

Unge med gjeldsproblemer

En sosiologisk studie basert på intervjuer med
unge voksne og gjeldsrådgivere

Marthe Bosvik Birkeland

Masteroppgave

Våren 2021

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Sammendrag

Hensikten med denne studien har vært å produsere kontekstualisert kunnskap om unge mennesker med gjeldsproblemer som et supplement til den utbredte forståelsen om at mer individuell økonomisk kunnskap (financial literacy) alene ville løst problematikken. Studiens forskningsdesign er et kontekstualisert livsløpsperspektiv med en eksplorerende tilnærming (grounded theory), og datamaterialet består av tretten intervjuer av gjeldsrådgivere og unge mennesker med gjeldsproblemer. Det ble utført biografiske intervjuer av seks unge med gjeldsproblemer som ga innblikk i deres erfaringer og livssituasjon i gjeldsprosessen. Gjennom intervju med syv gjeldsrådgivere fikk jeg innsyn i den historisk-institusjonelle konteksten, som påvirker mulighetene og begrensningene til mennesker i gjeld. Ved å fokusere på samspillet og dynamikken mellom historie og biografi presenterer jeg i denne studien en kontekstsensitiv forståelse av unge menneskers gjeldsprosess i tre analysekapitler. Den overordnede problemstillingen som besvares er: *hvilke livsløpshendelser og beslutninger ligger bak unges tilegnelse og håndtering av gjeld?*

Å måtte (kap.4) viser at inngangen til et gjeldsproblem er mer sosial og kontekstavhengig enn den etablerte forklaringen om manglende økonomisk kunnskap. De unge tar opp lån og opparbeider seg gjeld på grunn av *forventinger, forpliktelser og fristelser*. Disse tre årsakene er ikke selvstendige og ofte sammenvevd i den unges liv, og de bærer alle preg av å være periodespesifikke og knyttet til livsfasen de unge befinner seg i. *Å innse* (kap.5) fokuserer på vendepunktet som kan inntreffe idet den unge *innser* gjeldsproblemet. Dette kan oppleves som et kritisk øyeblikk og manifesterer seg som et tap av kontroll, og en følelse av at alt håp er ute. Den unge blir *alene i skam og gjeld*. Ved å dele vanskelighetene rundt gjeldsproblemet, kan den unge oppleve *anerkjennelse i åpenhet*. Relasjoner kan dermed få den unge inn i gjeldsproblemer, men også hjelpe dem ut. *Å vente* (kap.6) viser til den institusjonaliserte ventetiden de unge opplever, og hvordan de opplever utenforskap både i sosial omgang og det digitale rom som følge av gjeldsbyrden. De unge og deres gjeldsproblem påvirkes av de strukturelle mulighetene i den aktuelle historisk-institusjonelle konteksten, og fører til en lengre ventetid i livsfasen som ung voksen, og dermed opphopning når det gjelder milepæler å nå i overgangen til voksenlivet. Sammenlagt fører dette til at de unge må *vente* på framtiden.

Funnene i denne oppgaven tilsier at unge menneskers gjeldsproblem er sosialt betinget, og de unge er ikke like frittstående i sin håndtering av gjeldsproblemet som de blir behandlet som

juridisk, politisk og sosialt. Økt økonomisk kunnskap (financial literacy) som universell løsning er en simplifisering av problemstillingen og en individorientert forklaring som overfører ansvaret fra system til individ. Unge menneskers gjeldsopptak og gjeldshåndtering må forstås som dynamiske prosesser – de er sammenvevd med sosiale relasjoner og den historisk spesifikke tilgjengeligheten til kreditt, og sammenfaller og påvirkes, av strukturelle og individuelle valg individet tar gjennom livsløpet.

Antall ord i hovedtekst: 35 196

Forord

Aller først vil jeg takke de tretten informantene mine som gjorde denne oppgaven mulig. Tusen takk til gjeldsrådgiverne som tok seg tid til et intervju med meg i en travel hjemmekontorhverdag. Ikke minst tusen takk til de unge med gjeldsproblemer som modig delte utfordringer og refleksjoner rundt eget liv med meg. Dere har alle lært meg mye.

Min veileder, Kristoffer Chelsom Vogt, fortjener en stor takk for all tiden han generøst har gitt meg. Tusen takk for den digitale veiledning i denne merkelige tiden vi befinner oss i, og for ditt engasjement i masteroppgaven min.

I den hektiske innspurten vil jeg gjerne takke Maiken Bosvik Birkeland, Ingvild Verpe Sandve og farfar Svein Erik (og farmor Marta) for korrekturlesing og motivasjon.

Til slutt vil jeg takke min samboer, Steffen Tengs, som har holdt ut med meg og masteroppgaven i en liten leilighet det siste usosiale året. Takk for at du har gitt meg rom, omsorg og diskusjoner rundt temaet jeg har fordypet meg i. Jeg ser fram til å gjengjelde tjenesten når det er din tur.

Bergen, 3 juni 2021
Marthe Bosvik Birkeland

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	1
FORORD	3
1. INNLEDNING	6
1.1 PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL.....	8
2. BAKGRUNN OG TIDLIGERE FORSKNING	10
2.1 HISTORISK UTVIKLING – FINANSIALISERING AV VERDENSØKONOMIEN.....	10
2.1.1. <i>Finanskrisen 2007-2009 og dens ringvirkninger</i>	12
2.1.2 <i>Gjeldsbelastning i Norge</i>	13
2.1.3 <i>Omfanget av usikret kreditt i dag</i>	15
2.2 INDIVID- OG STRUKTURFORSTÅELSE INNEN GJELD.....	16
2.3 LOVVERKET RUNDT KREDITT.....	17
2.3.1 <i>Gjeldsordningsloven og gjeldsrådgivning i NAV</i>	18
2.3.2 <i>Gjeldsregister</i>	21
2.4 ØKONOMISK KUNNSKAP SOM FOREBYGGING OG LØSNING.....	22
2.5 GLOBAL PANDEMI OG PERSONLIG ØKONOMI.....	25
2.6 AVSLUTNING.....	26
3. FORSKNINGSDESIGN OG METODE	27
3.1 ET KONTEKSTUALISERT LIVSLØSPERSPEKTIV.....	27
3.2 UTVALG OG REKRUTTERING.....	29
3.2.1 <i>Utvalg 1 – Gjeldsrådgivere</i>	30
3.2.2 <i>Utvalg 2 – De unge</i>	31
3.3 INTERVJUPROSESSEN.....	32
3.3.1 <i>Intervjuprosessen – gjeldsrådgivere</i>	33
3.3.2 <i>Intervjuprosessen – de unge</i>	34
3.4 ANALYSE.....	35
3.5 ETISKE VURDERINGER.....	37
3.6 PRESENTASJON AV INFORMANTER.....	40
4. Å MÅTTE – VEIEN TIL ET GJELDSPROBLEM	42
4.1 FORPLIKTELSE.....	43
4.1.1 <i>Inkassogjeld</i>	43
4.1.2 <i>Forpliktelser – gjennom nære relasjoner</i>	45
4.2 FRISTELSER.....	47
4.3 FORVENTNINGER.....	50
4.3.1 <i>Foreldreskap</i>	50
4.3.2 <i>Forventninger og press knyttet til foreldreskapet</i>	52
4.3.3 <i>Kompensering</i>	53
4.4 DEN NEDGÅENDE GJELDSSPIRALEN.....	55
4.4.1 <i>Tilgjengelighet</i>	57
4.5 AVSLUTNING.....	59
5. Å INNSE – VENDEPUNKTET	62
5.1 VENDEPUNKT OG KRITISKE ØYEBLIKK I LIVSLØPET.....	63
5.2 VENDEPUNKTET – ”DETTE LAR SEG IKKE REPARERE”.....	64
5.3 ALENE I SKAM OG GJELD.....	67
5.4 ANERKJENNELSE I ÅPENHET.....	70
5.5 I MØTE MED HJELPEN – ANSVARLIGGJØRING OG ØKONOMISK BEVISSTHET.....	72

5.6 AVSLUTNING	75
6. Å VENTE – PÅ VEIEN UT	76
6.1 Å VENTE PÅ DEN HELLEGE GJELDSORDNINGEN	76
6.2 UTENFORSKAP – Å VENTE MED Å KUNNE DELTA I SAMFUNNET	78
6.3 SYSTEMET – INSTITUSJONALISERT VENTETID	81
6.4 Å VENTE PÅ FRAMTIDEN	84
6.5 AVSLUTNING	87
7. AVSLUTTENDE DISKUSJON	88
7.1 DEN PROSESSUELLE TYPOLOGIEN	88
7.2 EN KONTEKSTSENSITIV FORSTÅELSE AV UNGES GJELDSPROSESS	89
7.3 VIDERE FORSKNING	93
8. LITTERATURLISTE.....	94
9. VEDLEGG.....	100
VEDLEGG 1:.....	100
VEDLEGG 2:.....	103
VEDLEGG 3:.....	105
VEDLEGG 4:.....	107
VEDLEGG 5:.....	109

1. Innledning

De siste tiårene har bydd på den største og raskeste globale gjeldsveksten siden 1970-tallet, og Verdensbanken advarer om at vi kan stå ovenfor en ny global gjeldskrise (The World Bank, 2020). I denne perioden har økt antall utlånere, sammen med redusert behandlingstid, tilgjengeliggjort usikret kreditt i det digitaliserte samfunn. I takt med økende tilgjengelighet har andelen mennesker med lånefinansiert forbruk og rentebærende lån økt i Norge (SSB, 2021:4), og det slås alarm om en forbrukskrise og en generasjon unge voksne i usikret gjeld (Forbrukerombudet, 2011:7). Andelen mennesker med gjeldsproblemer øker ikke bare i Norge, men også flere andre steder i verden (Lusardi, Mitchell og Curto, 2010:359). Med utgangspunkt i denne problematikken har både forskere og transnasjonale organisasjoner som EU og OECD gjentatte ganger konkludert med at det trengs mer økonomisk kompetanse (financial literacy)¹ i befolkningen, og lener seg derved på en individuell løsning på problemstillingen (Hohnen, Gram og Jakobsen, 2020:369; Oksanen, Aaltonen og Rantala, 2006:1198).

I den offentlige debatten blir ofte betalingsproblemer knyttet til den enkelte persons dårlige moral, betalingsvilje og manglende økonomiske kunnskap (Poppe, Tufte og Borgen, 2011:544) – som er en individorientert forklaring på problematikken. Lunde og Poppe, blant andre, nyanserte denne forståelsen på starten av 90-tallet i Norge ved å argumentere for at den økende gjeldsbyrden i private husholdninger delvis var begrunnet i den pågående gjeldskrisen, og at den derfor var strukturelt betinget (Tufte, 2005). På grunn av dereguleringer de siste tiårene krever det høyere økonomisk kompetanse for å navigere i finansmarkedene, og styre personlig økonomi på en forsvarlig måte. I debatt om en gjeldsvekst i USA de siste tiårene har sosiologen Marianne Cooper påpekt at økonomisk kunnskap ikke vil redde USAs økonomi. Problemet ligger ikke hos befolkningen som er dumme i sitt pengebruk, men systemet som forventer for mye av dem. Hun kritiserer det etablerte synet, som har sin inspirasjon fra atferdsøkonomi, som vektlegger mangelfull individuell økonomisk kompetanse som skyld i økonomiske utfordringer. Hun stiller seg heller kritisk til hvorfor man skal endre 300 millioner amerikaneres økonomihåndtering, og ikke systemet som muliggjør økonomiske problemer (Cooper, 2016).

¹ Økonomisk kompetanse handler om forståelse og styring av (personlig økonomi), og evnen til å utføre passende effektive beslutninger (Bakkeli, 2020:5). I norsk forskning blir financial literacy oversatt til økonomisk kunnskap, økonomisk kompetanse og økonomisk dugelighet (Bakkeli, 2020:65). Jeg vil i denne oppgaven bruke ordene kunnskap og kompetanse når jeg refererer til financial literacy.

Dagens samfunn bærer preg av at de tradisjonelle milepælene i overgangen til voksenlivet oppnås senere i livsløpet. Dette har fått flere forskere til å redefinere alderen 20-35 år som "kidult", "adulthood" og "post-adolescence" (Nilsen, 2021:125). Unge i overgangen til voksenlivet bruker lenger tid på å nå milepælene som å få fulltidsjobb, kjøpe bolig og få barn (Brusdal, 2013:3; Sønstebo, 2020). Enkelte forskningsbidrag har vist at det er mer sammensatte årsaker for betalingsproblemer for mennesker i denne livsfasen, og at problemene i overveiende grad skyldes livsløpshendelser (Poppe, 2014:9). En del av forklaringen kan være at unge befinner seg i en ustabil livssituasjon med flere omveltninger i overgangen til voksenlivet som øker sannsynligheten for gjeldsproblemer. Forskning har også vist at man lærer økonomi mest gjennom erfaring, som gjerne de unge voksne ikke innehar når de flytter hjemmefra (Bakkeli, 2020). Det tar derfor lenger tid for norske unge voksne å lære seg personlig økonomi gjennom tradisjonelle erfaringer som boligkjøp, fordi selve livshendelsen er forskjøvet fram i tid.²

En lite påaktet del av bakgrunnen for dagens forbruks- og gjeldskrise bunner i tilgjengeligheten av kreditt og kredittytelse til personer med lav betjeningsgrad. Ved å ha fokus på samspillet og dynamikken mellom historie og biografi vil jeg i denne oppgaven argumentere for en kontekstsensitiv forståelse av unge menneskers gjeldsproblem. Individens livsløp formes av de tids- og stedsspesifikke institusjonelle rammer som de lever sine liv innenfor (Elder, Johnsen og Crosnoe, 2003:12). Unge i Norge utvikler sine liv innenfor en nordisk velferdsstatskontekst. Som en del av den nordiske velferdsmodellen er ikke kun overføringer, men også tjenester en del av velferdstilbudet (Kvist, Fritzell, Hvinden og Kangas, 2012:3). Dette vises i gjeldsrådgivningstjenesten som ble etablert på 90-tallet for mennesker med gjeldsproblemer, og som i dag veileder enkelte av informantene i sin uoverkommelige gjeld.

Denne oppgavens ambisjon er å bidra med en empirisk basert nyansering av den individorienterte diskursen i media og enkelte forskningsbidrag som vektlegger mangel på økonomisk kunnskap som årsak for gjeldsbyrden. Gjeldsoptak og håndtering er ikke statiske fenomener, men dynamiske prosesser – de er sammenvevd med sosiale relasjoner og den historisk spesifikke tilgjengeligheten til kreditt, og sammenfaller og påvirkes, av strukturelle og individuelle valg individet tar gjennom livsløpet. Gjennom oppgaven vil jeg også vise

² Unge bruker også lenger tid på å nå milepælen førstegangskjøp av bolig på grunn av utdanning og høye boligpriser (Brusdal, 2013:3). Svak reallønnsvekst og sterk etterspørsel i boligmarkedet har ført prisene til uante høyder som skaper vanskeligheter selv for mennesker med vanlige lønninger å komme seg inn på boligmarkedet i Norge, spesielt i Oslo-området (Smedshaug, 2018:219).

hvordan samfunnsproblemer blir individualisert (Mills, 1959:12), og hvordan manglende økonomisk kompetanse blant unge blir synderen i deres gjeldsproblem fremfor et periodespesifikt reguleringsregime som lar långivere innvilge lån til mennesker som ikke har mulighet til å betale tilbake.

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Fokuset i denne oppgaven er unge voksne mennesker med gjeldsproblemer mellom 18 og 29 år i dagens Norge. Den overordnede problemstillingen er: *hvilke livsløpshendelser og beslutninger ligger bak unges tilegnelse og håndtering av gjeld?*

I hvert analysekapittel er det en tilhørende underproblemstilling som besvares, disse er:

Kapittel 4: *hvilke livsløpshendelser og beslutninger ligger bak unges tilegnelse av gjeld?*

Hele gjeldsproblemet startet med å *måtte*. De unge *måtte* ta opp gjeld på grunn av *forpliktelser* – som å dekke nødvendige leveutgifter. De kan også ha tatt opp usikret kreditt på grunn av *fristelser*; ting eller opplevelser de *måtte* ha ”i dag” og heller ta konsekvensene senere. De har også *måttet* ta opp lån på grunn av *forventinger* – disse kan skape et press om å måtte oppfylles uansett kostnad. Disse tre årsakene – *forpliktelser, fristelser og forventinger* – er ikke selvstendige og er ofte sammenvevd i den unges liv og bærer alle preg av å være periodespesifikke og knyttet til særtrekk ved livsfasen. Å *måtte* vil lede til en gjeldsspiral som fører den unge desto dypere inn i gjeldsproblemet og en akselerering av eventuelle eksisterende utfordringer.

Kapittel 5: *hvordan håndterer de unge gjeldssituasjonen, og hvordan påvirker det livet som ung voksen?*

Å *innse* er en sosial prosess som inneholder flere vendepunkt. Gjeldsproblemet fører ofte til en følelse av skam og angst og de unge kan prøve å skjule sitt gjeldsproblem for omgivelsene, samt unngå situasjoner der de blir konfrontert med gjelden. Dette kan gå ut over den psykiske og fysiske helsen, og forverre utfordringer som den unge allerede innehar. De unge er *alene i skammen*. Etter hvert kan de unge bli nødt til å fortelle om gjeldsproblemet til nærmiljøet, eller de nærmeste kan registrere endring i oppførsel. Hvis den unge deler sine utfordringer finner skylderen *anerkjennelse i sin åpenhet* med sine nære og kjære i form av emosjonell, og noen ganger økonomisk, støtte.

Kapittel 6: *hvordan forholder unge med gjeldsproblemer seg til framtiden?*

Å *vente* tar for seg delen av de unges gjeldsprosess som igjen er utenfor deres kontroll. Mens den unge venter på å kunne søke gjeldsordning, betale ned gjelden eller avklare statlig støtte – står også framtiden på vent. De unge er fanget i et *digitalt fengsel* av fratatte handlingsmuligheter med tanke på forbrukertjenester, som gjør at de ikke lenger kan velge det billigste alternativet, som igjen kan hemme deres funksjon i hverdagen. I en livsfase der normen er å utforske muligheter på jobbmarkedet og retninger innenfor utdanning blir dette også uaktuelt i et dypt gjeldsproblem. Disse forsinkelsene i timing knyttet til periodespesifikke hendelser og forventningene til dem har konsekvenser, og kan påvirke psykisk og fysisk helse i senere livsfaser (Elder, 2007:2). Det blir mer utfordrende å lande en økonomisk gunstig avtale for den unge med usikker jobbsituasjon eller varierende/lave inntekter. I sum vil dette føre til at de unge må vente. De venter på en avtale med kreditorene, de venter på gjeldsordning, de venter på en avklaring fra det offentlige støtteapparat. I mellomtiden stiger gjelden i bakgrunnen. De venter på at forbruksgjelden skal bli mindre og etter hvert forsvinne – de venter på fremtiden.

Gjennom analyse av datamaterialet viste det seg et felles mønster i de unges prosess fra de tilegner seg gjeld, til den unge ikke makter å betale gjelden, og til slutt når den unge må vente på løsninger for å bli kvitt gjeldsbyrden. Denne typologien begrepsfester de unges bokstavelig talt dyrekjøpte erfaringer og fanger det mest sentrale i prosessen til en gjeldsslave: *å måtte – å innse – å vente*. Den prosessuelle typologien er studiens kapitteinndeling og er ment for å tydeliggjøre rammene de unge må operere i. De unge kjenner på forventninger fra samfunnet i form av å måtte være på et spesielt sted i livet, samt klare livsfasespesifikke utfordringer i overgangen til voksenlivet. Den unge føler på en følelse av skam og nederlag av å ikke mestre livet som voksen og økonomisk selvstendig, og skammen stiger gjerne i takt med gjeldsproblemet. Skammen blir derfor en drahjelp for gjeldsspiralen; desto mer skam, jo mer øker gjelden. De unge med gjeldsproblemer i denne oppgaven har ikke særlig store verdier de sitter igjen med, kun gjelden som tikker og går i bakgrunnen og som overstiger flere hundre tusen, og i noen tilfeller flere millioner. Ved hjelp av renters rente overstiger den totale gjelden beløp som kan bli umulig å betale ned i deres levetid. De unge har finansiert sitt forbruk gjennom usikret kreditt med høye rentekostnader og betaler nå prisen for lånet.

2. Bakgrunn og tidligere forskning

I media snakkes det i dag om forbrukskrise og gjeldskrise, og det ble slått alarm allerede i 2010 at spesielt unge mennesker hadde store økonomiske utfordringer (Forbrukerombudet, 2011:7). I løpet av denne tiårsperioden har vi blant annet fått gjeldsregister, og gjeldsordningsloven skal nå revideres. I dette kapittelet vil jeg se på enkelte hendelsesforløp fram til i dag som muliggjorde denne forbrukskrisen i befolkningen, spesielt blant unge voksne.

For å gjøre rede for den samfunnsmessige og forskningsmessige bakgrunnen vil jeg først gå noen tiår tilbake og kort vise til dereguleringer av finanssektoren og dens ringvirkninger på makro og mikro nivå. Deretter vil jeg vise noen av tiltakene som er iverksatt for å få bukt med privatpersoners gjeld i Norge, deriblant gjeldsordningsloven, økonomisk rådgivning i NAV og det nylig etablerte tiltaket gjeldsregisteret. Jeg vil også se på individorienterte og strukturorienterte forklaringer på gjeldsproblemer. Til slutt vil jeg redegjøre for tidligere nasjonal og internasjonal forskning om unge med gjeldsproblemer og individuell økonomisk kompetanse som løsning på problematikken.

2.1 Historisk utvikling – finansialisering av verdensøkonomien

Utover 1970-årene forekom det flere dereguleringer av finanssektoren. Den tidligere regjerende tankegangen hadde vært at finanssektoren var et verktøy som skulle legge til rette for nasjonalstaters økonomiske utvikling og internasjonal handel, og ikke være en vekstfaktor i seg selv. Spekulasjon ble sett på som en direkte trussel mot nasjonalstaters selvstyre og den politiske oppslutningen om internasjonal frihandel. Derfor måtte finanssektoren reguleres strengt og ta hensyn til realøkonomien. Fra 70-tallet endret det akademiske og politiske synet på finansmarkeders rolle og funksjon seg (Hjertaker og Tranøy, 2017:123). Nå ble ikke lenger spekulasjon sett på som farlig, men som nødvendig for å fungere effektivt, og statlig regulering var dermed overflødig og kunne i verste fall skade markedene. Det ble nå frie kapitalbevegelser og flytende valutakurser mellom de rike landene – det ble dermed skapt nye og tettere bånd mellom markeder geografisk (Hjertaker og Tranøy, 2017:94-95). Hjertaker og Tranøy (2017) argumenterer for at disse endringene førte til at i stedet for at finanssektoren tjener realøkonomien, endret realøkonomien seg på flere måter som tjener finanssektoren. Dette innebærer næringslivet, men også privathusholdninger der reallønninger har falt og gjeldsgraden steget for mange inntektsgrupper (Hjertaker og Tranøy, 2017:123). Som en følge av deregulering, produktinnovasjoner og tilfang av nye investorer hadde finanssektoren friere

tøyler og tillatelse til å ta mer risikable investeringer, og dermed muligheter til å låne ut mer penger enn noen gang (Hjertaker og Tranøy, 2017:146). I Norge vises dette i samlede utlån til husholdninger som tredoblet seg mellom 1987 og 2006. Christian Poppe (2009:251) påpeker dog at dette har skapt etterspørsel etter varer og tjenester, stimulert produksjon og bidratt til økt sysselsetting og velstand, samt at samfunnet har en kollektiv interesse av at husholdningene sikres tilgang på kreditt.

Dereguleringer av finansmarkedet førte til flere økonomiske kriser verden over på 80-90-tallet der det måtte iverksettes kostbare statlige redningsaksjoner til finanssektoren på bekostning av fellesskapet (Hjertaker og Tranøy, 2017:17). Det var ikke bare bankene som tok høyere risiko, men også privathusholdninger. Privathusholdninger kjøpte bolig med mindre egenkapital enn før, men også til studier og forbruk.³ På 80-tallet var det i Norge store endringer i samfunnet i form av liberalisering av boligmarkedet, dereguleringer av finansmarkedet, omlegging av skattesystemet og innstrammingspolitikk (austerity) og krise i kommunesektoren (se Figur 2).⁴ Den voldsomme økningen i utlånsveksten hadde grobunn i boligmarkedet, og Lunde og Poppe (1991) har identifisert to mekanismer: (1) boligsløyfen som følge av liberaliseringen av boligmarkedet førte til høyere boliglån i befolkningen og (2) forbrukssløyfen hvor økt verdi på boliger ga mulighet for opptak av forbrukslån med sikkerhet i bolig (referert i Tufte, 2005:42). Konsekvensene av disse reformene ble en høy og sterkt svingende rente, økte boligpriser, og at flere mennesker opplevde inntektssvikt – som igjen førte til at rekordmange mennesker havnet i uoverkommelig gjeld (Tufte, 2005:39-42).

Gjeldskrisen i Norge og andre land i Europa var en viktig årsak for innføringen av den norske gjeldsordningsloven og lignende ordninger i flere europeiske land. I USA økte inntektsskjevheten, som viser seg i gjeldsveksten. Bolig og kredittgjelden gikk ned i 2000-årene fram til finanskrisen for den øverste femtedelen av inntektsfordelingen, mens den nederste femtedelen økte sin utestående kredittkortgjeld med 75% (Hjertaker og Tranøy, 2017:146).

³ Caitlin Zalooms (2019) studie ser på studiefinansieringens økende gjeldsbelastning i USA.

⁴ Se kap.2 i P.A. Tuftes (2005) doktorgrad for detaljert historie om Gjeldskrisen i Norge.

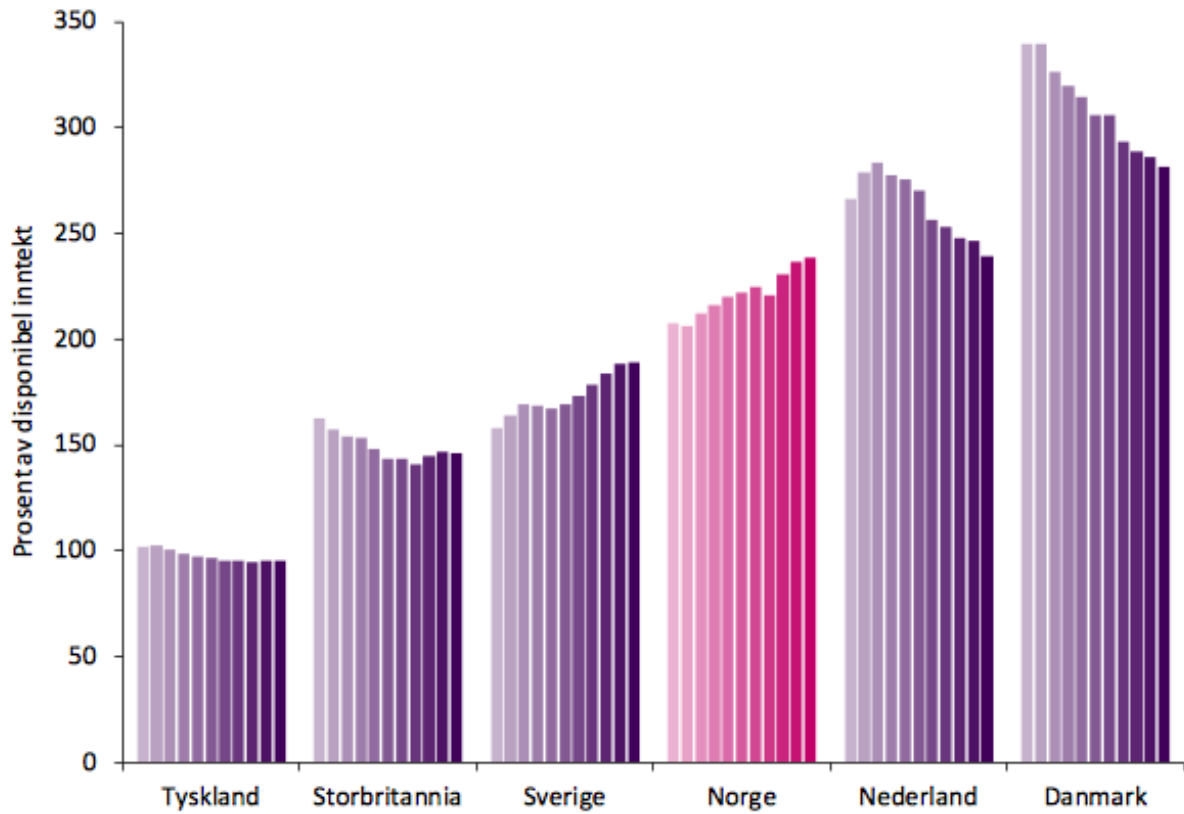
2.1.1. Finanskrisen 2007-2009 og dens ringvirkninger

Den største internasjonale krisen brøt derimot ut i 2007: finanskrisen. Dette var den verste finanskrisen siden krakket i 1929. Det viste seg at liberalisering og deregulering av finanssektoren økte sannsynligheten for finanskriser fremfor å gjøre det mindre sannsynlig (Hjertaker og Tranøy, 2017:124; NOU 2011:1). Det var boligkrakket i USA som kort forklart førte til en panikk i finansmarkedene som utbredte seg i form av en kjedereaksjon og førte til konkurs i flere store banker verden over. Europa ble spesielt rammet, og eurokrisen pågår fremdeles den dag i dag med Hellas som skrekkeeksempel på hvor ille det kan gå. Når krisen var et faktum var de umiddelbare tiltakene i USA og Europa rettet mot å prioritere bankvesenet,⁵ og ga langt mindre til husholdninger som slet med dyre boliglån og arbeidsledighet (Hjertaker og Tranøy, 2017:253). Etter denne krisen har en mengde reformer og regelendringer funnet sted. Noen av disse har bidratt til å gjøre finanssektoren litt sikrere enn før krisen (Hjertaker og Tranøy, 2017:218). Blant annet har EU etablert et omfattende system for samarbeid om tilsyn med banker og andre finansforetak. Norge er en del av det europeiske indre marked gjennom EØS-avtalen, og må dermed ha tilknytning til EUs finanstilsynssystem (Finansdepartementet, 2020). Det er blitt rettet stor oppmerksomhet mot denne finanskrisen, og europeiske OECD (Organisation for Economic CO-operation and Development), som tradisjonelt er en finanspositiv institusjon, advarte i 2015 om at finanssektoren var for stor til å være gunstig. Hjertaker og Tranøy (2017:153) argumenterer for at det ved dereguleringene av finansmarkedene oppsto en moraliserende diskurs som straffer individene når de ikke bruker finansmarkedene korrekt. De påstår videre at mange er enig om at noe drastisk må gjøres for å få kontroll over vedvarende lav økonomisk vekst, høy gjeldsvekst og økende ulikhet, og at dette er trender som ser til å være gjensidig forsterkende (Hjertaker og Tranøy, 2017:254).

⁵ C.A Smedshaug (2018) kaller disse tiltakene, i boken *Gjeld – hvordan vesten lurer seg selv*, for ”sosialisme for de rike”, og mener det var her kapitalismen virkelig sviktet. Det er fordi skattebetalerne ble belastet med gjelden fra en oppblåst finanssektor. Denne sosialismen for de rike ved bruk av virkemidler som statlige lån og pengetrykking har igjen skapt nye bobler, som han mener vil sprekke når gjeldsbasert vekst og pengetrykking ikke lenger fungerer (som vi opplevde med finanskrisen). Smedshaug mener dette fører til et svekket arbeidsmarked (og arbeidsretter) og forgjeldede husholdninger med redusert økonomisk og politisk frihet – samtidig som kapitalinteressene øker sine inntekter (Smedshaug, 2018:215-216).

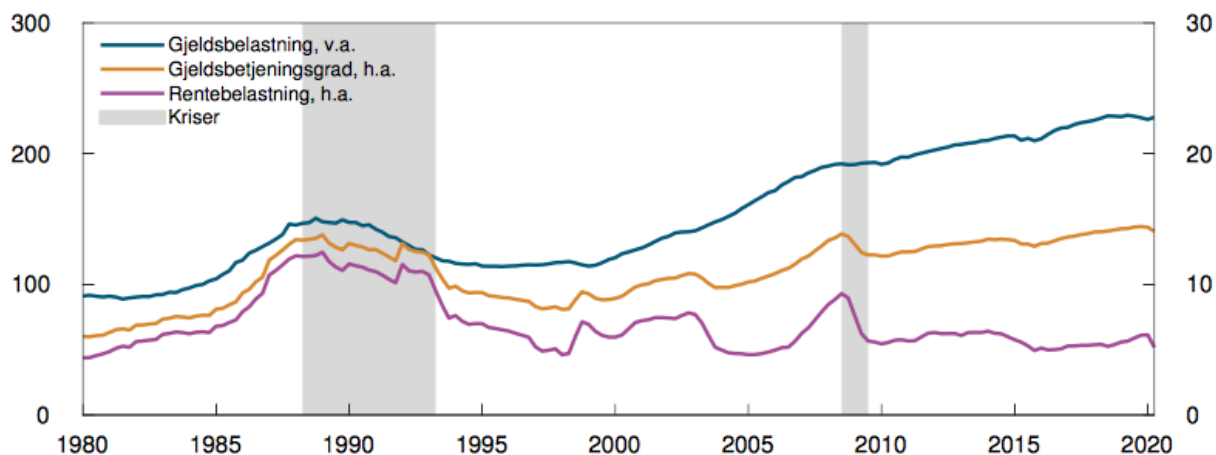
2.1.2 Gjeldsbelastning i Norge

Figur 1: Husholdningers gjeldsbelastning i utvalgte land årene 2008-2018. Kilde: Finanstilsynet (2019:10).

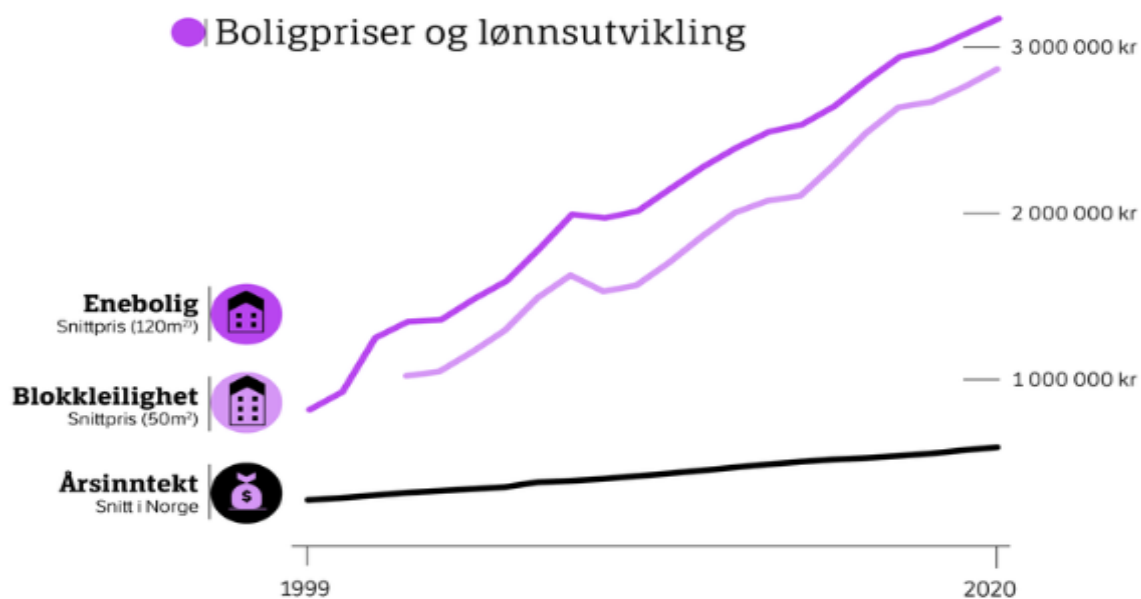
Figur 1 viser husholdningers gjeldsbelastning målt ved gjeld som andel av disponibel inntekt. I mange land har gjeldsbelastningen avtatt i årene etter finanskrisen, mens i Norge har den fortsatt å øke (Finanstilsynet, 2019:10). En årsak for økt gjeldsbelastningen i Norge årene etter finanskrisen kan være at norske låneaktør betrakter boliglån som formue. Det gjør de ikke i andre land som Sverige eller Danmark. Nordmenn har da større mulighet til å ta opp nye lån fordi bolig gjelden deres blir betraktet som en investering og en formue framfor en risiko. Sammenlignet med de andre landenes gjeldsbelastning viser dette at Norges økende gjeldssituasjon ikke er unngåelig; dette gjør Norge og tilhørende gjeldssituasjon til et interessant case.

Figur 2: Husholdninger – gjeldsbelastning, gjeldsbetjeningsgrad og rentebelastning i %. Kilde: Norges Bank (2020:13).

Som man ser i Figur 2 er gjeldsnivået prosentvis mye høyere i dag enn det var under gjeldskrisen i Norge på 80-90-tallet. Det var denne krisen som førte til fokus på personlig uoverkommelig gjeld i den offentlige debatten og dermed til utarbeiding og vedtakelse av gjeldsordningsloven. Her ser man at husholdningers gjeldsrate ikke har blitt redusert, samt at ulike lovreguleringer satt i verk i denne perioden har ikke forhindre ytterligere vekst. Man ser også at rentebelastningen er lav, som i teorien betyr at et hushold kan ta på seg en høyere gjeldsbelastning. Høy gjeld blant husholdninger er blant de største sårbarhetene i det norske finansielle system, og gjeldsregisteret er et nyere tiltak for å redusere denne sårbarheten (Norges Bank, 2020:14).

Figur 3: Boligpriser og lønnsutvikling. Kilde: SSB (Pettersen, 2020).

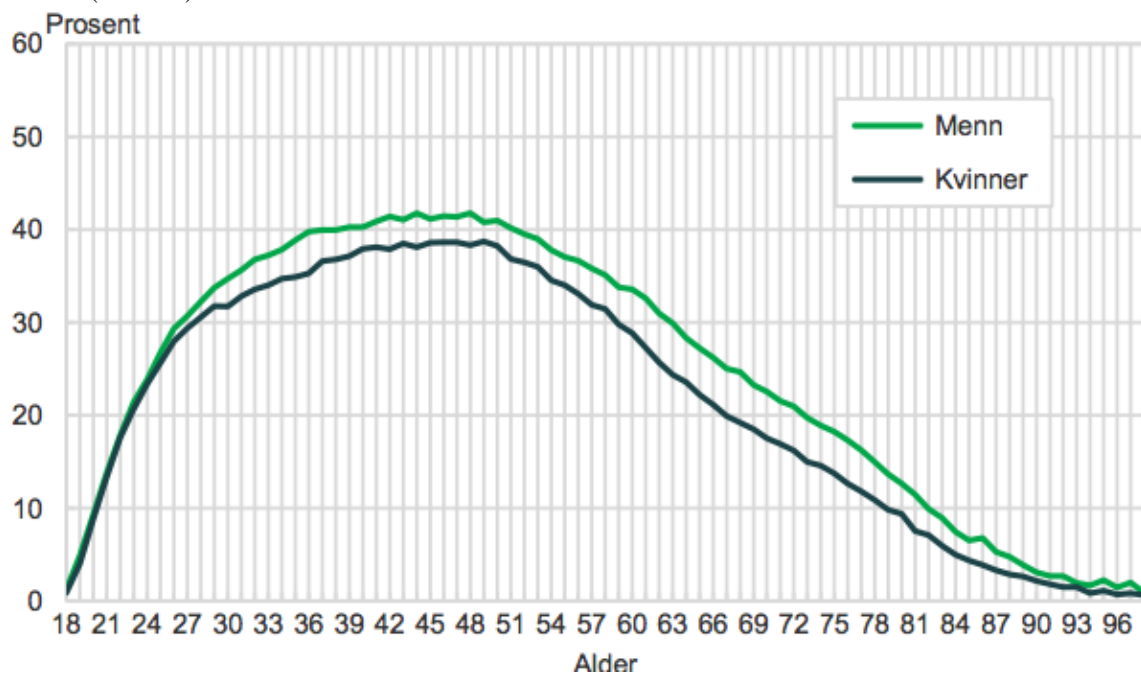

Som man ser i Figur 3 har det vært en økende diskrepans mellom årsinntekt og gjeldsbelastning. Smedshaug (2018:67) mener på bakgrunn av blant annet denne utviklingen at finanskrisen vil gjenta seg, og at vanlige folk i realiteten har hatt gjeldsvekst kamuflert som velstandsøkning. Hjertaker og Tranøy (2017) kaller utviklingen for finansialisert kapitalisme: finanssektoren blåser seg opp ved å spekulere og låne ut penger som ikke finnes, og dersom ikke individer betaler vil hele systemet falle sammen. Det er derfor av kollektiv interesse at ikke gjeldsbelastningen hos for mange privatpersoner går over deres betalingsevne, slik at vi ikke opplever en ny finanskrisen som i 2007-2009.

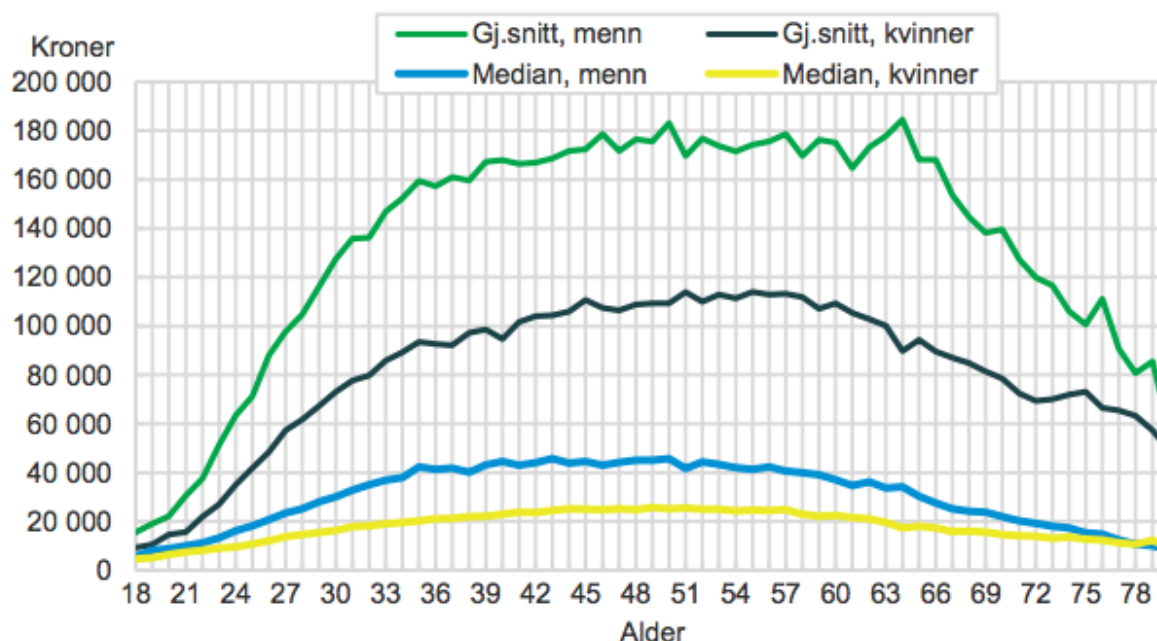
2.1.3 Omfanget av usikret kreditt i dag

SSB rapporten *Usikret gjeld – omfang og kjennetegn ved låntakerne* (2021) belyser hvordan usikret gjeld er fordelt i befolkningen og om det er grupper som er spesielt sårbare eller utsatt for gjeld.

Figur 4: Andelen av menn og kvinner som har rentebærende usikret gjeld ved forskjellig alder per 31.12.19.
Kilde: SSB (2021:19)

Figur 5: Gjennomsnittlig og median rentebærende usikret gjeld for de som har slik gjeld 31.12.19 etter kjønn og alder. Kilde: SSB (2021:20)

Forskjellen mellom median og gjennomsnittlig usikret gjeld i Figur 5 viser at det er enkelte som har veldig høy gjeld, spesielt blant menn. I takt med tilgjengeliggjøringen av usikret kreditt og normaliseringen av lånefinansiert forbruk har omfanget av den usikrede gjelden økt betraktelig fra 2000-tallet fram til 2020. Det har også vært en økning i mislighold av slike lån siden 2014. Den rentebærende gjelden⁶ utgjorde 149 milliarder kroner per 31.12.2019 og dette tilsvarer 4% av samlet gjeld i befolkningen. Hele 29% av befolkningen har rentebærende usikret kreditt (SSB, 2021:4).

2.2 Individ- og strukturforståelse innen gjeld

I Norge har samfunnsforskningen spilt en stor rolle for blant annet utformingen av gjeldsordningsloven i 1993, og forskningsbidrag⁷ bidro til å sette gjeldsproblemer på den politiske dagsorden. Det var særlig en opphetet debatt mellom Lunde og Gulbrandsen på starten av 90-tallet om gjeldskrisen og hvilke mekanismer som fører husholdninger i et gjeldsproblem. Lunde og Poppe la størst vekt på kombinasjonen av endringer i ytre rammebetingelser og dramatiske livsløpshendelser som årsak til gjeldsproblemene. Gulbrandsen, på sin side, la større vekt på egenskaper ved skyldneren, men også at gjeldsproblemer måtte betraktes som et

⁶ Rentebærende gjeld betyr at du ikke betaler lånet i tide (før forfall), og må derfor betale kostnaden for lån av pengene – altså renter.

⁷ Forskningsbidrag fra blant annet Lunde, Gulbrandsen, Poppe, Brusdal, Tufte og Borgeraas (Tufte, 2005).

tradisjonelt fattigdomsproblem. Overordnet sett snakker vi her om individorientert og strukturorientert forklaringsposisjon, og disse debattene har hatt innflytelse på diskursen rundt gjeldsproblemer i akademia og i politikken (Tufte, 2005:27;32).

Som vist under historisk kontekst er det blitt anerkjent at visse strukturelle endringer er utenfor individets kontroll, og at gjeldskrisen åpnet forhandlingene om en velferdstjeneste for personer med uoverkommelig gjeld. Som Tufte poengterer ”det er urimelig å hevde at dette (gjeldskrisen) skyldes en dramatisk forverring av betalingsmoralen i hele Europa” (Tufte, 2005:43). Lunde påpeker at det har, og vil alltid finnes, mennesker i gjeldsproblemer selv i et velfungerende samfunn, men det vil alltid finnes en sosial komponent i gjeldsproblemene som gjør at man både må studere mikro og makroforhold for å forstå omfanget av dem (Lunde, 1990 referert i Tufte, 2005:39).

En individorientert forklaringsposisjon forklarer primært gjeldsproblemer ut fra egenskaper og trekk ved en skyldner. Slike egenskaper kan sies å være betalingsmoral, livsstil, forbruksmønster og evne til å styre bruk av penger (Tufte, 2005:33). Det er ”evne til å styre bruk av penger” som i de siste årene har fått økende publisitet i akademia og media, blant annet gjennom OECD sin satsing på individuell økonomisk kompetanse.

2.3 Lovverket rundt kreditt

I 2011 foreslo Forbrukerombudet blant annet tiltak som rentetak på utlån av kreditt og etablering av et gjeldsregister for å beskytte særlig unge sårbare forbrukere mot unødvendig opptak av høy kreditt (Forbrukerombudet, 2011:4). Det finnes per i dag (vår 2021) ingen norsk lov om et øvre rentetak på forbrukslån, altså en grense for hvor høy rente finansforetakene kan innføre på et kredittlån. Finanstilsynet og departementet konkluderte i Finansmarkedsmeldingen 2019 at det ikke skulle innføres rentetak eller kostnadstak for forbrukslån. Det begrunner de med at ”det er et inngripende virkemiddel som kan ha utilsiktede og uønskede konsekvenser, særlig dersom det settes for lavt” (Meld.St. nr.24, (2018-2019), s.102). Dette fordi bankene kan koordinere seg etter rentetaket og heve lavere renter opp mot maksimalt rentenivå. Dette kan føre til motsatt effekt med økte renter på forbrukslån, og det at svakt informerte kunder oppfatter renten som rimelig så lenge den er innenfor myndighetenes grenser. Det er også større fare for vridninger i markedet jo lavere rentetaket settes (Meld.St. nr.24, (2018-2019), s.102). Et finansforetak kan

derfor sette renten så høyt eller så lavt den vil, så lenge det skaper profitt og er konkurransedyktig blant de mange utlånerne.

Et lån innvilges på bakgrunn av en kredittsjekk i for eksempel Gjeldsregisteret og kundens evne til å betjene det eventuelle lånet. Dersom kunden misligholder lånet, altså kunden unngår å betale etter avtalen som er blitt inngått, vil ikke utlåner ha sikkerhet i noen av kundens eiendeler. Utlåner kan derimot kreve inn skyldig beløp etter tvangsfullbyrdelsesloven (Nyhus, 2019). Denne loven skal hindre aktører som har krav ikke kan ta seg til rette, men må be myndighetene om hjelp. Namsmyndighetene vil da være i regi av krav som fullbyrdes, som kan være når individer misligholder lånet sitt og får tvangstrekk i inntekt (Tvangsfullbyrdelsesloven, 2021). Det kan være flere utlånere som har krav til et individ og tvangstrekkene vil i slike tilfeller bli likt fordelt mellom utlånerne. For å sikre at individet sitter igjen med nok til å dekke nødvendige utgifter opererer man i Norge med livsoppholdssats. Livsoppholdssatsene justeres hvert år i samsvar med konsumindeksen. For en enslig skyldner er satsen fra 1.juli 2020 på 8989 kroner per måned. Ved tvangstrekk og ved gjeldsordning er det livsoppholdssatsen det opereres etter for at skyldner skal ha tilstrekkelig for å dekke nødvendige kostnader (Barne- og familiedepartementet, 2020a).

Jeg vil her vise to utvalgte former for tiltak som har formål å regulere privatpersoners gjeld og hjelpe til å forhindre at gjeldsproblemer blir et faktum, samt hvordan problemstillingen skal møtes på best vis når en person er i uoverkommelig gjeld – både individuelt og på samfunnsnivå.

2.3.1 Gjeldsordningsloven og gjeldsrådgivning i NAV

Gjeldsordningsloven ble etter noen års utredninger vedtatt og den ble iverksatt 1.januar 1993. Loven skal gi personer med alvorlige gjeldsproblemer en mulighet til å få kontroll over sin økonomi, og legge til rette for gjeldsforhandlinger gjennom en frivillig eller tvungen gjeldsordning med fordringshaverne.⁸ En gjeldsordning er normalt på fem år, og etter denne gjeldsordningsperioden blir restgjelden slettet. For å oppnå gjeldsordning må skyldner være varig ut av stand til å betale gjelden i et rimelig tidsrom, forsøkt gjeldsforhandlinger med kreditor(er) (egenforsøket) og gjelden skal ikke være støtende for andre skyldnere eller

⁸ Frivillig gjeldsordning: avtale med fordringshaverne. Tvungen gjeldsordning: avtale med stadfestelse av tingretten.

samfunnet forøvrig (Gjeldsordningsloven, 2019). Loven ble iverksatt etter gjeldskrisen (1988-93), og det var åpenbart på dette tidspunktet at det manglet velferdsordninger som kunne håndtere privatpersoners gjeldsproblemer. Lovgivningen før innføringen av gjeldsordningsloven sikret først og fremst kreditorenes rett til å forfølge sine krav gjennom dekningsloven og kredittlovgivningen, og det ble derfor behov for en lov som sikret en skyldner mulighet til å gjenvinne økonomisk kontroll uavhengig av kreditors samtykke (Skuland og Poppe, 2020:5). Gjennom innføring av denne loven ble det derfor tatt hensyn til at det kan være en strukturell årsakssammenheng til individuelle gjeldsproblemer. Gjeldsordningsloven fremstår som et veiskille; ansvarsforholdet for gjelden ble nå regulert på en annen måte enn før (Poppe, 2009:251).

For å få en gjeldsordning kan man henvende seg direkte til namsmannen og fylle ut en søknad, men den typiske veien å gå er gjennom NAV. Skuland og Poppe påpeker at det er flere grunner til dette, men at mange som søker gjeldsordning også har sosiale problemer og utfordringer knyttet til arbeidsmarginalisering og sykdom (Skuland og Poppe, 2020:5). I NAV finnes en egen velferdstjeneste: gjeldsrådgiving.⁹ Hensikten med denne tjenesten er å hjelpe mennesker med betalingsproblemer å få oversikt over gjelden; hvor mye skylder personen og til hvem. Dette er noe mennesker med gjeldsproblemer ofte ikke har oversikt over. En gjeldsrådgiver har dermed mer juridisk og økonomisk kompetanse enn en saksbehandler, nettopp fordi den skal hjelpe individer som er i kompliserte økonomiske situasjoner. En gjeldsrådgiver hjelper med å budsjettere og legge en økonomisk slagplan for hvordan man skal komme seg ut av eventuelle gjeldsproblemer. De legger også betalingsplaner som de framlegger til kreditor (egenforsøket), og derfra er det opp til kreditor å velge og godkjenne nedbetalingsplanen eller sende sine krav til namsmannen. Disse kravene kan føre til utleggstrekk, altså trekk i en skyldners inntekt. Slik systemet fungerer nå er det "førstemann til mølla"-prinsippet som gjelder blant kreditorene. Hvis en skyldner har krav til flere kreditorer vil den kreditoren som sender inn krav først få størstedelen av kaken dersom personen får en gjeldsordning og restgjelden blir slettet etter fem år. En gjeldsrådgiver er derfor en mellommann mellom en skyldner og en kreditor, og skal forsikre at skyldneren har tilstrekkelig livsopphold, men også at den betaler kravene sine i den grad det er mulig. En gjeldsrådgiver er derfor en saksbehandler som skal hjelpe en person til å få oversikt over gjelden og få økonomisk veiledning. Gjeldsrådgiving er tradisjonelt sett ikke

⁹ Også kalt økonomisk rådgivning.

et veiledningstilbud over tid og det er derfor opp til skyldneren å styre sitt eget økonomiske liv etter råd og hjelp.

Gjeldsordningsloven er blitt revidert én gang etter 1993. Syv år etter innførelsen ble det lagt fram et høringsforslag om endringer i loven basert på erfaringer de siste årene, og endringene trådte i kraft fra 2003 (Tuft, 2005:46). I løpet av 2021 skal gjeldsordningsloven revideres igjen.¹⁰ I den sammenheng har organisasjonen Økonomiske rådgivere i Norge (ØRN) flere innspill, blant annet forslag om å se til Sverige sin ordning ”skuldsanering”. Der starter gjeldsordningsperioden samtidig med forhandlingsperioden (ØRN, 2020:1) I Norge starter gjeldsordningsperioden først etter søknaden er godkjent og prosessen er igangsatt. Det betyr at det i mange tilfeller kan ta svært lang tid for en person å komme frem til en gjeldsordning, og dette er noe av bakgrunnen for revisjonen av loven (Barne- og familiedepartementet, 2020b). De mener også at det burde være krav til et godt bankhåndverk for å kunne kreve dividende – det vil si at kreditor kan dokumentere å ha sjekket en kunde i gjeldsregisteret og innhentet informasjon om dens betalingsevne. Om kreditor ikke har gjort denne jobben bør den sanksjoneres i form av å miste helt eller delvis sin del av gjelden etter alvorlighetsgrad på avvik. ØRN mener også at kredittinstitusjoner som er med i mange gjeldsordninger bør betale en forholdsmessig premie for å finansiere definerte samfunnsutgifter knyttet til gjeld – som gjeldsrådgivning i NAV, utgifter hos namsmannen, helsemessige konsekvenser av økonomiproblem o.l. Dette begrunner de i at kredittinstitusjoner har bidratt til et systemmessig samfunnsproblem og at de bør korrigeres gjennom loven for å kunne fortsette sin praksis (ØRN, 2020:4-5). Dette innspillet fra ØRN til revidering av gjeldende gjeldsordningslov er klar i sin tale: de mener kredittinstitusjonene må få strengere rammer og skyldnere kortere venteperiode.

Finans Norge, som er finansnæringens hovedorganisasjon, har også sendt inn et innspill til revidering av gjeldsordningsloven. De lener seg mer på den individorienterte forståelsen av gjeldsproblemer, og vil ha strengere vilkår for å få en gjeldsordning, med blant annet krav om kursing innen personlig økonomi. De mener at ”fem år er en meget kort periode sett opp mot mange søkeres overforbruk finansiert med dyr kreditt, og etter vår mening kan det virke støtende på andre som faktisk gjør opp for seg dersom det å søke gjeldsordning betyr at man kan kvitte seg med all gjeld på enda kortere tid” (Finans Norge, 2021:3). Finans Norge foreslår heller at lengden på en gjeldsordning kan være mer dynamisk ut fra årsaken for

¹⁰ I den sammenheng har flere (både privatpersoner, fagpersoner og institusjoner) sendt inn innspill til revisjon av gjeldsordningsloven.

gjeldsproblemer, at opptak av gjeld knyttet til finansiering av overforbruk bør ha en lenger gjeldsordning enn f.eks. sykdom. Man ser her at Finans Norge i sitt innspill vektlegger særlig delen av gjeldsordning som sier at det ikke skal være skjammende for samfunnet, med trykk på den allmenne betalingsmoral. Men gjeldsordningsloven skal også ta hensyn for at det ikke skal være belastende for samfunnet, som at individet ikke kan en del av arbeidslinjen på grunn av gjeldsbelastning. Det må også påpekes at organisasjonene under Finans Norge vil tjene på at det både blir strengere krav for å få gjeldsordning og at gjeldsordningsperioden utvides – da vil de i større grad få kravene sine med tilhørende renter betalt av skyldner. Dette innspillet viser særlig den moraliserende diskursen rundt gjeldsproblemer; det som Finans Norge definerer som overforbruk er ikke verdig gjeldsordningens lengde på fem år og individet må bli straffet i form av en lenger periode med innstramninger for sin hensynsløse oppførsel (Bradshaw og Ostberg, 2019:448).¹¹

2.3.2 Gjeldsregister

I 2019 ble det innført offentlig Gjeldsregister etter utredninger av nytteverdien av et slikt register.¹² Dette har vært etterspurt i flere år på grunn av den økende personlige gjelden blant landets befolkning, og Barne- og likestillingsdepartementet la fram et lovforslag i 2016 for å legge til rette for mer presise kredittvurderinger, slik at færre havner i gjeldsproblemer (Barne- og likestillingsdepartementet, 2016:5). Formålet til Gjeldsregisteret er å forebygge gjeldsproblemer i private husholdninger og gi mulighet for bedre beslutninger for finansforetakene. Dette fordi banker og kredittyttere får mulighet til å sjekke hvor mye gjeld en lånesøker allerede har, som kan føre til at lånesøkere får bedre råd og veiledning fra långivere om hva slags lånekapasitet de tåler (Gjeldsregisteret, u.å.).¹³

Et annet element er at Gjeldsregisteret gir långiverne mulighet til å sjekke en eventuell kundes gjeldsopplysninger, men det er ikke et krav. Gjeldsinformasjonsloven inneholder ingen plikt til å sjekke gjeldsopplysningene i forbindelse med utlån. Barne- og familiedepartementet skriver derimot på Regjeringen sine nettsider at de ”forventer at bankene er seg sitt ansvar bevisst ved

¹¹ I kap.6 vil jeg vise hvor lang ventetiden på en gjeldsordning og den framtidige gjennomførelsen av en gjeldsordning oppleves for en ung voksen.

¹² Norge fikk fra 2019 tre gjeldsregistre (Norsk Gjeldsinformasjon, Gjeldsregisteret og Experian Gjeldsregister) som har alle konsesjon som gjeldsinformasjonsforetak (Tomasgard, 2020).

¹³ Gjeldsopplysningene hentes fra finansforetak gjeldsregisteret har avtale med. Hvem som får innsyn i gjeldsopplysningene og tjenestene reguleres av Gjeldsinformasjonsloven. Det er i hovedsak banker og finansinstitusjoner, offentlige velferdssystemer som bl.a. Husbanken og Statistisk sentralbyrå. I tillegg vil enkeltpersoner ha tilgang til egne gjeldsopplysninger (Gjeldsregisteret, u.å.).

å både undersøke om den de låner ut penger til har for mye gjeld fra før (...), og tar hensyn til dette i sin kredittvurdering. Dette er også i deres egeninteresse” (Barne- og familiedepartementet, 2019). Regjeringen legger med andre ord vurderingen og ansvaret for forsvarlig låneetikk på låneaktørene som søker høyest mulig profitt.

Det finnes selvfølgelig regler og retningslinjer for utlån fra finansforetak til kunder. Ifølge *forskrift med krav til finansforetakenes utlånspraksis for forbrukslån* kan ikke bankene yte forbrukslån dersom kunden ikke tåler en renteøkning på fem prosentpoeng på samlet gjeld, kundens gjeld overstiges inntekt fem ganger og at nedbetalingstid på forbrukslån blir mer enn fem år. Et vesentlig moment her er at innvilgelse av kredittkort med ramme på inntil tjuetusen kroner er ikke inkludert i forskriften – foruten om at kunden har kredittkort fra før (Finansdepartementet, 2019). For en ung voksen vil derimot et lån på tjuetusen kroner som den ikke har inntekt til å betjene ha ko2019mknsekvenser for framtiden. Med et kynisk blikk kan man anta at useriøse långivere vil avstå fra å søke når det ikke er lovpålagt, og gi ut usikret kreditt til kunder som ikke har betjeningsevne fram i tid.

Ett år etter innføringen av Gjeldsregisteret, i januar 2020, er det en skjevfordeling i forbruksgjelden. De som hadde lite i forbrukslån har enda mindre, mens menneskene som allerede hadde lånt mye har nå enda flere lån. Disse tallene indikerer at noen aktører har fortsatt å innvilge nye forbrukslån til personer med betalingsproblemer. Daglig leder i Gjeldsregisteret mener at en del av forklaringen er at ”enkelte av långivere er for slepphendte med utlånspraksisen” (Wig, 2020).

2.4 Økonomisk kunnskap som forebygging og løsning

Befolkningens økonomiske kunnskap har vært et satsingsområde for EU de siste årene, blant annet på bakgrunn av forskning som har argumentert for at manglende økonomisk forståelse gjør befolkningen sårbar for gjeldsproblemer og finansiell eksklusjon. EUs svar ble derfor et fokus på å øke befolkningens kompetanse gjennom utdanningstiltak (financial education) (EESC, 2017). Denne satsingen på å øke individuell økonomisk kunnskap kan sies å være påfallende etter gjeldskrisen og finanskrisen.¹⁴ I den sammenheng er det blitt forsket mye på ulike lands grad av økonomisk kunnskap i befolkningen.

¹⁴ Gjeldskrisen og finanskrisen utbroderes i del 2.1.

Annamarie Lusardi har forsket mye på betalingsproblemer, og argumenterer i artikkelen *Financial Literacy among the Young*¹⁵ for at det eksisterer betydelige forskjeller i den økonomiske kompetansen blant de unge, og at "one-size-fits-all"-programmer mest sannsynlig vil være ineffektive. "Instead, programs should be targeted to women, minorities, such as blacks and Hispanics, and those with low educational attainment" (Lusardi, Mitchell og Curtso, 2010:377). De finner at hvite unge menn fra middelklassen innehar økonomisk kompetanse, og at det er den manglende kompetansen blant kvinner og minoriteter som utdanningstiltak må rettes mot. Denne artikkelen er et eksempel på økonomisk kunnskap som individorientert løsning på gjeldsproblemer.

I boken *Indebted* undersøker Caitlin Zaloom (2019) det amerikanske studiefinansieringssystemet og hvordan familier planlegger etter beste evne, men økonomien strekker likevel ikke til. Gjennom årene har kostanden til en universitetsutdanning skutt i været, mens lønnsveksten har ikke. Zaloom viser hvor umulig det er å finansiere en utdanning for sine barn, og hvor innviklet og hvor lite brukervennlig lånesystemet er. Hovedpoenget hennes er at det er store strukturelle problemer som må løses, og økonomisk kompetanse ikke vil løse gjeldsproblemene disse foreldrene og barn er i. Andelen unge mennesker i gjeld for resten av livet kan ikke avfeies med en individuell forklaring om lav grad av økonomisk kunnskap – det må være noe galt med det finansielle systemet.

Barba og Pivettis studie (2009) har også undersøkt betalingsproblemer blant hushold i USA, og finner at økningen i gjeld og betalingsproblemer er høyest i lav- og midtinntektshushold. De er kritisk til påstanden om at individuelle aktører kan balansere inntekter og utgifter, som i klassisk økonomisk teori. Skepsisen bunner i endringene i inntekstdistribusjonen etter dereguleringene av finansmarkedene, og påpeker at avstanden mellom de rike og alle andre har økt. De mener at økende opptak av lån og betalingsproblemer er et resultat av forsøk på å opprettholde den relative levestandarden av forbruk i forhold til høyinntektsgrupper, og at gjeldsproblemer dermed er sosialt orientert (Barba og Pivetti 2009 referert i Poppe, 2014:29).

Tilgjengeligheten og betydningen av kreditt diskuteres også i Hohnen, Gram og Jakobsen studie (2020). I artikkelen ser de på risikoen gjeld utgjør blant unge fra middel- og øvre middelklasse i Danmark. Dette gjør de ved å relatere individuelle finansielle praksiser til den endrende

¹⁵ Datamaterialet baserer seg på National Longitudinal Survey of Youth 1997, USA.

meningen og kategoriene penger, kreditt og gjeld, utgjør i dagens kreditt-konsumer-kultur. Det viste seg at på grunn av moraliserende diskurser vil ikke unge bli assosiert med å være i gjeld, og lån blir derfor et dårlig ord knyttet til å ikke kunne kontrollere seg selv, mens kreditt blir sett som en økonomisk buffer for månedene inntekten ikke strekker til. Det er derfor blitt en normalisering av kreditt og enkelte låneformer blir sett på som greit. Denne studien viser at en del av forklaringen på disse gjeldsproblemene ligger i de strukturelle og kulturelle endringene i kredittkortfinansiering. Det konkluderes med at tiltak på det individuelle nivå vil være ineffektive. Det trengs en mer kritisk offentlig debatt om hverdagslig kredittbruk, og en strammere regulering av kreditttilbud (Hohnen mfl., 2020:369).

Det er flere norske bidrag om betalingsproblemer. I SIFO-rapporten *Unge voksne og personlig økonomi* (2013) oppfatter de unge voksne informantene¹⁶ det å gå på en økonomisk smell som en obligatorisk lærepenge av å flytte hjemmefra og bli økonomisk ansvarlig. Løsningen på problemet ble derfor ”å spørre foreldre om hjelp, jobbe ekstra og bli ekstra ansvarlig for å komme seg ut av uføret” (Brusdal, 2013:40). Foreldre er viktige økonomiske støttespillere for både de med tilbakevendende betalingsproblemer og de som opplever det en sjelden gang (Brusdal, 2013:43). Gjennom oppgaven vil jeg vise hvordan den obligatoriske økonomiske lærepenge blir et gjeldsproblem for de unge informantene som ikke har tilgjengelig økonomiske og sosiale ressurser i overgangen til voksenlivet.

En annen nylig SIFO-rapport viser at mennesker får økonomikunnskaper gjennom livsbegivenheter som å flytte hjemmefra, ha jobb eller kjøpe bolig (Bakkeli, 2020:65). Derfor vil det økonomiske kunnskapsnivået øke synkront med alderen. Bakkeli viser at sosioøkonomisk status (inntekt og utdanning) kan ha betydelig påvirkning på hva folk har lært, og hvilke kanaler¹⁷ de har lært det fra. Det begrunnes at egen erfaring er den viktigste kanalen for å lære om personlig økonomi, og respondentene i surveyundersøkelsen mener at det å ha en jobb er den livshendelsen hvor man lærer å styre personlig økonomi (Bakkeli, 2020:42).

¹⁶ Analysen er utført med utgangspunkt i en web-survey med 1000 respondenter mellom 18-24 år (Brusdal, 2013:1).

¹⁷ Slike kanaler er for eksempel egen erfaring, jobb, skole, foreldre og partner (Bakkeli, 2020).

Jeg har nå vist til et knippe artikler relevant for den institusjonelle konteksten, men flere forskningsbidrag vil bli presentert parallelt med empirien i analysekapitlene *å måtte, å innse og å vente*.¹⁸

2.5 Global pandemi og personlig økonomi

Den ekstraordinære situasjonen vi befinner oss i med en global pandemi må også nevnes. Dette har selvfølgelig hatt innvirkning på den globale og nasjonale økonomien – og enkeltindividers privatøkonomi. På grunn av at informantene i dette forskningsprosjektet har tilegnet seg gjeld over deres betalingsevne før pandemien inntraff, er dette et aspekt jeg ikke vil ta hensyn til i deres tilegning av gjeld. Dette er fordi statistikk viser at unge under tretti har redusert forbruksgjeld gjennom pandemien med 20%. Dette kan være på grunn av mindre sosiale begivenheter, strammere økonomi, og færre arenaer å bruke penger på (Gjeldsregisteret, 2021).

I denne restriksjonsperioden har også inkassogjelden hatt en nedgang, foruten om hos de unge. Det er kun unge ifra 18-25 år som har en økning i inkassogjeld. Dette kan være fordi mange i denne aldersgruppen er studenter, og med permitteringer fra deltidsjobber og det faktum at studenter faller utenfor støtteordninger, fører til at de unge ikke har mulighet til å betjene sine økonomiske forpliktelser (Dinero, 2021). Siden de unge i dette forskningsprosjektet som nevnt allerede hadde gjeld over deres betjeningsevne før pandemien inntraff, blir dette ikke lagt vekt på i analysen.

Det som derimot viser seg i venteperioden de unge med gjeldsproblemer nå er i, på grunn av søknadstid til gjeldsordning eller avklaring til velferdsordninger, er at pandemien påvirker det sosiale aspektet av livet. Med mindre kostbare sosiale arrangementer blir det lettere å skjule gjeldsproblemet og skammen tilknyttet gjelden blir dermed lettere å håndtere (se kap.5). Men, som i tilfelle med mange flere nordmenn i denne perioden, kan også sosial isolering føre til ensomhet og gjøre gjelden tyngre å bære om man ikke har et sosialt støtteapparat. Ensomhet og psykiske plager er spesielt blitt utbredt blant unge og aleneboende i denne perioden med omfattende sosiale restriksjoner (Folkehelseinstituttet, 2020). Med tanke på den psykiske belastningen av å ha et gjeldsproblem, samt ensomheten knyttet til det å bære byrden alene, er kombinasjonen av sosiale restriksjoner i samfunnet og gjeldsproblemer urovekkende. Selv om

¹⁸ Denne måten å fremstille tidligere forskning og teori er utbredt innen forskning inspirert av grounded theory (Dunne, 2011).

ikke spesifikke utfordringer knyttet til korona-situasjonen er en del av studiens tematikk, kan oppgavens funn bidra til å forstå utfordringer som kan komme i kjølvannet av pandemien.

2.6 Avslutning

Jeg har nå vist til utvalgte aspekter av den periodespesifikke historiske konteksten og betingelsene som unge mennesker må forholde seg til. Hensikten med denne gjennomgangen var å vise at individers eventuelle gjeldsproblemer er historisk betinget, og menneskers økonomiske situasjon kan forverres eller forbedres gitt de lovmessige rammene rundt dem. Gjennomgangen viser at dagens reguleringer av lånefinansiert forbruk heller ikke er satt i sten, og at ”det er derfor all grunn til å stille seg kritisk til om ansvarsforholdene er rimelig regulert – fra et samfunnsmessig så vel som de involverte partenes synspunkt” (Poppe, 2009:252).

3. Forskningsdesign og metode

For å studere tematikken unge med gjeldsproblemer valgte jeg en kvalitativ tilnærming med et kontekstualisert livsløpsperspektiv som forskningsdesign.¹⁹ Det finnes svært lite kvalitativ forskning på mennesker med gjeldsproblemer i overgangen til voksenlivet (18-29 år). En kvalitativ tilnærming med biografiske intervjuer med unge var derfor ønskelig for å belyse de unges opplevelser og erfaringer, og ekspertintervjuer med gjeldsrådgivere var ønsket for få kunnskap om den institusjonelle delen av gjeldsproblemer og profesjonelle erfaringer med mennesker med gjeld. En kvantitativ tilnærming ville ikke gitt muligheten til å analysere flere lag av mening og gi tykke beskrivelser av fenomenet som studeres (Geertz, 1973), og individets tanker og refleksjoner rundt gjeldsproblem ville dermed ikke blitt utbrodert i samme grad ved hjelp av spørreskjema. Et kontekstualisert livsløpsperspektiv ble derfor vurdert som det passende designet for en studie som ønsker å se menneskers biografi i den aktuelle historiske konteksten (Brannen og Nilsen, 2011; Elder, 2007; Mills, 2000/1959). Jeg skal nå gjøre rede for forskningsdesign og den metodologiske tilnærmingen brukt gjennom datainnsamlingen, og drøfte utfordringer jeg møtte på i utførelsen av kvalitativ forskning av gjeld som et skambelagt tema blant unge mennesker.

3.1 Et kontekstualisert livsløpsperspektiv

Betydningen av å studere dynamikken mellom historie og biografi fremfor som to adskilte prosesser ble poengtert i *The Sociological Imagination* (2000/1959) av C. Wright Mills. Her understrekte han viktigheten av å se forbindelsen mellom dem i samfunnsvitenskap, og at et individs liv alltid må sees i lys av den historiske konteksten livet er levd. “*Neither the life of an individual nor the history of a society can be understood without understanding both*” (Mills, 2000/1959:3). Den sosiologiske fantasi går ut på å ha evnen til å skifte fra et perspektiv til et annet, stille sosiologiske spørsmål, fremme sosiologiske svar og studere forbindelser mellom nettopp historie og biografi (Mills, 2000/1959:7). Ved hjelp av den sosiologiske fantasi kan samfunnsforskning se forbindelser mellom individ og struktur, og være i stand til å se «*personal troubles as social issues*» (Mills, 2000/1959:226).

Den sosiologiske fantasi er en viktig inspirasjon for livsløpsperspektivet som blant annet Elder var med å utvikle fra 60-70-tallet og framover (Elder, 2007:3). Livsløpsforskningen gir

¹⁹ Prosjektet *unge med gjeldsproblemer* ble godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD) juli 2020 og vurdert som i samsvar med personvernlovgivningen. Referansekode: 406167

mulighet til å studere individers liv over tid, samt mulighet til å se samspillet mellom sosial endring og individuell utvikling, og gir forskning mer en retning å se i fremfor teoretiske regler å følge (Elder, 2007:2).

Noen begreper fra livsløpsperspektivet er mer relevant enn andre for denne studien. **Livsløpshendelser** (life course events) er aldersspesifikke hendelser som et individ er forventet å oppleve i løpet av spesifikke perioder gitt den historiske konteksten (Elder, 2007:1). **Livsløpsoverganger** (life course transitions) er slike hendelser som forteller om overgangen fra en livsfase til en annen. Livsløpsoverganger inneholder ofte en endring i status eller identitet, og tidspunktet for overganger kan føre til livslange innvirkninger på livsløpet (Elder mfl., 2003:8). Enkelte individer kan likevel oppleve normative overganger som kriser og vendepunkt (Hareven og Masaoka, 1988:272). Begrepet **vendepunkt** (turning point) viser til punkt i individs liv som kan føre til en omdirigering av retning i livet gjennom endring i livssituasjon, mening eller oppførsel (Elder mfl., 2003:8; Hareven og Masaoka, 1988). Et vendepunkt er ikke en isolert hendelse og alle livsløpsoverganger er potensielle vendepunkter siden de er subjektivt definert (Hareven og Masaoka, 1988:274). Når et individ opplever flere livsløpsoverganger på samme tid kalles dette en **opphopning** (pile up). Harley og Mortimer (2000) fant i sin forskning en kobling mellom en slik opphopning i unge menneskers liv som en skadelig effekt på mental helse (i Elder mfl., 2003:12). I hver livsfase er det livsfasespesifikke forventinger knyttet til oppnåelser og forventede livsløpshendelser. For de unge i denne studien kan disse være å flytte ut, ta en utdanning og få barn. Ikke minst er en av de viktigste markørene ved å bli voksen å være økonomisk uavhengig av familien (Hareven 1976 referert i Nilsen, 2021:125). Disse begrepene er verdifulle når man studerer unge mennesker i et livsløpsperspektiv.

Innenfor livsløpsstudier det det fem prinsipper som sammen utgjør de grunnleggende og konseptuelle temaene (Elder mfl., 2003:4). Det første prinsippet går ut på at menneskelig utvikling er en livslang prosess, og fundamentale biologiske, fysiske og sosiale endringer vil forekomme gjennom hele livsløpet. Det andre prinsippet handler om personlig agens; hvordan individer konstruerer sitt eget liv gjennom valg og handlinger i de mulighetene og begrensningene den spesifikke historiske og sosiale omstendigheten gir. Individer er ikke passive i møte med sosial innflytelse og strukturelle begrensninger, men tar valg basert på tilgjengelige alternativer (Elder mfl., 2003:11). *Det tredje prinsippet* omhandler tid og sted, og hvordan livsløpene til individer er sammenvevd og formet av historisk tid og steder de opplever over

livstiden. Dette gjelder både individer og fødselskohorter. *Det fjerde* er timing-prinsippet og handler om utviklingsforgjengere og at konsekvensene av livsløpsoverganger, hendelser og atferdsmønstre varierer avhengig av tidspunkt i en persons liv. De samme hendelsene eller opplevelsene kan påvirke individer ulikt avhengig av når de inntreffer i livsløpet (Elder mfl., 2003:12). Det femte og siste er prinsippet om sammenvevde liv. Dette prinsippet sier at liv blir levd i gjensidig avhengighet og sosio-historisk innflytelse blir uttrykt gjennom dette nettverket av delte relasjoner. Slik blir individet påvirket på mikro-nivå gjennom sine delte relasjoner som opplever større sosiale endringer (Elder mfl., 2003:13). Disse fem prinsippene fokuserer ikke på aldersspesifikke studier, men på individuelt valg og beslutningstaking innen en større sosial kontekst med fokus på historie og tidspunkt for hendelser og rollebytte. Disse viser også at man ikke kan forstå menneskers liv hvis man fjerner nære relasjoner, og gir en guide for en helhetlig forståelse av liv levd over tid og på tvers av endrede sosiale kontekster (Elder mfl., 2003:14).

Å bruke et kontekstualisert livsløpsperspektiv gir muligheten til å gjøre et dypdykk i informantenes beskrivelser av eget liv, og strukturene rundt deres handlinger. Denne tilnærmingen har bidratt med en kontekstsensitiv inngang til temaet for å se hvordan biografi og historie er «intertwined in a dynamic process» i de unges liv med tilhørende gjeldsproblemer (Nilsen og Brannen, 2013:92). Bruk av den sosiologiske fantasi er hjelpsomt for å sette forskningsobjektet, som er unge med gjeldsproblemer, inn i en historisk-institusjonell kontekst (Mills, 2000/1959:215).

3.2 Utvalg og rekruttering

I dette forskningsprosjektet er to utvalg rekruttert gjennom ulike rekrutteringskanaler med en geografisk spredning i og rundt større byer i Sør-Norge. Utvalgene består av unge med gjeldsproblemer og gjeldsrådgivere. Årsaken for valget om et utvalg gjeldsrådgivere var for å få innsikt i gjeldsrådgivning som velferdstjeneste og hvordan gjeldsrådgivere oppfatter unges gjeldssituasjon. Utvalget av unge mennesker med gjeldsproblemer er ment for å belyse den enkeltes gjeldssituasjon, veien til uoverkommelig gjeld og hvordan den unge opplever et liv i gjeld.

Det opprinnelige målet var totalt 12 intervjuer, med seks informanter i begge utvalg. Det var ønskelig at utvalget de unge hadde en lik kjønnsfordeling for å se om erfaringer samsvarte mellom kjønn, og om kjønne forventinger hadde innspill i gjeldsproblematikken. Kjønn er et

sentralt tema i livsløpsforskning, da menn og kvinner har ulike livsløp (Hagestad og Dykstra, 2016:135).²⁰ Blant de unge var ønsket aldersspenn mellom 18-29 år. Årsaken for dette var at jeg ønsket å komme i kontakt med unge mennesker med forbruksgjeld og som var i overgangen til voksenlivet. Et større aldersspenn kan tenkes å involvere en større grad av boliglånsproblematikk, som jeg ville unngå, i og med at jeg ville bidra til kunnskap om usikret gjeld blant unge mennesker. For å få dette til ville jeg i utgangpunktet rekruttere unge som var i kontakt med offentlig gjeldsrådgivning. På grunn av vanskeligheter rundt rekruttering måtte jeg likevel utenom gjeldsrådgivertjenesten for å rekruttere unge mennesker i denne problematikken, og utvalgsriteriet ble derfor fjernet. Det endelige utvalget inkluderer unge mennesker i ulike livssituasjoner i samme livsfase, som gjør det mulig å si noe om dynamikken mellom historie og biografi, og gir innblikk i flere stadier av de unges livsløpsprosesser. Resultatet av datainnsamlingen ble totalt 13 informanter – syv gjeldsrådgivere (to menn og fem kvinner) og seks unge med gjeldsproblemer (tre menn og tre kvinner). Målet om lik kjønnsfordeling ble derfor ikke innfridd blant gjeldsrådgivere.²¹

3.2.1 Utvalg 1 – Gjeldsrådgivere

Jeg fikk kontakt med den første informanten gjennom min veileder, og den neste ble rekruttert gjennom snøballutvalg (Silverman, 2014:178). Jeg tok kontakt med NAV som sendte min forespørsel om deltakelse til forskningsprosjekt videre til ulike kontor på Vestlandet. På denne måten kom jeg i kontakt med tre gjeldsrådgivere som ville stille til intervju. I oktober 2020 fikk jeg hjelp av min veileders nettverk på Østlandet for å komme i kontakt med gjeldsrådgivere. På denne måten fikk jeg to gjeldsrådgivere fra avdelinger på Østlandet, selv om målet kun var en. Begrunnelsen for syv istedenfor seks gjeldsrådgivere var at en ekstra gjeldsrådgiver muligens kunne bli en ekstra rekrutteringskanal og dermed øke sannsynligheten for å komme i kontakt med unge med gjeldsproblemer. Rekrutteringen av gjeldsrådgivere var komplett i oktober 2020. Deres deltakelse var basert på frivillighet, og det er derfor sannsynlig å anta at disse gjeldsrådgiverne er spesielt engasjert i problemstillingen ”unge med gjeldsproblemer” og det å formidle utfordringer innen gjeld.

²⁰ ”To an imporant degree, men and women grow up in different cultures, develop different expectations, learn different roles, and live different lives” (Campbell, Converse og Rogers i Hagestad og Dykstra, 2016:135).

²¹ Jeg fant ikke offentlig statistikk på kjønnsfordelingen blant gjeldsrådgivere. Mitt inntrykk er imidlertid at det er et flertall av kvinner. Slik sett kan den skjeve kjønnsfordeling i mitt utvalg gjenspeile fordelingen i den aktuelle populasjonen.

3.2.2 Utvalg 2 – De unge

Rekrutteringsstrategien var i utgangspunktet lagt opp til at intervjuede gjeldsrådgivere ville sette meg i kontakt med villige unge mennesker som allerede var i gjeldsrådgivning hos dem. Denne strategien inkluderte å plassere ”flyer”²² på gjeldsrådgivernes kontor slik at interesserte unge kunne ta kontakt og delta etter ønske. Begrunnelsen for dette er at gjeldsproblemer er skambelagt, og det er vanskelig å komme i kontakt med de det gjelder.²³ På grunn av gjeldsrådgivernes kontakt var dette derfor en naturlig rekrutteringskanal. To gjeldsrådgivere hjalp meg å komme i kontakt med totalt tre unge mennesker med gjeldsproblemer.

Å bruke gjeldsrådgivere som rekrutteringskanal fungerte ikke like optimalt som først antatt. Å forske på et skambelagt tema som gjeld blant unge var noe som ville bli utfordrende, men på grunn av lite framgang i rekrutteringen fikk jeg lov til å bruke insentiv. Det var gjennom en kontaktperson i Luksusfellen den 26. oktober spørsmål om insentiv først ble aktuelt. Kontaktpersonen var villig til å hjelpe meg dersom informantene kunne få en form for godtgjørelse for deltakelse. Min veileder ga meg derfor tillatelse og midler til å gi ut fem hundre kroner i gavekort.²⁴ Kontaktpersonen i Luksusfellen tok min forespørsel videre til unge mennesker med gjeldsproblem. Dessverre var ingen interessert i å delta. En mulig grunn for dette var at jeg i en utfyllende epost om forskningsprosjektet til kontaktpersonen i Luksusfellen nevnte at jeg kom til å stille spørsmål om oppvekst og livssituasjon, og ikke begrenset til gjeld. I etterkant mistenker jeg at dette virket forskrekkende for de unge, og denne frykten for utleveringen av personlige detaljer overgikk den økonomiske belønningen for å delta. Dette illustrerer et generelt dilemma mellom en utbrodering av intervjuguidens agenda og en mindre grad av gjennomsiktighet angående forskningsprosjektet mål. Uten denne utbroderingen kunne en eventuell informant i intervjusituasjonen følt intervjuguiden som invaderende på dens privatliv.

Ettersom økonomisk kompensering for deltakelse i forskningsprosjektet nå var aktuelt, informerte jeg de syv gjeldsrådgiver-informantene om dette. En ung informant var da allerede blitt rekruttert av en gjeldsrådgiver. Etter dette fikk en gjeldsrådgiver rekruttert to nye unge

²² Se vedlegg 5 for ”flyer”.

²³ Hvis utvalget mitt hvilte på eldre livsfaser ville det sannsynligvis vært mindre utfordrende å rekruttere, og organisasjonen *Gjeldsofferalliansen* ville vært en naturlig rekrutteringskanal.

²⁴ Midlene, totalt 3000 kr, ble tatt fra annum (driftsmidler) avsatt til forskning. Informantene fikk *Ditt Gavekort* som kan brukes på ulike kjøpesentre over hele landet som kompensasjon for deltakelse. Det å bruke økonomiske midler for å øke oppslutning rundt deltakelse er noe jeg vil komme tilbake til i etiske vurderinger.

informanter til prosjektet. Ettersom rekrutteringen sto stille til tross for tilbud om økonomisk kompensasjon måtte jeg bli kreativ med rekrutteringen. Jeg tok kontakt med personen bak en populær Instagram-profil innenfor feltet personlig økonomi som publiserte min forespørsel 5. november 2020.²⁵ Etter denne publiseringen fikk jeg meldinger fra fem mennesker. På grunn av den åpne definisjonen av et gjeldsproblem, og det at det var opp til den enkelte som kontaktet meg å definere seg selv innenfor dette begrepet, stilte jeg fire oppfølgingsspørsmål.²⁶ Selv om meldingsutvekslingen kun var synlig for meg og den potensielle informanten understrekte jeg at de ikke trengte å svare utfyllende på spørsmålene, kun ja eller nei, for å verne om deres privatliv på internett. Dette var også for å ikke skape en forventning om deltakelse, og for å forhindre følelsen av utlevering blant informantene på grunn av detaljert privat informasjon. De fikk også tilbud om å ringe meg på telefon om det var mer komfortabelt.

På bakgrunn av svarene deres sett opp mot utvalgsriteriene mine samt kjønnsfordeling valgte jeg å invitere to av fem av de som tok kontakt til å delta på intervju.²⁷ Jeg hadde dermed totalt fem unge informanter, og jeg ønsket derfor å rekruttere en mannlig informant til. Dette fikk jeg til gjennom periferien av min veileders sosiale nettverk. Denne informanten var tre år eldre enn utvalgsriteriet mitt, men jeg valgte å inkludere informanten siden han oppfylte de andre utvalgsriteriene.

3.3 Intervjuprosessen

Intervjuprosessen ble utført fra 3.september til 9.desember 2020. Det ble utført totalt tretten intervjuer: syv gjeldsrådgivere (to menn og fem kvinner) og seks unge (tre menn og tre kvinner). De to utvalgene er distinktive, og det ble derfor utført ekspertintervjuer og biografiske intervjuer. Felles for intervju av begge utvalgene var at intervjuguiden ble brukt som en sjekklister og ga dermed intervjusituasjonen fleksibilitet, og førte til at intervjuene kunne utforske ulike temaer som dukket opp underveis, samt informantens fortolkninger som nødvendigvis ikke var inkludert i intervjuguiden (Kvale og Brinkmann, 2018:22).

²⁵ Min ”flyer” ble publisert sammen med en videooppfordring fra personen bak profilen.

²⁶ Oppfølgingsspørsmål: **1.** Har du vært i kontakt med gjeldsrådgivningstjeneste hos NAV, eller får økonomisk oppfølging andre steder i det offentlige? **2.** Har du en gjeld som er for stor for din betalingsevne? **3.** Er du mellom 18 og 29 år? **4.** Har du betalingsanmerkninger?

²⁷ Det å ha gavekortet hevet også terskelen for meg som forsker om hvem jeg kunne tillate meg å intervju. Jeg ville bruke disse begrensede midlene så treffende som mulig, og jeg måtte derfor forsikre meg at eventuelle informantene til en viss grad oppfylte kriteriene til deltakelse.

I datainnsamlingen unngikk jeg å foreta intervjuer på åpne og offentlige steder som for eksempel caféer. For utvalget *de unge* er dette begrunnet av det sensitive og skambelagte temaet som gjeld er – og det å stille slike spørsmål på et ikke-skjermet sted kunne ført til ukomfortable situasjoner for informantene, samt påvirket kvaliteten på intervjuene. For utvalget *gjeldsrådgivere* kunne det å bli intervjuet offentlig påvirket deres mulighet til å snakke fritt rundt jobben de gjør, i og med at de blir ”representanter” for sin avdeling. Jeg ville derfor sikre begge utvalgs anonymitet ved å utføre intervjuene i private lokaler.

På grunn av sosiale restriksjoner som følge av den globale pandemien ble ikke datainnsamlingen som forutsett. Dette resulterte i at enkelte planlagte fysiske intervjuer måtte reorganiseres til digitale intervju – her spilte gjeldene smittevernstiltak og geografisk avstand inn. Ut over høsten (smittebølge nummer to) ble det også etisk riktig å utføre intervjuene digitalt for å minimere smittefare. Ønsket var egentlig å holde de fleste av intervjuene fysisk, spesielt for utvalget *de unge*, grunnet den personlige naturen av intervjuguiden og bekymringen for å ikke få nærheten som karakteriserer kvalitative intervjuer (Kvale og Brinkmann, 2017:107). Syv av totalt tretten intervjuer ble utført digitalt på Zoom eller Teams etter informantens ønske. Intervjuene varte fra 1t 15 min til 2t 30 min, med en gjennomsnittstid på 1t 45 min. De digitale intervjuene ble utført med båndopptaker, i likhet med de fysiske intervjuene. I de digitale intervjuene ble det innsamlet muntlig samtykke i to av de syv intervjuene av praktiske årsaker. Dette digitale samtykket til deltakelse i prosjektet er fraskilt selve intervjuet og ble oppbevart separat. Samtykke i de resterende fem digitale og seks fysiske intervjuene ble innsamlet skriftlig ved signering av samtykkeerklæring.²⁸

3.3.1 Intervjuprosessen – gjeldsrådgivere

Gjeldsrådgiverintervjuene kan defineres som ekspertintervjuer på grunn av deres rolle i forskningsprosjektet, og deres kompetanse om gjeldsproblemer og den institusjonelle konteksten. Ekspertintervjuer er eksplorative i form av at de er orientert mot å oppnå kunnskap som er eksklusiv for ekspertene. Fokuset blir dermed kunnskap og erfaring som ekspertene har tilegnet seg gjennom erfaring som spontant kan kommuniseres (Bogner og Menz, 2009:46-47). I intervjuene stilte jeg først noen bakgrunnsspørsmål og deretter et overordnet spørsmål om hva jobben som gjeldsrådgiver går ut på. Deretter beveget jeg meg over til spørsmål knyttet til unge mennesker med gjeldsproblemer. Til slutt stilte jeg spørsmål

²⁸ Se vedlegg 3 og 4 for informasjonsskriv med samtykkeerklæring for begge utvalg.

om endringer i gjeldsrådgivningsarbeidet over årene med tanke på forespørsler fra mennesker i gjeld, lovregulering og låneaktører.²⁹

Tre av de syv gjeldsrådgiver-intervjuene ble utført fysisk hjemme hos informanten, på informantens arbeidsplass og på universitetets lokaler. De resterende fire intervjuene ble utført digitalt. Digitale intervjuer fungerte godt og det var tydelig at informantene i sin jobb hadde fått god trening i bruk av digitale verktøy i løpet av pandemien. Informantene var veldig engasjerte og intervjuene varte opp til 2t 30 min. I gjennomsnitt var de altså lenger enn utvalget med de unge. Dette kan forklares i deres engasjement, kunnskap og erfaring om temaet. På grunn av utfordringene mine med å rekruttere unge informanter ble gjeldsrådgiver-intervjuene fullført først. Dette var fordelaktig for meg som intervjuer i de senere intervjuene med de unge, i og med at gjeldsrådgivere ga meg detaljert informasjon om den juridiske prosessen inn og ut av gjeld, og hvordan gjeldsrådgivere hjelper sine brukere.

3.3.2 Intervjuprosessen – de unge

Det ble utført biografiske intervjuer med særlig fokus på tilegnelsen, opparbeidelsen, og det å komme seg ut av et gjeldsproblem. Ifølge Brannen og Nilsen (2011) fanger biografiske intervjuer det som er unikt for individet og blir dermed et case av individet. De understreker at ved å intervju de rette menneskene og stille de rette spørsmålene kan biografiske intervjuer gi et fokus på nålevende liv forstått fra individets perspektiv og den strukturelle historiske konteksten som påvirker mulighetene og begrensningene individet handler innenfor (Brannen og Nilsen, 2011:610). Som vist i 3.2.2, tilstrebet jeg å finne unge mennesker i overgangen til voksenlivet med gjeldsproblemer som kunne belyse de spesifikke utfordringene de møter i samtiden.

I intervjuene stilte jeg spørsmål om informantens liv – fortid, nåtid og framtid knyttet til hvordan gjeldssituasjonen eskalerte og hvordan de unge ser for seg framtiden.³⁰ Intervjuene ble derfor svært personlige på grunn av at gjelden ofte var koblet opp til personlige utfordringer og nederlag. Spørsmålene om barndom viste seg i noen av intervjuene å avdekke kompliserte familieforhold og konflikter. Når intervjuet tok denne retningen understrekte jeg at det gikk fint om vi heller gikk videre til neste spørsmål. Informantene i denne situasjonen valgte å ikke

²⁹ Se vedlegg 2: Intervjuguide – gjeldsrådgivere.

³⁰ Se vedlegg 1: intervjuguide – unge med gjeldsproblemer.

utdype sine utsagn, og det tolker jeg som et godt tegn i og med at de var komfortable nok til å sette grenser for deling av privat informasjon. Enkelte av informantene, spesielt mennene, brukte humor som et virkemiddel i sine beskrivelser av gjeldssituasjonen. Til motsetning begynte en informant i løpet av intervjuet å gråte når hun fortalte om sine vanskeligheter. Det var derfor stor variasjon i intervjuenes forløp og informantenes reaksjon på egne erfaringer. På grunn av intervjuguidens utforming med vekt på åpne spørsmål ble flere temaer enn det som var planlagt introdusert, som kritikk av lånesystemet, og intervjuene ble derfor lange.

De unge fikk valget om fysisk eller digitalt intervju alt etter tilgjengelige alternativer, og tre av seks intervjuer ble foretatt med fysiske oppmøte. Den ene intervjusituasjonen ble avholdt på sosiologisk institutt og informanten uttrykte glede over å komme seg ut av leiligheten på grunn av lite sosial kontakt denne høsten. I de to andre intervjusituasjonen kom jeg hjem til informanten og utførte intervjuet på bakgrunn av informantens ønske om fysisk intervju og på grunn av stengt universitetslokale. I den ene intervjusituasjonen ønsket ikke informanten lydopptak av intervjuet av frykt for å bli gjenkjent. Jeg gjennomførte intervjuet likevel, og tok grundige notater underveis. Dette intervjuet var imidlertid, av grunner som ikke behøver å utdypes her, uklart og usammenhengende. På bakgrunn av dette har jeg valgt å ikke presentere dette intervjuet som case i analysen.

De resterende tre intervjuene ble avholdt over den digitale plattformen Zoom.³¹ Bekymringen for at intervju i digitalt format ville bli upersonlig og føre til korte og lite beskrivende svar fra informantene var ubegrunnet. Den digitale utførelsen var informativ og kan muligens bidratt fordelaktig gitt problematikken som studeres. Dette kan være fordi intervjuet ble utført i kjente og trygge rammer for informanten, og jeg opplevde informantene som svært åpne om sin situasjon. Dette er også en etisk utfordring om informanten ender opp med å dele mer enn den er komfortabel med, og intervjuet får negative psykiske konsekvenser.

3.4 Analyse

I følge Rabin og Amoroso er målet med kvalitativ forskning å identifisere mønstre, og dermed finne likheter og ulikheter mellom caser som igjen kan brukes til å utvikle teorier og ekspandere

³¹ I og med at utvalget består av unge med gjeldsproblemer, oppsto et usikkerhetsmoment angående informantens tilgang til utstyr og internetthastighet som behøves for å fullføre et klart og tydelig opptak. Internett i private hjem er normen, men for å utføre et digitalt-intervju trengs en stabil internettkobling, og hastighet og kapasitet på internettkobling øker som regel med prisen. Disse problemstillingene ble derimot ikke et stort problem, men noen få intervjuer er tidvis avbrutt av svak internettforbindelse.

”the pool of ideas known as social theory” (Ragin og Amoroso, 2011:39). Tilnærmingen brukt i denne studien kan kalles eksplorerende fordi jeg som forsker ikke hadde kunnskaper og erfaringer på forskningsfeltet unge mennesker og gjeldsproblemer. Det å gå inn i feltet uten særlig erfaringer og kunnskaper rundt feltet ga meg frihet til å studere uten en forhåndsinn tatt akademisk forståelse, og dermed en mulighet til å begynne forskningsprosessen med generelle spørsmål og deretter smale inn fokuset på spesifikke spørsmål som dukket opp underveis i datainnsamlingen (Lundberg, 2012:129). Det må påpekes at datamaterialet blir tolket gjennom hvordan jeg oppfatter og ser virkeligheten, som vil ha innvirkning på hvordan materialet tolkes og hvilke konklusjoner jeg trekker. Analysen kan i den grad aldri være fullstendig induktiv, men vil være basert på mine tolkninger.

Inspirert av grounded theory foregikk analysearbeidet kontinuerlig i takt med datainnsamlingen og skrivingen av selve oppgaven. I en slik tilnærming er begreps- og teoriutvikling målet, og den prosessuelle typologien ble etablert gjennom kontinuerlig sammenligning av intervjuene (Glaser og Strauss, 1967). I analysearbeidet ble fellestrekk i de unges gjeldsopptak og håndtering av gjeldsproblemet identifisert, og jeg ønsket derfor å la analysen utbrodere de unge veiers inn, i og ut av gjeldsproblemet. Til å beskrive de unges gjeldsprosess ble hverdagsbegrepene – *å måtte*, *å innse*, *å vente* – brukt av både de unge selv og gjeldsrådgiverne. Jeg valgte derfor å utvikle en kontekstsensitiv typologi av samme navn, og bruke dem som egne kapitler i analysen.

For å begrepsliggjøre sentrale kjennetegn ved første del av gjeldsprosessen utviklet jeg en tredelt typologi: *forpliktelse*, *forventinger* og *fristelser*. Disse tre bakenforliggende forhold for *å måtte* bærer preg av å være særegne for de unges livsfase, og av å være periode- og kjønns spesifikke. *Å innse* viste likheter med begrepene vendepunkt og kritiske øyeblikk innenfor livsløpsforskningen (Hareven og Masaoka, 1988; Thomson mfl., 2002), og jeg har derfor brukt denne forskningslitteraturen, i tillegg til livsløpsforskningens prinsipp om sammenvevde liv, som supplement til eget datamateriell. *Å vente*-kapitlet viser den institusjonaliserte ventetiden de unge opplever, og hvordan den sammen med gjeldsproblemet endrer hvordan den unge visualiserer framtiden. I den sammenheng valgte jeg å ta i bruk Nilsens (1999) typologi: planer, håp og drømmer, på en sensitiverende måte, for å tydeliggjøre hvordan gjeldsproblematikken påvirker de unges framtidforståelse.

I analysearbeidet har jeg altså utviklet, og til dels videreutviklet, kontekstsensitive typologier som kan brukes utenfor studiens problemstilling, og dermed generaliseres til en større populasjon (Ragin og Amoroso, 2011). Det finnes misforståelser rundt case-studier og om de produserer overførbar kunnskap (Flyvbjerg, 2004). Ved hjelp av tykke beskrivelser av et mindre antall undersøkelsesenheter og flere nivå med beskrivelser, kan et fåtall case gi teoretisk innsikt om forholdet mellom struktur og individ (Brannen og Nilsen, 2011:615). De unge analyseres i denne oppgaven som tilfeller av (cases of) unge mennesker mellom 18-29 år som da altså utviklet gjeldsproblemer på 2010-tallet i Norge.

Basert på at menn og kvinner fremdeles ofte har forskjellig livsløp, og det at menn ifølge statistikk har høyere gjeld enn kvinner,³² så forventet jeg på forhånd at kjønn skulle være utslagsgivende for variasjonen i informantens erfaringer. Dette viste seg derimot å blekne i forhold til det informantene hadde til felles: periodespesifikke forventinger i overgangen til voksenlivet i en bestemt historisk-institusjonell ramme. Kjønn er derfor ikke et strukturerende prinsipp i analysen, men betydningen av kjønn påpekes der det er relevant. I analysen vil det være enkelte informanternes utsagn som trekkes frem mer enn andres. Dette er av rent analytiske årsaker på grunn av at informantens sitat er en spesifikk case av noe, eller at sitatet er dekkende for de unges erfaringer.

Utvalget gjeldsrådgivere får ikke like mye plass i dette forskningsprosjektet som i utgangspunktet forutsett. Gjeldsrådgiver-intervjuene har i dette prosjektet vært nyttig som en inngangsdør der gjeldsrådgiverne har fungert som portvakt og hjulpet meg med rekruttering, samt viktig informasjon om hvordan gjeldsrådgivning, lovgivningen og kredittsystemet fungerer. I analysen blir gjeldsrådgiver-sitater hovedsakelig brukt til å kontekstualisere de unges erfaringer, i tillegg til å gi et innsyn i gjeldsrådgivernes mening om kredittsystemet og lovgivningen.

3.5 Etiske vurderinger

I utførelsen av dette forskningsprosjektet har jeg vektlagt Kvale og Brinkmann (2017) sine fire usikkerhetsområder som etiske påminnelser i utøvelsen av kvalitativ forskning. Disse er informert samtykke, fortrolighet, konsekvenser og forskerens rolle (Kvale og Brinkmann, 2017:110). På grunn av det sensitive temaet gjeld, økonomisk kompensasjon for deltakelse og

³² Figur 4 i kap.2 viser at menn har høyere gjennomsnittlig rentebærende usikret gjeld (SSB, 2021:20)

de unges sårbare situasjon ble det særdeles viktig å være bevisst på rollen som forsker og eventuelle konsekvenser av det jeg ytret, ikke ytret, samt mitt kroppsspråk i min maktposisjon. Informert samtykke ble innsamlet før start av intervjuene fra alle informantene. I forkant ble det opplyst om prosjektets overordnede formål og informantene fikk mulighet til å stille spørsmål. Jeg informerte også de unge om at jeg ikke kun ville stille spørsmål om gjeld, men også om livet deres og deres erfaringer og opplevelser. Informantene ble informert om at personopplysningene, lydopptaket og transkripsjonen av intervjuet ville bli slettet når forskningsprosjektet avsluttes juni 2021. Transkripsjonene av intervjuene ville bli sensurert med tanke på navn, arbeidssted og andre identifiserbare kjennetegn. Deltakelse var frivillig og informantene ble informert om deres rettigheter til å trekke seg når de ville, om de ønsket (Kvale og Brinkmann, 2017:104). Jeg oppmuntret informanten til å ta vare på informasjonsskrivet med samtykkeerklæring og til å ta kontakt med meg om de hadde videre spørsmål.

Det å gi kompensasjon til deltakere til et forskningsprosjekt om personlig gjeld reiser flere etiske spørsmål. Et spørsmål er for eksempel om informanten oppfatter deltakelse som et valg når den får tilbudet om fem hundre kroner for deltakelse. Dette er unge mennesker som er dypt i gjeld og som i flere tilfeller lever under fattigdomsgrensen. Siden de unge får betalt for deltakelse kan det også oppstå press rundt å måtte svare på spørsmål. I tillegg vil jeg som intervjuer være den som sitter på makten da det er jeg som styrer samtalen ved hjelp av intervjuguiden. Som forsker må man være klar over eventuelle konsekvenser, enten i form av skade eller eventuelle fordeler som kan oppstå ved informantenes deltakelse i prosjektet (Kvale og Brinkmann, 2017:107). På grunn av tvilen rundt frivillighet forsøkte jeg som intervjuer å ikke legge press på informanten når det gjaldt å svare på spørsmål, ikke stille uberettigede personlige spørsmål, og jeg la vekt på frivillighet som prinsipp i deltakelse i alle ledd i kontakt med informanten. I de digitale intervjuene ble det nødvendig å samle inn personlig adresse for å kunne sende gavekort. Adressene ble ikke lagret og kun brukt til sitt formål.

I intervjuene med de unge ble jeg også oppmerksom på rollen min som intervjuer. En forskers integritet er avgjørende for kvaliteten på den vitenskapelige kunnskapen og de etiske beslutningene som tas i forskningen (Kvale og Brinkmann, 2017:108). Informantene er rundt min egen alder, og jeg ble derfor nødt til å sjonglere rollen som profesjonell intervjuer og ung kvinne i tjuårene. Etter intervjuene fikk jeg gjerne spørsmål om hva jeg holdt på med, og om jeg hadde slitt med gjeld. I møte med personlige spørsmål forsøkte jeg å svare ærlig og uten å nedverdige informanten for at de befant seg i en uheldig gjeldssituasjon. I denne rollekonflikten

som intervjuer måtte jeg ha en balanse mellom rollene for å skape et trygt miljø for informanten. I og med at informantene er på min egen alder måtte jeg være oppmerksom på å ikke bli for fortrolig ("kompis") med informantene – dette for å forhindre at informantene deler mer enn de er komfortabel med, som er en konsekvens i kvalitativ forskning (Kvale og Brinkmann, 2017:107). Informantene er allerede under mye psykisk stress i deres gjeldssituasjon og som ansvarlig for dette prosjektet er det min plikt å gjøre deltakelse så lite belastende som mulig. Samtidig måtte jeg som intervjuer ikke være mekanisk i min rolle, men være oppmerksom på alderslikheten. Dette var for å ikke skape et stort skille mellom intervjuer 24 år og gjeldtyngt informant 25 år. Jeg tilstrebet derfor en lunhet i intervjusituasjonen i form av forståelse og det å anerkjenne de unge informantene sine vanskeligheter uten å gjøre et for stort poeng ut av det.

Et av utvalgsriteriene var i utgangspunktet at de unge skulle være i kontakt med offentlig gjeldsrådgivning. Dette bunner i den opprinnelige rekrutteringsplanen av å bruke gjeldsrådgivere som rekrutteringskanal for de unge. Ut over i datainnsamlingsperioden tok jeg derimot i bruk flere rekrutteringskanaler for å få tilstrekkelig med informanter innen tilgjengelig tidsbruk. Dette førte til at tre unge informanter ikke var i kontakt med gjeldsrådgivning under intervjutidspunktet. Disse sto uten noen form for rådgivning og hjelp, og var derfor alene med gjelden om de ikke hadde fortalt det til noen i sitt sosiale nettverk. Under intervjuet spurte jeg om de fikk rådgivning eller om de hadde tenkt til å søke det – og fikk svaret "nei". Her oppsto det et etisk dilemma for meg i rollene som forsker og sympatisk lytter (Kvale og Brinkmann, 2017:108). Jeg kunne informere om tilbudene og rådgivningen som finnes der ute. På den andre siden er det ikke min sak å overtale informanten til å søke hjelp, og informanten har heller ikke møtt meg for å få råd og veiledning. Jeg konkluderte med at under spørsmålene om gjeldsrådgiving i intervjuguiden fortalte jeg at det finnes gratis veiledningstilbud i NAV, og jeg tok derfor ikke mer tak i tema. Dette var for å ikke sette informanten i en ubehagelig situasjon og ydmyke informanten ved å bli fortalt "dette burde du gjøre" av en person som ikke lever i uoverkommelig gjeld. Det er også forskningsetisk riktig å unngå det som ikke kan håndteres av en sosiolog, og jeg er i ingen posisjon der jeg kan eller bør gi råd.

Siden tre av de unge er rekruttert av gjeldsrådgivere vil disse gjeldsrådgiverne kunne kjenne igjen informanten på bakgrunn av opplysninger angående veien til gjeld ved å sammenligne informantene. Dette faller innenfor fortrolighet som usikkerhetsområde i kvalitativ forskning hvor løftet om anonymisering skal beskytte deltakere fra eventuelle konsekvenser (Kvale og Brinkmann, 2017:106). I utgangspunktet ville jeg unngå case-beskrivelser nettopp på grunn av

denne problemstillingen, og kun bruke sitater fra informantene for å forklare hvordan gjeldssituasjonen opplevdes. På grunn av mitt teoretiske grunnlag; livsløpsperspektivet, blir dette vanskelig å utføre i praksis foruten å redusere verdien og det forskningsmessige bidraget til studien.³³ Etter vurdering med min veileder ble det konkludert at bruk av case-beskrivelser er etisk forsvarlig. Dette begrunnes i en hypotetisk situasjon der en informants gjeldsrådgiver skulle lese oppgaven og klare å identifisere ”sin” bruker blant informantene, da gjeldsrådgivere har taushetsplikt uansett. Det vil dermed ikke være fare for å avsløre informantens identitet. En mulig problemstilling er om gjeldsrådgiver ville ha forskjellsbehandlet sin bruker (den ene eller andre veien) på grunn av opplysninger som kommer frem i analysen. I den sammenheng har jeg konkludert med at en gjeldsrådgiver skal i sin profesjonalitet selvfølgelig unngå dette. Om dette derimot skulle vise seg å ikke være tilfelle vil alle som er rekruttert gjennom gjeldsrådgivere være ferdig med avtalesøking og inngåing av utenrettslig gjeldsordning sammen med gjeldsrådgiver innen dette forskningsprosjektet publiseres. Etter dette vil en eventuell vurdering av søknad om offentlig gjeldsordning ligge i namsmyndighetenes hender og disse vil ikke kjenne informantens identitet. Jeg anser derfor bruken av datamaterialet som ansvarlig og i tråd med personvernlovgivningen.

3.6 Presentasjon av informanter

For å sikre anonymiteten til informantene har det blitt gjort flere tiltak i behandling og presentasjon av datamaterialet. I datamaterialet har hver informantene en unik kode. Alle steder, navn eller karakteristikk som kan gjenkjenne informanter er sensurert i transkripsjonene. For eksempel er byen de bor i sensurert som ”bosted” og byen de kommer fra sensurert som ”hjemby”. Temaer som ikke var relevant for analysen og ikke kunne tilstrekkelig sensureres ble ikke transkribert. I oppgaven har informantene pseudonym for å verne om identiteten og anonymiteten deres. Hensikten med pseudonym er for å få en bedre flyt i analysekapitlene slik at deres erfaringer og utsagn får et navn å referere til, samtidig som hensynet til anonymitet ivaretas. Informantenes kontaktopplysninger knyttet til kodenavn og pseudonym er oppbevart

³³ Dette er en problemstilling som diskuteres i artikkelen *Anonymising interview data: challenges and compromise in practice*. Anonymisering i kvalitativ forskning er utfordrende, og de viser til at de ikke finnes en ”one size fits all”-tilnærming, men at slike vurderinger er kontekstavhengig. Anonymisering er et forløpende kompromiss – noen ganger ofres integriteten av datamaterialet for å maksimere anonymiteten, og andre ganger kan anonymitet bli risikert for datamaterialet. De innrømmer likevel: ”we have to admit that, even with all our efforts, anonymity cannot be completely guaranteed” (Saunders, Kitzinger og Kitzinger, 2015, s.629). De utviklet kontekstsensitive strategier for å bevare anonymitet som jeg har forsøkt å etterstrebe, og jeg har i så stor grad som mulig prioritert å maksimere anonymitet på bekostning av integriteten til datamaterialet.

forsvarlig, og vil bli destruert ved prosjektets slutt. For å gi en oversikt til leser er hver ”case” presentert i Tabell 1. Av de fem unge informantene presentert som case er tre av dem fagarbeidere,³⁴ og av personvern hensyn er fagarbeidets natur ikke presentert. I dette oppsettet er det bevisst utelatt å inkludere flere kjennetegn slik som utdanning, arbeidssted, sivilstatus o.l. av personvern hensyn (Saunders, Kitzinger og Kitzinger, 2015:618).

Tabell 1: Oversikt over informanter presentert i analysen

Unge med gjeldsproblemer			
Pseudonym	Alder	Sysselsetting	Får gjeldsrådgivning høst 2020
<i>Helene</i>	24 år	Ufaglært i servicebransjen	Nei, og har ikke vært i kontakt.
<i>Sara</i>	27 år	Fagarbeider	Ja, er i kontakt og skal søke om offentlig gjeldsordning.
<i>Torill</i>	25 år	Utredning for uføretrygd	Nei, men hun har vært i kort kontakt. Ikke fornøyd – forhandler derfor nedbetalingsplan med kreditorene selv.
<i>Thomas</i>	32 år	Fagarbeider	Nei, men har vært i kontakt og skal nå ta kontakt igjen ettersom han er klar for å søke offentlig gjeldsordning.
<i>Kjetil</i>	25 år	Fagarbeider	Ja, og får hjelp til å forhandle en nedbetalingsavtale med kreditorene.

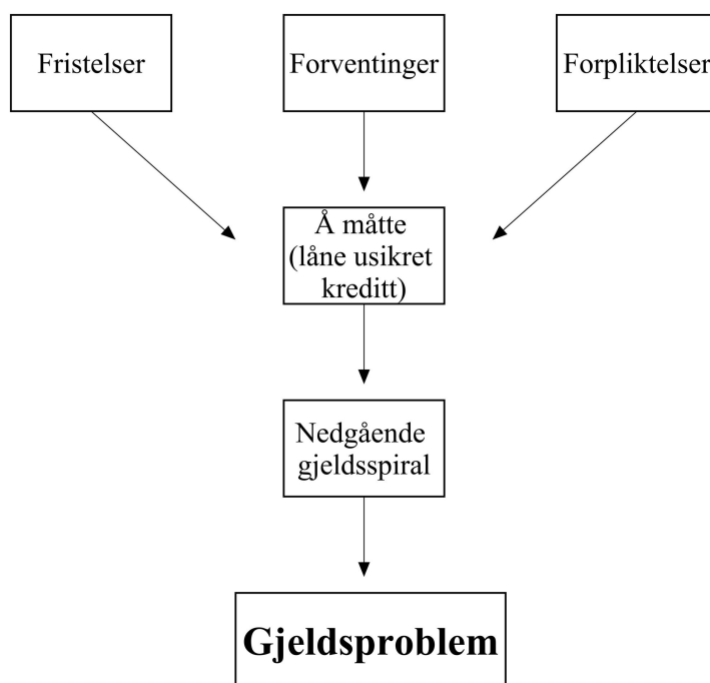
Gjeldsrådgiverne i denne oppgaven jobber alle i det offentlige og er dermed en del av en gratis rådgivertjeneste. Gjeldsrådgivere sitert i analysekapitlene er: *Trygve, Hanne, Marie, Frida, Astrid, og Ingeborg*. Informantene er her kun presentert med pseudonym for å få en oversikt over antall gjeldsrådgivere. Arbeidskommune, alder og utdanning blir ikke relevant for problemstillingen å inkludere, ei heller er det forsvarlig i et personvern hensyn.

³⁴ Dette er i seg selv interessant, og vil bli diskutert nærmere i analysen.

4. Å måtte – veien til et gjeldsproblem

I dette kapitlet tar jeg for meg første del av den prosessuelle typologien - *å måtte*. Analysen som presenteres er basert på empiri og er inspirert av et kontekstualisert livsløpsperspektiv. Kapitlet har en tredelt struktur – *forpliktelser, fristelser og forventinger*.³⁵ Som følge av disse ender den unge med *å måtte* ta opp gjeld, og dette gjøres mulig på grunn av tilgjengeligheten og tilgangen til raske penger på lånemarkedet. På grunn av låneopptakets utgangspunkt og de unges utfordringer i overgangen til voksenlivet, vil dette være starten på en nedgående gjeldsspiral. Det å komme i, og være i, et gjeldsproblem er sterkt knyttet til skam og redselen for at andre skal oppdage dine nederlag, eller generelt det å ikke klare det som er forventet av deg. Et gjeldsproblem er kontekstavhengig og dermed sosialt betinget, og behøver ikke ha utgangspunkt i den unges forbruk, men også nære relasjoners.

Figur 6: Unge menneskers vei til et gjeldsproblem.

I dette kapitelet ønsker jeg å besvare underproblemstillingen: *hvilke livsløpshendelser og beslutninger ligger bak å tilegne seg gjeld?*

³⁵ Typologien presenteres i Figur 6.

4.1 Forpliktelser

Det å måtte ta opp gjeld kan ha utgangspunkt i manglende økonomiske midler til å gjennomføre forpliktelser. Slike forpliktelser kan være regninger og utgifter til mat. Forpliktelser kan også være forbeholdt om å framstå på visse måter; som velfungerende voksne mennesker i samfunnet. *Helene* (24 år) jobber fulltid i en hurtigmatkjede og har ikke fullført videregående skole. For denne unge kvinnen følte avgjørelsen om å ta opp et kredittlån ikke som et valg, men som noe hun måtte gjøre for å få husholdets økonomi til å gå rundt:

”Det var da det var vanskelig å få tak i jobb (...) og vi bodde i en leiligheten med ganske høy månedsleie og... Det kom regninger og bilen ble ødelagt og.. Så vi måtte rett og slett låne penger, og jeg visste at foreldrene mine hadde ikke, og vi hadde allerede lånt ganske mye av foreldre til samboer, da de kjøpte leiligheten for oss. Så var det sånt at da måtte man låne penger rett og slett, og jeg var en som hadde ganske grei arbeidsstilling, så jeg tenkte ”det går”. Men det gikk ikke.. Eller jeg har fått det, men jeg har ikke nedbetalt det enda.”

Begrunnelsen for opptak av kredittlån var fordi pengene ikke kunne lånes andre steder. Hun visste at foreldrene hennes ikke hadde mulighet til å gi henne lån, og fortalte dem derfor ikke om penge-nøden. Hennes samboers foreldre hadde allerede hjulpet dem en hel del allerede, med blant annet leilighetskjøp. Overgangen til økonomisk uavhengighet er et definerende element i ungdommen, og denne overgangen fremhever også mekanismer der den unges familie fungerer som kanaler for strukturelle fordeler eller ulemper (Jones, 2009:140). Man kan tolke ut fra hennes utsagn at hun ikke ville spørre svigerforeldrene om enda et lån fordi da ville hun og samboeren som unge voksne signalisere at de på tross av økonomisk støtte ikke kunne forsørge seg selv. Hun kunne ikke lene seg på sine foreldre økonomisk, og på grunn av skam heller ikke spørre andre om økonomisk hjelp. *Helene* tok en vurdering av egen økonomisk situasjon og satset på at forbrukslånet ville være overkommelig. Det hun ikke tok høyde for var hvor lett det ville være å låne penger når kredittkortet var i lommen.

4.1.1 Inkassogjeld

For *Torill* (25 år) er ikke problemet kredittgjeld i form av lån, men inkassogjeld. Hun lever av arbeidsavklaringspenger og venter på å bli delvis eller helt uføretrygdet. Hun har ikke gjennomført forpliktelsene sine, som det å betale regningene, og er derfor i gjeld. Hun har så og si ikke vært kredittverdig i sitt voksne liv, og det er ubetalte regninger som har gjort henne til en gjeldsslave. Gjeldsproblemene startet tidlig, og hun ble ikke-kredittverdig kun en måned etter hun fylte atten år. Hun har vært i barnevernets system og begynte tidlig med misbruk av

rusmidler. Dette førte til det hun kaller for masse livserfaring – men på feil områder. *Torill* har den minste gjelden av informantene i dette forskningsprosjektet (mellom hundre og tohundre tusen kroner), men har det på ingen måte mindre utfordrende enn de andre informantene. Hun forteller hvordan hun kom inn gjeldsspiralen:

”Jeg lånte penger til alt mulig, kjøpe meg mat, ting som var unødvendig, det var på en måte ikke bare i krise. Så det var liksom bare å låne over ei flat fjøl. Jeg skjønnte liksom ikke at når man da låner, så må man ta av, at man bruker penger som en ikke har. At det da er bedre å vente for da går man en lenger periode uten å bruke penger på en måte. Men jeg tror jeg bare tenkte det at ”ja, men jeg får jo penger da”, men da blir det jo mindre. Så på en måte ikke tenkte konsekvensene av det da.”

Hun forklarer at hun har en økonomisk forståelse nå som hun ikke hadde i ungdommen og tidlig tyveårene som har ført til at hun ikke har tenkt på konsekvensene av å ikke betale. Et gjeldsproblem kommer derimot sjelden alene og disse problemene kan være en årsak til, eller virkning av gjeldsproblemet (Kahrs, 2018:150). *Torill* har slitt med både rus og psykisk og fysisk helse, som har ført til at økonomi aldri har vært først i tankerekken. Hun har heller ikke fullført videregående skole deriblant på grunn av disse utfordringene, og hun har vært sosialhjelp-mottaker i flere år. For *Torills* del er det regninger hun ikke har klart å betale, i tillegg til private lån hos bekjente som har ført henne inn i gjeldsspiralen. Dette er alt fra strømregninger til legeregninger som nå har mangedoblet seg. Privat gjeld er heller ikke noe unikt for et menneske med gjeldsproblem. Det som ofte gjør det vanskeligere er hvis individet i tillegg har tvangstrekk i inntekt, fordi det tar ikke hensyn til en skyldners uformelle lån. Dette kan føre til mindre midler å leve av hver måned enn det oppsatte livsoppholdet. Dette fører til en ond sirkel der hun flere ganger har *måtte* tydd til private lån (igjen) for å ha råd til mat, og hun forteller at hun derfor er vant til å leve på ”ingenting”.

Torill har aldri hatt særlig å rutte med, og har levd på lave stønader fra NAV fra hun ble myndig. Hun flyttet ut i en alder av femten, og har siden den gang hatt regninger å betale. Ved spørsmål om hun har brukt kredittkort svarer hun: ”*Nei, jeg har søkt om det (ler) og fikk ikke. På grunn av betalingsanmerkninger og sånt. Og det er jo egentlig veldig bra*”. Thommesen og Misund (2014) definerer gjeld av den typen *Torill* har (ubetalte regninger og påfølgende inkassokrav), som barnegjeld. Dette er gjeld som er opparbeidet i årene før myndig alder (18 år). Dette er utgifter som kan anses som vanlig å ha i et hushold og som foreldre vanligvis ville betalt kostnaden for. Disse ungdommene har betalt utgifter for eget hushold fordi foreldre av ulike grunner ikke har gitt oppfølging, og de understreker det som problematisk at de selv har måtte

stå ansvarlig for slike utgifter. Thommesen og Misund (2014:58-59) fremhever at problemet nå ikke er at personer med barnegjeld opparbeider seg mer gjeld, men at eksisterende barnegjeld øker. Man ser her hvordan individers livsløp formes av erfaringer fra tidlige livsfaser, og at timing-prinsippet er relevant for å forstå individers liv og tilhørende utfordringer (Elder, 2007:2).

Torill er takknemlig for at hun raskt ble ikke-kredittverdig og mener gjelden hadde vært mye høyere dersom hun kunne søkt om lån. Hennes ustabile oppvekst og bakgrunn som tidligere rusmisbruker har ført til at hun har stått i situasjoner som de fleste i overgangen til voksenlivet slipper. I kombinasjon med hennes psykiske og fysiske helseproblemer har hun ikke utført enkelte forventede livshendelser i overgangen til voksenlivet. Dette er for eksempel den forventede aldersnormen som er å fullføre videregående i ”rett” tid og dermed markere starten på livsfasen som voksen og selvstendig (Vogt, 2017; Nilsen, 2021). Hun har vært utenfor rytmen av sine jevnaldrende fra ganske tidlig alder og har derfor ikke lært å utføre det som mange andre anser som helt selvsagte og hverdagslige forpliktelser.

4.1.2 Forpliktelser – gjennom nære relasjoner

Som nevnt i kap.2 blir gjeld i dag ofte forstått ut fra en rent individbasert forståelsesramme. Det kom imidlertid klart frem gjennom intervjuene at en persons gjeldsproblem ikke behøver å ha rot i eget forbruk, men kan bunne i nære relasjoners forbruk som fører til *forpliktelser* man ikke er i stand til å betale. Det kan være foreldre som forventer eller tvinger den unge til å ta opp gjeld for å bidra til husstanden.³⁶ Dette kan for eksempel være å ta opp studielån, selv om man ikke ønsker lånet og den framtidige betalingsforpliktelsen. Gjeldsrådgiver *Hanne* forteller om et møte med en ung person med gjeldsproblemer som satt inntrykk:

”(...) Fordi at (hans) foreldrene, hvis han klarte å spare litt penger, så forlangte de å få de pengene. For det at han skulle jo bare gå på NAV. Og han prøvde å kvitte seg med gjelden, så sier de at det er bare til å gå på NAV så får du betalt. Og det er jo ganske fortvilende for han var faktisk så lei seg at han satt og gren i timene. Han hadde så lyst å bryte det mønsteret, men den familierelasjonen, alle i gåsetegn i familien gikk på NAV, det var det de gjorde, han hadde ikke lyst til det. Men han sa han skjønnte ikke hvordan han skulle komme seg ut av dette her (...)”

³⁶ Se en gjeldsrådgivers debattinnlegg i Bergens Tidende ”Ikke gjør ungdom til gjeldsslaver” om enkelte foreldres lånekrav til ungdom (Meyer, 2018).

I dette tilfellet var det altså ikke kun den unge mannens valg og handlinger som var årsaken for hans gjeld, men hans bakgrunn. Det er hans relasjoner som forlanger at han fortsetter i det handlingsmønsteret og han slites derfor mellom forventninger fra familie og de periodespesifikke forventningene knyttet til overgangen til voksenlivet.

En annen nær relasjon kan være den unges kjæreste, samboer eller ektefelle. I *Sara (27 år)* sitt tilfelle er det eksamboer som har forårsaket at de sammen har flere millioner i kredittgjeld. De har barn sammen og hun jobber fulltid som fagarbeider. *Sara* har alltid sett på seg selv som økonomisk ansvarlig og brukt kredittkort på korrekt måte; hun dro fordeler av tilbudene låneinstitusjonene lokker med, men betalte alltid regningen i god tid før forfall. Gjelden hun har nå er forårsaket av spillavhengighet som er en vanlig årsak for både unge og eldre voksnes gjeldsproblem. Sammenhengen mellom spillavhengighet og gjeldsproblem er nærmest ”rødgledende” (Kahrs, 2018:155). I dette tilfellet har hennes samboers spillavhengighet skapt betalingsforpliktelser for *Sara* og dermed tvunget henne inn i livet som gjeldsslave. Det var et ”lite” beløp som startet gjeldsspiralen:

”(...) Så da begynte det liksom med tohundre kroner i uken og så etter hvert som han begynte å tape så begynte han og spille enda mer, for da skulle han bare tjene tilbake igjen det som han hadde tapt. Og så er jo han en person som er veldig vanskelig å si nei til... Så han begynte jo og spille mer og mer, og så plutselig så var det kredittkortet oppe i femtitusen istedenfor titusen, og så fikk vi jo da problem med å begynne å betale ned dette her. Så da balte det bare på seg da, og så til slutt så tok vi opp flere lån for å betale de lånene vi ikke klarte å betale. Og så ble jo denne spillingen bare helt utav kontroll, og så til slutt så mistet jo jeg alt kontroll og, for da begynte det å bli snakk om så mye penger at jeg skjønnte egentlig ikke hvor mye penger vi hadde i gjeld.”

Dette første lånet fikk ringvirkninger og førte til mer og mer lån, slik at *Sara* til slutt ikke klarte å håndtere gjelden. Det hjelper dessverre ikke å være økonomisk ansvarlig hvis man har en partner som setter fot på fellesøkonomi, tross egen innsats. Jo mer denne unge kvinnen prøvde å fikse gjeldsproblemene, jo dypere falt hun og samboeren inn i det:

”Og så har jo jeg flere ganger tatt opp refinansieringslån for å betale ned kredittkortene, for det at et refinansieringslån er jo mye billigere enn et kredittkort på grunn av rentene er jo skyhøye. Så betalte jeg ned kredittkortene for å samle litt gjeld og for å få litt lavere renter... Men så er jo problemet at... Selv om jeg betaler ned kredittkortene, så går jo det an å bruke de kredittkortene igjen. Og det var jo det som skjedde gang på gang. Jeg betalte ned kredittkortene, og så dagen etterpå så var kredittkortene brukt igjen.”

På tross av *Saras* innsats for å bli kvitt gjeld, hindret samboerens stadig nye låneopptak hennes mulighet til å bli gjeldfri. Det er *Saras* partner som misbruker hennes tillit og bruker hennes kontaktinformasjon for å finansiere eget forbruk. Dette kalles økonomisk overgrep (Bufdir, 2019). Hun har derfor ikke hatt noe annet valg enn å måtte håndtere betalingsforpliktelsene som er blitt kastet på henne av samboer, samtidig som hun må prestere i rollen som mor.

4.2 Fristelser

Det å måtte slå til på et tilbud fordi det er for godt til å si nei til kan også være en introduksjon til et gjeldsproblem. Starten på en gjeldsspiral trenger ikke å ha utgangspunkt i et sterkt behov for penger for å dekke eksisterende utgifter, men kan starte på grunn av manglende kunnskap om utlånerpraksis. *Kjetil* (25 år) har opp mot en fulltidsstilling som fagarbeider og husker godt sitt første kredittlån:

”Men det hele startet i (studiested) da. For jeg satt alene, jeg satt mye alene, og så tenkte jeg jeg skal teste ut hvordan...teste ut om jeg får lån eller kredittkort. For jeg trodde ikke jeg fikk kredittlån, fordi jeg var student, jeg hadde ikke noen innbetaling, og så skulle jeg bare teste for moro skyld. For jeg satt der og var masse på nett og sånt, ikke sant. (...) Så sto det ”søk nå!”, sant. Skal jeg gjøre det bare for moro skyld? For jeg vet jeg ikke kommer til å få noe, tenkte jeg da. Og så trykket jeg på linken, så søkte jeg og så sto det ”venter” liksom. Og så bare jeg vet jeg ikke får noe. ”Du er innvilget femtusen kroner”. For alle får jo fem tusen tydeligvis, det visste jo ikke jeg. Så bare hæ? Jeg har jo ikke tjent en dritt, bare sånne små beløper. Bare hæ? Fem tusen kroner? Og så...ble jeg helt sånt, hvordan er det mulig og følte meg som en riking, fem tusen kroner! Jeg kan gjøre sånt og så sånt...”

Kjetil uttrykker selv manglende kunnskap om selve kredittsystemet og ved spørsmål om han noensinne tenkte at det måtte betale tilbake svarer han: ”*Nei. Jeg tenkte, når jeg fikk det, så var det på en måte penger jeg hadde funnet, hvis jeg kan si det på den måten da*”. For *Kjetil* sin del så var opptaket av usikret kreditt som å finne skatten i enden av regnbuen; det var funnet og oppdaget rikdom. Dette samsvarer med funnene fra McNeills (2014) artikkel om gjeld og etablering av identitet og selvverd blant unge mennesker i en overgangsfase. Funnene hennes indikerer at nylig utflyttede unge mennesker som prøver å etablere seg ser på kreditt som ”gratis penger” og at gjeld er et verktøy for å oppnå den livsstilen de ønsker akkurat nå. På grunn av dette bekymrer de seg ikke noe særlig om gjelden de innehar (McNeill, 2014:72-73). En positiv holdning er noe blant annet gjeldsrådgiver *Marie* trekker fram som karakteristisk for unge mennesker som havner i gjeldsproblemer:

”(…) Da får du den problematikken der, for det tenker du ikke på når du er tjue. Ikke sant, da tror du at verden er gyldenrosa, rød og alt blir så bra, det ordner seg. Men de har ikke den.. Og det har jo noe med liksom fysikken vår å gjøre, altså hvordan vi er skrudd sammen som mennesker da. Så er ikke det ferdig utviklet enda rett og slett.”

De unge som søker veiledning hos dem er veldig positivt innstilte. Gjeldsrådgivere vektlegger alderen deres for dette karaktertrekket – de har hele livet foran seg og har derfor i deres øyne massevis av tid til å betale ned gjeld. De unge blir beskrevet som å leve i nuet og ikke utrede konsekvenser for deres økonomiske handlinger. Dette blir knyttet til det rent biologiske – unge mennesker innehar ikke evnen enda til å tenke tilstrekkelig langsiktig for eget økonomisk beste.

En mer sosiologisk forklaring på unges betalingsproblemer blir vist gjennom de unges manglende livserfaring. Forskning har konkludert at man lærer mest om økonomisk kunnskap gjennom egen erfaring og at denne kunnskapen kommer gjennom å prøve, teste og håndtere egen økonomi (Bakkeli, 2020:61). Økonomisk kunnskap øker derfor med alderen gjennom de mange livsløpshendelsene i livsfasene, og læringskurven er brattest i etableringsfasen. I overgangen til voksenlivet har ikke de unge hatt tid eller mulighet til å lære av egne erfaringer. Unge menneskers økonomiske kompetanse avhenger derfor i stor grad av læring fra egne foreldre til og med de flytter hjemmefra (Bakkeli, 2020:21;26), og dette kunnskapsgrunnlaget overføres både verbalt, gjennom observasjon og praksis av signifikante andre (Poppe, 2019:15).

”Gjeld går i arv ” og ”sosial bakgrunn går i arv” er nesten som et mantra blant de intervjuede gjeldsrådgiverne. Studier viser også at unge mennesker fra lavinntektsfamilier og unge mennesker med lavt utdanningsnivå er mer utsatt enn middelklasseungdom til å havne i et gjeldsproblem (Hohnen mfl., 2020:368). I den individbaserte forståelsesrammen blir gjerne utdanningsnivå-delen i mye større grad vektlagt enn lavinntekstaspektet når det gjelder gjeldsproblemer. Gjeldsrådgiver *Frida* viser til mangel på økonomisk kompetanse som en årsak for gjeldsopphopning:

”Men en del av disse ungdommene lærer ikke det hjemme. De lærer at du lever litt fra dag til dag, og det løser seg jo alltid, i Norge har man jo alltid et sted å bo. Det er ikke sånn at man bor på gaten. Ja, det er litt stress å flytte men, ja, det ordner seg.”

Sosial arv er altså en del av bildet her, og dersom foreldre har slitt med økonomi er sannsynligheten større for at også deres barn vil det i framtiden. Dette kan delvis skje ved at foreldre på ulike måter overfører sin økonomiske forståelse og handlingsmønstre over til neste

generasjon (Poppe, 2019:7). Ikke bare gjeldsrådgiverne forteller om sosial arv, også flere av de unge informantene forteller at deres foreldre har slitt økonomisk. *Kjetil* forteller hans foreldre har hatt en gjeldsordning, og kjenner derfor til prosessen. Han er også skuffet over at han ikke får det selv og viser til hans egne utfordringer. Han har diagnosen ADHD som fører til at det i hans ord ikke er enkelt å holde kontroll på økonomien, spesielt med tanke på delen av diagnosen som innebærer svekket impulsstyring. *Kjetil* mener hans diagnose og mangel på oppfølging fra det offentlige er en grunn for at den økonomiske situasjonen eskalerte:

Kjetil: Mhm. Det er derfor jeg havnet opp i økonomikrisen da. Selv om det er ikke noe å skyldes på det, men det er liksom...Tenkt alltid kortsiktig, hele tiden. Lever i nuet da. Så det er liksom sånt...tatt (opp lån) der, jeg tar det neste måned, tatt opp sånt, ja... Så fikk du en liten rush, et lite adrenalinkick (...) Når det står kortet er innvilget, så fikk jeg sånn...

Intervjuer: ...god følelse?

Kjetil: ...God følelse, ja. Nesten som kasino. (...) Søke og så få det innvilget, og så ”åh faen, er jeg verdt så mye” og liksom ja... Du er innvilget titusen, du er innvilget tjuetusen, du er innvilget femtusen. Det er liksom sånn ”dæven, jeg gjør det ganske bra jeg liksom”.

Det å få innvilget lån styrket *Kjetil* sin selvfølelse og fikk han til å føle seg vellykket. For *Kjetil* sin del var det å finne ut at han kunne søke om usikrede lån som å vinne i lotto. *”(...) Det er som, det føles som du på en måte har vunnet i Lotto, for du føler at det ikke er dine penger sant, det er ikke noe du har jobbet for og du føler at du ikke nesten skal betale tilbake igjen da. Det føles litt som at...det er penger som du kan bruke på alt mulig dritt”*. Her ser man igjen forståelsen av usikret kreditt som ”gratis penger” istedenfor som gjeld (McNeill, 2014:72-73). Han hadde i denne perioden funnet ut hvor lett det var å leve det gode liv og ville ikke bekymre seg for at pengene han brukte var lånte penger:

”(...) men jeg brukte opp alt på festing. (...) da var det sånt at du kjøpte dop og så kjøpte du... Jeg fikk jo bra lønning, og så var jeg på festival og brukte opp alt (knipser) på tre dager. Helt sjukt. (...) Kjøpte limousin, bodde på fine hotellene, ja. Levde skikkelig life da.”

Han viste sin verd gjennom festing, spandere på byen, dyre klær og reising. *Kjetil* tok opp kreditt for å finansiere en ekstravagant livstil hvor han sammen med vennene sine tilsynelatende levde drømmen. Usikret kreditt ble en måte å realisere en livsstil for *Kjetil* i overgangen til voksenlivet og kreditt kan dermed sees på som et overgangsverktøy for å etablere seg som voksen. Usikret kreditt ble viktig for identitetskonstruksjonen og selvverden til *Kjetil*, og hvordan han etablerte seg som en gøy type i en sosial kontekst. Man kan derav se hvordan

forbrukeratferd av kreditt er knyttet til overgangsstadier i livsløpet (McNeill, 2014:72-73). *Kjetils* oppdagelse av usikret kreditt startet dermed en periode av hans liv med iøynefallende forbruk og en gjeld som vokste seg større og større – han var nå i en nedgående gjeldsspiral.

4.3 Forventninger

Motivasjonen for å unngå å bli oppfattet som mislykket kan være en kraftig drivkraft bak handlingene til de unge med gjeldsproblemer. Dette gjelder både opptak av lån til forbruk og ”brannslukkingen” – opptak av ny kreditt for å betale kreditt. Frykten for skam og nederlag fører til et press på de unge. De kjenner på en skam grunnet i å ikke være på ”rett” plass i voksenlivet med tilhørende fysiske gjenstander som representerer vellykkethet eller status, og dette blir da transformert til et press på de unge. De unge ender opp med følelsen av å måtte ta opp lån for å innfri *forventninger*.

4.3.1 Foreldreskap

Thomas (32 år) sin gjeld henger også sammen med forholdet til tidligere samboer. Han jobber fulltid som fagarbeider og har barn. Gjelden er knyttet til familielivet og kostnadene knyttet til det å opprettholde en forventet levestandard. Han er klar på hvor gjeldsproblemene begynte: ”*det var jo på grunn av dåp, vi trengte penger til dåp og det begynte med titusen kroner. Og det var det og vi brukte det, og vi måtte ha litt til barnevogn og. Og det var første gangen*”. Dette var et kredittkortlån for å dekke dåpskostnader, men kredittbruken stoppet ikke der:

”Nei, og så måtte jo vi ha en familiebil. Da var det liksom hundre og tredve tusen til. En bil der, og så betalte vi på det en god stund, men til slutt så ble det liksom mer, eller... Så ble det liksom mer og mer som dukket opp... Og så skulle vi på en ferie, og så skulle vi ditt og datt og så da tok jeg liksom opp lån og kredittkort hele tiden for å betale ned det andre, og så kom jeg liksom inn i en sånn der sirkel som til slutt endte med at jeg ikke klarte, jeg ikke kunne låne mer og at jeg ikke kunne betale mer.”

Det å være unge foreldre kan være en risiko for å pådra seg gjeldsproblemer. En rapport fra SIFO konkluderer med at foreldre heller lar familiens økonomi ta støyten enn å la barna mangle det de trenger for å delta i aktiviteter o.l. (Roos mfl., 2020).³⁷ Som ung forelder kan man kjenne

³⁷ I rapporten *Barn og unges forbruk: klær, mat og kropp* fant de at 4% av foreldre er ”helt enig” og 7% er ”enig” med at kjøpepress går ut over familiens økonomi. Denne undersøkelsen hadde en lav svarprosent (totalt 11%), men det er alvorlig for de det gjelder (Roos mfl., 2020:63).

på å ikke strekke til økonomisk, og på omgivelsenes forventninger knyttet til hva barnet behøver. Ved spørsmål om hva pengene gikk til svarer *Thomas*:

“Det gikk jo for å kunne leve, det gikk jo veldig lite til.. andre ting. (...) Det var liksom penger vi brukte på ferie og for å besøke de (familie) og sånne ting. Og så var jo hun veldig interessert i at vi skulle ha den beste bilstolen, vi skulle ha den beste barnevognen og... Så når vi fikk to da skulle vi ha en sånn dobbel, tvillingvogn og... Ja, det var liksom, hun var veldig, hun ble veldig glad i det beste utstyret da for å si det sånt...”

Thomas og samboers gjeld er knyttet opp mot det det å innfri forventninger som spesielt hans samboer følte på som unge foreldre. I en finsk studie av Oksanen, Aaltonen og Rantala (2016) fant de ut at gjeldsproblemer økte signifikant blant menn ved inntredelse i foreldrerollen, men ikke blant kvinner. En mulig årsak for dette ifølge forskerne er mer økonomisk støtte fra morens foreldre, flere velfersstøtteordninger til mor og muligens barnebidrag fra far, og at menns økonomiske risikooppførsel ikke reduseres i like stor grad som kvinners ved inntreden i foreldrerollen (Oksanen mfl., 2016:1198). *Thomas* passer ikke helt denne beskrivelsen da han sammen med mor oppdro barna, og ikke hadde et lånefinansiert forbruk før han ble far. I møte med foreldrerollen ble hans samboer derimot veldig opptatt av å gi kun det beste til barna, og gjerne det som var det dyreste av sitt slag. Han beskriver seg selv som konkliftsky og at han ønsket å gi hun det hun ville ha. Kreditt ble også sett på som eneste løsning for *Thomas*:

”Ja, egentlig. Det falt meg egentlig ikke inn, jeg hadde ikke lyst til å spørre foreldrene mine fordi jeg så på det som et nederlag egentlig. At jeg ordner det selv, sånn jeg egentlig alltid har vært. Det er jo sikkert en av grunnene til at jeg og på en måte sliter mentalt fordi jeg holder på det selv sant, jeg skal ikke snakke med noen om det, jeg skal ikke prøve å få hjelp av noen og sånne ting, for det at jeg skal klare det selv sant. Og ser hvor godt (ler) det har gått (...)”

Igjen ser man at det å spørre om økonomisk hjelp blir oppfattet for de unge som å signalisere at de ikke håndterer voksenlivet. Man kan sette *Thomas* utsagn opp mot en studie av Goode (2012) i Storbritannia om menns gjeldsproblemer med fokus på dynamikken i parforhold. Det viser seg at når menn har hovedansvar for husholdets økonomi med gjeldsproblemer, så vil menn oppleve angst og depresjon, som er typisk mer rapportert av kvinner. På grunn av ”male pride” knyttet til økonomiske forhold som er en signifikant komponent av deres identitet – vil denne mannlige stoltheten fungere som en barriere mot å be om hjelp (Goode, 2012:327;334). For *Thomas* sin del ville det være et nederlag å spørre foreldrene hans om økonomisk støtte til

dåp, og det ville også være et nederlag å ikke innfri samboerens forventninger knyttet til han som forsørger. Han *måtte* derfor ty til lån.

4.3.2 Forventninger og press knyttet til foreldreskapet

Skam kan være en del av utgangspunktet for opptak av gjeld. Dette er en oppfatning flere av gjeldsrådgiverne bemerker som flere unge menneskers inntog i gjeldsspiralen. Gjeldsrådgiver *Frida* gir økonomisk rådgivning og erfarer at unge mødre som kommer inn hos henne sammenligner seg med andre og opplever stigma (Ellis-Sloan, 2014). Denne sammenligningen gjør at de unge mødrenes opplevde internaliserte forventninger og mangler føles sterkere. Gjeldsrådgiver *Frida* forteller:

”Vi har en god del unge mødre som har et veldig behov for å gi barna sine det samme som en førti år gammel mamma ville gjort, og da tar opp forbrukslån eller kreditt for å kunne kjøpe. ”Men barnet mitt må jo ha nye klær til 17.mai, må jo ha.. de MÅ jo ha fyrverkeri”. (...) I hvert fall blant unge så hører jeg veldig ofte ”jeg MÅTTE, jeg må”. Og så er det da snakk om trenger man det og... bevisstgjøre kanskje på det at det er ikke alltid at selv om at du tror at mammaer på førti år kjøper alt til barna sine, så er det ikke sikkert at de gjør det. Selv om de har penger til det. Og jeg ser jo det at de som kanskje har god økonomi og er trygg i seg selv, kjøper den (ler).. eller får en billig barnevogn av en venninne eller noe sånt, men de som har, hvert fall hvis de er litt ung og føler seg litt sånn marginalisert i samfunnet fra før, dårlig økonomi, har behov for å ha den siste dyre barnevognen, ja. Jeg ser veldig sånn tydelig tendens på det da (...).”

I og med at gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende øker kan man anta at også kjøpekraften til gjennomsnittsmødre øker.³⁸ En studie av Jalovaara mfl. (2019:581) foreslår at tilstrekkelig sosioøkonomiske ressurser er viktig for kvinner og menn i avgjørelsen om å få barn. Dette kan normalisere et høyere og dyrere forbruk,³⁹ som unge (alene)mødre må henge med på. Faren her er at de unge foreldrene kan definere seg selv ut fra andres betingelser og omstendigheter, og dermed føle på en forventning om å overskride deres betalingsevne. Gjeldsrådgiver *Frida* påpeker også at unge foreldre er en marginalisert gruppe:

”De er så marginalisert, det er på en måte det, det er jo mer akseptert å være homofil enn ung alenemor i dag. Så det er på en måte, ja, de føler seg ofte veldig utenfor samfunnet. Og mange forteller historier om å bli forhåndsdomt hos helsesøster (...) NAVs hjelpeapparat og sånt.. (De) er veldig kritisk til om de klarer mammarollen. Og da er

³⁸ Ifølge SSB er gjennomsnittsalder for førstegangsfødende er 29,8 år for kvinner og 32 år for menn. Det er derimot regionale forskjeller mellom by og bygd (Sønstebo, 2020).

³⁹ Lives oppdragelsesreise (2021) er et livstilprogram fra NRK som ser på hvordan forventningene til foreldreskapet, knyttet til tid- og ressursbruk, har økt de siste årene. Live Nelvik synes det settes for mange krav til dagens foreldre og hun lurer på om dette går ut over selvfølelsen (NRK, 2021).

det en kompensasjon å ta opp lån for å vise at jeg klarer å ha en ordentlig bolig, i et godt nabolag (...). Mange av disse alenemødrene tørr jo ikke sende ungene med brukte klær, altså arvede klær i barnehagen. Fordi at da er det noen som kommenterer det, og de får kommentarer på det.”

Med samfunnets øyne på deg med nærmest en forventning om at du skal mislykkes blir presset stort. Som en ung voksen settes også selvfølelsen mer på prøve og man kan i større grad prøve å kompensere for de områdene man opplever å ikke strekke til. *Thomas* forteller om samboerens behov for å oppfylle disse forventningene hun opplevde fra omgivelsene og hvordan han prøvde å oppfylle hennes ønsker:

”Ja, og da skal jo vi og ha det, sant. Selv om dette var folk som var femogtredve og vi...sant, og hadde begge fulle jobber og sånne ting, men det var ikke noe som hun så og tok med i vurderingen. Jeg tror jo, jeg innbiller meg at jeg prøvde å gjøre motstand men jeg...jeg har som sagt, jeg har alltid vært konfliktsky og hvis jeg kan unngå en konfrontasjon så gjør jeg gjerne det.”

Man kan her se de kjønnede forventningene de begge opplever. Hun ønsker å ha det beste utstyret til barna, som igjen viser hvor mye penger man er villig til å bruke til ”barnas beste” og tilsynelatende viser hvor god mor man er. For hans del er det kjønnede forventninger knyttet til det å forsørge. Han vil gi partneren sin det hun ønsker seg for å være som ”alle” de andre mødre. Han vil være en god forsørger og det uten problem – koste hva det koste vil. Disse forventningene og tilhørende skam i å ikke innfri disse, førte til at det som var et lån til barnets dåp, ble flere lån for å finansiere en livsstil som ikke sto i stil med den samlede inntekten til husholdet. *Thomas’* erfaringer samsvarer med Goodes (2012) funn: menns gjeldsproblem var assosiert med at de var ute av stand til å oppfylle forpliktelsene de har påtatt seg for kvinner og barn. Hun viser også at i Storbritannia blir gjeldsproblemer blant menn sett på som en ”financial DIY”,⁴⁰ og at dette var en viktig komponent i mennenes mannlige stolthet (Goode, 2012:334).

4.3.3 Kompensering

Kompensering i form av å tilegne seg ting for å gjøre opp for sine oppfattede mangler er en gjenganger blant de unge, også for de uten barn. Ved spørsmål om hun følte på et press utenfra om å eie de ”rette” tingene mente *Helene* at presset kom fra henne selv og ikke omgivelsene:

”Jeg synes ikke det er press fra venner, jeg tror det bare er meg selv. Jeg har ikke utdanning, at jeg ikke har kommet videre med livet mitt, at jeg synes det er veldig kjipt at hjemmet mitt skal se billig ut, ikke sant. At det er ikke noe

⁴⁰ DIY: ”do it yourself”

fint, det er ikke noe pynteputer eller er ikke stearinlys på. Jeg synes at det er meg selv som gjør at jeg vil ha det fint, ikke at vennene mine presser, men det er meg.”

Lenger ut i intervju situasjonen kommer det frem at hun vil ha disse tingene for å kompensere for at hun mangler fullført videregående utdanning og vil ha noe å vise for til venner som tar høyere utdanning. I dette tilfellet har de økonomiske problemene til dels røtter i en kompensering for noe som informanten mener hun burde ha for å kunne bli sett på som vellykket (voksen, selvstendig og selvforsynende). Denne kompenseringen er et forsøk fra hennes side for å oppfylle de internaliserte periodespesifikke forventningene hun kjenner på:

”(…) For vennene våre er jo studenter og... De har utdanning da, og det jeg har er et hus. Og da ønsker jeg at huset mitt skal se fint ut sånt at de kan se at jeg har... Jeg har også gjort noe i livet mitt, selv om jeg ikke har utdanning, selv om jeg ikke er blitt lege eller ingeniør, så har jeg på en måte... Si babyen min da, som på en måte vokser og blir fin. Så jeg tror det er det som gjør mest at... Men jeg kjøper ikke dyre ting som merker da, si sånn Halvor Bakke. Altså jo, man drømmer og det er liksom, man har lyst på Halvor Bakke, men så kjøper jeg si Jysk da som er mye billigere og nesten det samme.”

Helene understreker at på tross av at hun bruker penger hun teknisk sett ikke har, så er hun bevisst på å ikke kjøpe det aller dyreste selv om hun har lyst på det. Hun har en bevissthet til hva hun kan ta seg råd til for at huset hennes skal oppleves som fint, men denne bevisstheten overskrider likevel hennes betalingsevne. Hun forsvarer handlingene sine med denne økonomiske bevisstheten knyttet til prisgruppene og legitimerer dermed handlingene. *Helene* vil fortsette ned gjeldsspiralen til hun *innser* dybden av de økonomiske problemene.⁴¹

Prinsippet om gjensidighet hvor individet både får og gir tilbake over livsløpet står sterkt i Norge og er selve byggesteinen i velferdsstaten. På tross av dette er det knyttet skam til en slik velferds-avhengighet, og privat avhengighet knyttet til økonomisk hjelp fra familie har vist seg å være like skamfullt som offentlig avhengighet (Jones, 2009:153). Dette kan forklare hvorfor de unge utelukker muligheten for å be familie eller venner om økonomisk støtte til forbruk. Det er også en forskjell på en ”help out” og en ”hand out”. En ”help out” er en støttestrategi for å hjelpe unge mennesker å bli selvstendige. En ”hand out” derimot er assosiert med å vedlikeholde avhengighet, enten fra familie eller staten. En strategisk ”help out” er derfor mindre skamfull å få fordi respekt er assosiert med selvforbedring (Sennett 2004, referert i

⁴¹ Se kap.5 Å *innse*.

Jones, 2009:162). Når de unge oppfatter seg selv som selvstendige og voksne, blir ikke økonomisk hjelp lenger enn ”help out”; det blir en ”hand out” som symboliserer avhengighet. Dette kan føre til økende skamfølelse og opplevelse av tap av autonomi.

Sosiologen Richard Sennett (2004) har argumentert for at det er tre koder for respekt i det moderne samfunn med hensyn til velferdsavhengighet. Den første er selvutvikling, og i dette legges utvikling av evner og ferdigheter. Den andre er selvforsyning, istedenfor å være en byrde for andre. Den tredje er gjensidighet, som betyr å gi tilbake til andre i henhold til de sosiale prinsippene for bytte. Respekt er forbundet med de som følger disse tre kodene, mens ressurser og muligheter blir trukket tilbake fra de som ikke gjør det. Avhengighet blir da sidestilt med arbeidsmoral, som fører til at folk beviser sin verdi gjennom arbeid (Sennett 2004, referert i Jones, 2009:152). Som man ser i dagens individualiserte samfunn er ideen om det selvstendige individ høyt anerkjent. Hvis vi knytter kodene for respekt til *Helenes* erfaringer kan man dra linjer til selvutvikling: hun har ikke utviklet evner og ferdigheter, fordi hun mangler grunnfundamentet som er å fullføre videregående skole. Selvforsyning: hun spør ikke om lån til forbruk fra familie, men går heller til upersonlige låneaktører. Den tredje koden for respekt er gjensidighet, og vi kan se her at denne også er en byrde da hun har forbrukslån som hun ikke klarer å betale ned. *Helene* balanserer derfor disse formene for respekt, og skaper en fasade for omverdenen, foruten låneaktørene, at hun er vellykket med egen bolig, selvforsynt og forholder seg til de sosiale prinsippene for bytte. Ved å gjøre dette unngår *Helene* stigmatisering fra omgivelsene, men de uoppfylte internaliserte forventningene knyttet til livsfasen hun er i vil fremdeles føre til skamfølelse.

4.4 Den nedgående gjeldsspiralen

Som man ser går gjerne opptak av lån til *forventinger*, *forpliktelser* og *fristelser* hånd i hånd. Det som starter som et opptak av lån på grunn *forventinger*, fører gjerne til opptak av mer lån til *forpliktelser*. Når man tar opp et lån for å dekke forbruksutgifter er sannsynligheten stor for at man heller ikke har mulighet til å betjene ekstra lånekostnader. Den unge har i utgangspunktet ikke råd til betale tilbake lånet, og løsningen vil derfor være å ikke betale gjelden eller ta opp mer kreditt for å betale kreditten som ”brenner”. Som vist i kap.2 ser unge i overgangen til voksenlivet på det å gå på en økonomisk smell som en obligatorisk lærepenge, og den første og beste løsningen er derfor å be foreldre om hjelp til å komme seg ut av uføret (Brusdal, 2013). Men hva med de som ikke har foreldre til å kausjonere seg ut av en slik økonomisk smell? Ved

å ikke innfri *forpliktelsene* knyttet til gjelden, eller å ty til lånemarkedet for mer gjeld er muligheten stor for å havne i en nedgående gjeldsspiral. *Helene* forteller hvor vanskelig det er å la være å bruke kreditt-systemet når man først har kommet inn i det:

“Når du får et forbrukslån, så får du selvfølgelig et kredittkort, og da var det lettere å kjøpe litt mat for de pengene og da liksom ja... Det ble bare høyere og høyere, og det er liksom... Gjelden er ganske høy nå, men jeg prøver å nedbetale den, men det er ikke alltid jeg får nedbetalt alt sammen.”

Dette lånet førte henne inn i en gjeldsspiral som hun fremdeles prøver å håndtere. Hun er den eneste av informantene som ikke har en eneste betalingsanmerkning fordi hun betaler minstepåbetet av lånet hver måned. *Helene* holder gjelden på en armlengdes avstand på grunn av at hun betaler avtaletrekket hvis hun kan, men hvert fall minstesummen hver måned. Med et kynisk blikk kan man si at hun er en utlåners perfekte kunde; hun har en gjeld som nærmest ikke blir nedbetalt, men hun betaler rentene som hun skal. Dette er en gullgruve for kreditorene. Hun befinner seg i en tidlig fase av gjeldsproblemet, altså å *måtte*, hvor hun må ta opp lån for å opprettholde sin levestandard. Hun innrømmer likevel at hun skeier ut av og til, og forteller at kredittkort er noe hun bruker til vanlig:

”Jeg har et (kredittkort) på fem tusen som jeg nedbetaler nesten hver måned (ler). Og så liksom, kan det stå at den er fullt nedbetalt i to, tre måneder, og så plutselig dukker det noe opp som er rett før lønning eller ut og spise, og da liksom er det lettere å dra med kredittkort enn å liksom si nei til å møte venner. (...) jeg synes liksom de få gangene du ser venner og det er liksom... Det er greit det, og så kan man nedbetale det da, men så kommer renter, og så har man liksom plutselig sykt lyst på dessert og så blir plutselig de femtusen brukt igjen og da liksom kommer man ingen vei.”

Når de unge først har et forbrukslån eller kredittkort vil terskelen for å bruke det være lavere. Pengene er nå tilgjengelig og flere opplever at situasjonen spinner raskere og raskere ut av kontroll. De unge eier stort sett ikke store verdier før låneopptaket, og når lånet er innvilget vil det alltid være noe man trenger for å opprettholde levestandarden. Det kan være at det i utgangspunktet var lite penger å leve av hver måned, og at låneopptaket nå blir en mulighet til å øke levestandarden. *Helene* forteller at hun nesten betaler ned kredittkortet hver måned – med andre ord øker hun den totale gjelden hver måned. Behovet for å tilegne seg en ting i dag, fremfor i morgen, er også relevant når man trekker kredittkortet. ”*Jeg tenker jeg må ha det der og da (ler). Og så kan jeg betale det måneden etter (ler)*”. *Helene* bruker kredittkortet som en økonomisk buffer månedene lønnsinntekten ikke strekker til (Hohnen mfl., 2020:365). Hun oppfatter studielånet sitt og det hun definerer som det ”store forbrukslånet” som gjeld, men hun

ser ikke på kredittkortlån som gjeld. Med mindre noen utenforstående betaler ned gjelden hennes som nå er på et par hundre tusen, kan hun til slutt møte seg selv i døren og *innse* at hun aldri vil kunne nedbetale gjelden sin i løpet av året hun har sett for seg, eller fem år som gjeldsordningsloven opererer etter.⁴²

4.4.1 Tilgjengelighet

Noen av de unge prøvde også å fikse gjeldsproblemene ved hjelp av nye kredittkort. Dette kan være hensiktsmessig dersom man betaler ned for eksempel kredittkortlån med skyhøy rente ved hjelp av forbrukslån, siden et forbrukslån kan ha halvparten så stor rente sammenlignet med et kredittkortlån. Det kan også gjøre gjelden mer oversiktlig ved å ha færre kreditorer du må betale. *Sara* hadde erfaring med å benytte seg av kreditt for medlemsfordeler før gjeldsproblemene, og trodde det var en god idé å ta opp mer forbrukslån for å betale kredittkortlån:

Sara: Ja. Og så det var jo litt for å få mer oversikt og, for å få samlet flere av kredittkortene under ett lån, istedenfor å ha tjue kredittkort så var det da bedre å, selv om... Kan ikke si det er bedre, for du har jo på en måte like mye lån men...det er hvert fall mer oversiktlig da og mindre renter så...ja. Jeg tenkte at det var en god idé da, men jeg skjønner jo nå at det var jo det dummeste jeg kunne gjort.

Intervjuer: Hvorfor det da?

Sara: Nei, for det var jo det det endte med at da brukte jo han bare kredittkortene igjen, så var jo plutselig gjelden doblet seg istedenfor.

Sara, som flere av de unge, er i situasjoner der de ikke ser en annen utvei enn opptak av usikret kreditt. De vet at det ikke er optimalt, men dette er løsningen for knipen de befinner seg i. Det som på papiret kan virke som en god idé – ”refinansier lånet ditt, få mindre rente!” – er ikke en god idé om låneopptaket fortsetter og man i utgangspunktet ikke har midler til å betjene lånet. På grunn av *Saras* private situasjon og relasjon til samboeren, som var både psykisk og fysisk utmattende, ble ikke dette handlingsmønsteret endret. Hun fortsatte i samme spor til det ikke gikk mer. *Saras* situasjon er et godt eksempel på et tilfelle der økt økonomisk læring og kunnskap er tvilsomt om vil ha effekt – det er de nære relasjonene som har ført henne inn i gjeldsproblemet og holder henne der. Hun fortsatte å betale det hun kunne og slukket branner ved hjelp av lånopptak til det ikke gikk mer.

⁴² Lenger enn fem år nedbetalingstid er det som vanligvis defineres som varig ut av stand, og man blir dermed en kandidat for å søke offentlig gjeldsordning.

Den historiske konteksten kan man heller ikke overse. Samboeren til *Sara* tok opp kredittkort i hennes navn og ved hjelp av et tastetrykk så var hun flere tusen kroner dypere i gjeld. Den digitale æra vi lever i gjør opptak av lån enkelt og tilgjengelig. Spillavhengighet blir nærmest oppmuntret av lån som gis ut til dem som tar seg bryet ved å klikke inn på låneannonsen. Uten denne tilgjengeligheten ville langt færre slitt med forbruksgjeld, både de med og uten spillavhengighet. Ved å se annonser på busstoppet, på PC, på TV og til og med på mobiltelefonen din – vet du at opptak av usikret lån alltid er tilgjengelig. Dette er tilfelle med *Kjetil* som etterhvert lot seg lokke av å ”bare” teste ut om han var kvalifisert til å få et lån. Det at enhver får fem tusen kroner i kredittkortlån uavhengig av økonomisk status, er i seg selv en markedsstrategi (se kap.2 for utbrodering). De som kjenner behovet for mer økonomiske midler vil kunne la seg lokke, men vil ikke ha muligheten til å betale for seg. Dette kan igjen føre til mer opptak av lån, og vi er da inne i den velkjente gjeldsspiralen. *Kjetil* tok opp usikret kreditt for å finansiere sitt forbruk. I stedet for å prøve å fikse gjeldsproblemene ble heller svaret å ekspandere problemene, selv om dette var noe han ikke tenkte over i tidsperioden. Han sier at han fikk mange kredittkort:

”Jeg fikk jo...hvor mange kort ble det da, jeg søkte OVERALT. Mest på grunn av å dekke på en måte livet jeg hadde da. For jeg og (venn) drakk jo masse, festet mye, lå på hoteller. Han tok jo opp mange hundretusen for å liksom, jeg vet ikke, han skulle liksom betale gjelden sin, så endte det opp med at vi brukte det på kokain, vi dro på hotell, var med andre, liksom, ja. (...) Det er sjukt ass. (...)”

Kjetil og vennen hans tok begge opp usikret kreditt for å finansiere livsstilen de delte. Man kan dermed se hvordan gjeldsproblemet til *Kjetil* er sammenvevd med hans sosiale relasjoner. Taktikken til den unge mannen blir da å ta opp så mye lån som overhodet mulig, og det fikk han til. Poppe kaller denne teknikken for ”kortet er spilt”, og den handler om å fortsette et forbruksmønster som ikke er bærekraftig for å bevare sosial posisjon og identitet (Poppe, 2008:118). Ved spørsmål om når han sluttet var svaret ”til det ble tomt. Mhm, jeg sluttet på grunn av jeg fikk ikke lov til å ta opp mer. Det var derfor jeg sluttet, ellers så hadde jeg fortsatt”. På tross av at *Kjetil* ikke fikk ta opp mer så innså han ikke alvorlighetsgraden av situasjonen sin, og det behøvdes utenforstående aktører for å få han til å forstå alvoret.⁴³

En annen gjenganger er at de unge ser på månedsprisen istedenfor renteprosenten når de tar opp lån. Vurdering av hvor stort lån og hvilket selskap man skal velge går i flere tilfeller på

⁴³ Se kap.5 Å innse.

månedsprisen man skal betale ned, uten at prosentmessig rente blir tatt med i vurderingen. Thomas forklarer: ”...Jeg så egentlig bare på månedspris, sant. Fem hundre tusen da er det så mange tusen i måneden du betaler, og så tre hundre tusen da er det så mye du betaler i måneden sant og så de tingene”. De unge kan derfor ende opp med en årelang kostbar økonomisk forpliktelse ved å ikke refinansiere en slik dyr avtale i ettertid.⁴⁴ Dette er derimot ikke nødvendigvis en del av de unges vurdering når de tar opp et slikt lån. Det er fordi de unge måtte ta opp lån som følge av *forventinger, fristelser og forpliktelser* – de unge handler for å løse problemer her og nå, og som følge av at de er i overgangen til voksenlivet, har de heller ikke tilegnet seg erfaringsbasert kompetanse. Gjeldsrådgiver *Trygve* beskriver unges avgjørelse om å ta opp lån for å betale utgifter de ikke har råd til som en missing-link mellom nettoinntekt inn og påførte utgifter ut, og oppfatter låneopptak som en ond sirkel:

”Ja, det blir jo en ond sirkel. (...) For jeg tror som sagt at folk kan plusse og trekke ifra, det kan alle, men de gjør ikke det regnestykket. Fordi de vet at det ubehagelige svaret egentlig er at da skulle du ikke gjort det. Men så blir det bare sånn skylapper ”jeg gjør det, jeg har behov, og behovet mitt er sterkere enn å åpne opp å kikke”. Ja. Så liksom ”det ordner seg, jeg får sikkert bedre betalt, jeg får sikkert jobb igjen eller...”, sant. Det ordner seg.”

Usikret kreditt er ofte det eneste alternativet de unge har nettopp på grunn av lav inntekt, sosial bakgrunn og at de ikke har oppsparte midler som følge av at de befinner seg i etableringsfasen. Årsaken for at unge mennesker tar opp lån er fordi det er en tilgjengelig, rask og enkel måte å oppfylle *forventinger, forpliktelser og fristelser* – og dermed slippe skammen ved å ikke oppfylle disse. Dette samsvarer med gjeldsrådgiver *Trygves* utsagn; de unge vet det ikke er lurt, men gjør det likevel. Men denne missing-linken er ikke kun mangelfull økonomisk kunnskap, men sosiale og økonomiske ressurser til å kausjonere seg ut av den økonomiske lærepenge som nå eskalerer til noe den unge ikke har mulighet til å håndtere.

4.5 Avslutning

Den individbaserte forståelsesrammen vektlegger ofte manglende økonomisk kunnskap alene som årsak for gjeldsproblem, og den unges livssituasjon som årsak til låneopptaket tas dermed ikke med i regnestykket. I boken *Radical Uncertainty* diskuterer Kay og King (2020) menneskers dømmekraft og valgtaking, og framsetter kritikk av sannsynlighetstenkning som

⁴⁴ Å ta opp et lån basert på månedspris, istedenfor prosentvis rente kan bli kostbart. Et kredittkortlån på 75 000 kr med 28% rente vil ta 30 år å nedbetale ved betaling av minstebeløpet (1875 kr) hver måned. Hvis man derimot refinansierer dette ved hjelp av et forbrukslån med 10% rente og betaler terminbeløp (1902kr) vil dette ta 4 år å nedbetale. Eksempel på refinansiering fra Finanssans (Rammen, 2020).

de mener er et dominerende perspektiv innen økonomifaget. Denne tankegangen gir en falsk forståelse av makt i valgtaking, og de mener den er en del av bakgrunnen for flere av dagens samfunnsproblemer. ”Bounded rationality”⁴⁵ er et begrep som tar hensyn til at man ikke kan vurdere alle konsekvensene av alle tenkelige utfall, og at valgtaking er kontekstsensitiv. Individens valg bunnar ikke i hvilken løsning som er overalt best, men om hvilke løsninger som er tilgjengelig i miljøet individet befinner seg i når valget skal tas. Kay og King (2020) sin kritikk av dominerende strømninger i økonomifaget er relevant for en bredere forståelse av unges gjeldsproblemer: de unge leter ikke nødvendigvis etter den beste økonomiske avtalen på markedet, men velger den første og beste tilgjengelige løsningen for behovet de *må* oppfylle der og da. De unges første låneopptak og påbegynnende gjeldsproblem er kontekststøt, og kan ikke kun forklaras ut ifra manglende økonomisk kunnskap. I sin jakt på å oppfylle *forventinger, forpliktelser* og *fristelser* velger de unge det tilgjengelige alternativet for å oppfylle disse, og for unge med gjeldsproblemer har det første og beste tilgjengelige alternativet, gitt de reguleringer som har vært gjeldende i Norge på 2010-tallet, vært usikret kreditt med høye renter.

Som vist i innledningen er omfanget av rentebærende usikret gjeld i befolkningen på 29% (SSB, 2021), og det er bare et fåtall av mennesker som havner i gjeldsproblemer med tilhørende konsekvenser. Det å ha et lånefinansiert forbruk er normalisert, og flere unge mennesker bruker usikret kreditt som en økonomisk buffer for å imøtekomme forpliktelser, fristelser og forventinger (Hohnen mfl., 2020:369). Som vist i Brusdals artikkel (2013) oppfatter de unge voksne informantene det å gå på en økonomisk smell som en obligatorisk lærepenge av det å bli voksen, og at foreldre som oftest er en del av løsningen. Denne lærepenge er en viktig erfaring som de tar med seg vidare i livsfasen når de skal ta økonomiske avgjørelser. Felles for de unge med gjeldsproblemer i min studie er at de ikke har tilstrekkelig med ressurser i sitt sosiale nettverk til at det første lånet forblir en økonomisk lærepenge. Med første øyekast kan gjeldspiralen framstå som et uttrykk for manglende økonomisk kompetanse eller rett og slett uflaks. Som jeg har vist i dette kapitlet handler det også om sosiale og økonomiske ressurser tilgjengelig for de unge, og hvilke utfordringer den unge møter i overgangen til voksenlivet. Analysen antyder også et klasseskille i de som ender opp med uoverkommelige gjeldsproblemer og de som kan avfeie det som en økonomisk lærepenge.

⁴⁵ ”Bounded rationality” som begrep har sin opprinnelse fra økonomen Herbert Simon (Simon 1957 referert i Kay og King, 2020:149).

Dermed er inngangen til et gjeldsproblem mer sosial og kontekstavhengig enn den etablerte forklaringen om manglende økonomisk kunnskap. Typologien *fristelser*, *forventinger* og *forpliktelser* er utviklet fra data som et redskap for å forstå bakgrunnen for at de unge opplevde at de *måtte* ta opp gjeld, og kan dermed bidra til å forklare de unge voksnes vei inn i gjeldsspiralen. Denne typologien vektlegger det tredje prinsippet i livsløpsforskningen som omhandler tid og sted, og hvordan livsløpene til individer er sammenvevd og formet av historisk tid og steder de opplever over livsløpet (Elder mfl., 2003:12).

For de unge med gjeldsproblemer utgjør de periodespesifikke forventninger til forbruk i overgangen til voksenlivet en viktig bakgrunn i de situasjonene de påtar seg gjeld. De periodespesifikke forventninger til uavhengighet gjør at både betalingsproblem før gjeldsproblem, og det å befinne seg i gjeldsproblem blir skamfullt. Det som startet med et lån for å oppfylle *forpliktelser* og *forventinger* individet *måtte* fullbyrde, kan starte en kjedereaksjon ved at de unge også gir etter for *fristelser*. Sammenlagt vil lånet de i utgangspunktet ikke hadde råd til, i tillegg til videre bruk av kredittkortet i hverdagen føre til en nedgående gjeldspirale. De unge vil i mange tilfeller ikke klare å holde tritt med den ekspanderende gjelden og vil da raskt befinne seg i et gjeldsproblem.

De unge er klare over når gjeldsproblemene startet, og ser på den utløsende hendelsen som en dominobrikke som veltet deres privatøkonomi og deretter resten av tilværelsen som selvforsynende ung voksen. "Korrekt" bruk av lånemarkedet er en erfaringsbasert kompetanse som unge ikke innehar i etableringsfasen, og tilgjengeligheten av usikret kreditt fører til at flere av de unge tar seg vann over hodet. Hvis man også tar hensyn til de utfordringene som mange unge sliter med fra før, så virker deres handlinger gitt situasjonen de befinner seg i forståelige. De prøver å fylle sin rolle som forventet av samfunnsstrukturene; de vil mestre rollen som voksen. De opplever at de *må* oppfylle sine intenderte roller uten nederlag, og kredittlån oppfattes derfor som eneste logiske utvei.

5. Å *innse* – vendepunktet

Neste del av de unges gjeldsprosess er å *innse*. Det er når gjeldsproblemene er blitt såpass store at individet *innser* at løpet er kjørt. I den prosessuelle typologien av unge med gjeldsproblemer oppleves å *innse* som svært belastende for de unge.

Lånet som skal vise seg å velte individets økonomi begynner gjerne som et mindre beløp. Det må påpekes at gjeld uansett hvor liten, kan være enorm i skyldners øyne. Når den unge har pådratt seg gjeld og ballen begynner å rulle, er gjeldsproblemene svært vanskelige å komme seg ut av. Det å *innse* at man har et gjeldsproblem er utfordrende nok, men det tar også som regel litt tid før den unge begynner å ta tak i gjeldsproblemene. På grunn av skammen knyttet til gjelden vil det være svært vanskelig for den unge å endelig søke hjelp i dens situasjon. Gjeldspiralen vil til slutt nå et punkt der gjeldsproblemene vil bli umulige å overse – den unge vil *innse* og ta innover seg alvoret i den økonomiske situasjonen den befinner seg i. Å *innse* er en prosess. Først vil den unge *innse* at den er i et dypt gjeldsproblem som ikke lett lar seg fikse. På grunn av skam vil ikke den unge be utenforstående om hjelp, enten dette er familie eller det offentlige, og prøve å fikse det selv. Eller så kan den unge gå inn for strutseperspektivet – ignorere hele situasjonen og utføre hverdagen så godt det lar seg gjøre (Poppe, 2008:117). Uavhengig av situasjonshåndteringen vil det komme et vendepunkt der den unge *innser* at den trenger hjelp til å få bukt med gjeldsproblemene.

I dette kapitlet vil jeg vise, ved en sensitiverende bruk av kritiske øyeblikk og vendepunkt-begrepet, hvordan gjelden til slutt vil gjennomsyre store deler av livet og endre den unges forståelse av seg selv. Å være alene i et gjeldsproblem kan gjøre selve byrden enda tyngre å bære. Som vist i kap.4 kan nære relasjoner være en årsak for et gjeldsproblem, men jeg vil i løpet av dette kapitlet illustrere hvordan nære relasjoner kan hjelpe individer i, eller til og med ut, av et gjeldsproblem. Jeg utviklet derfor en todelt typologi med formål å forstå definerende trekk ved denne prosessen: *alene i skammen* og *anerkjennelse i åpenhet*. Det som kommer frem her illustrerer dermed et sentralt prinsipp i livsløpsforskningen – individers liv er sammenvevd og levd i gjensidig avhengighet i lys av den aktuelle historiske konteksten (Elder mfl., 2003:13). Problemstillingen som besvares i dette kapitlet lyder som følger: *hvordan håndterer de unge gjeldssituasjonen, og hvordan påvirker det livet som ung voksen?*

5.1 Vendepunkt og kritiske øyeblikk i livsløpet

Det å innse at man er i et gjeldsproblem man ikke har ressurser til å håndtere kan sees i lys av *vendepunkt* innenfor livsløpsforskningen. Med begrepet *overganger* innenfor livsløpsforskningen menes individer og familiers bevegelser over deres livsløp innenfor sosialt konstruerte tidsplaner. De store overgangene som individene gjennomgår er for eksempel det å tre inn i arbeidslivet eller det å gifte seg. Slike store overganger er normative fordi en stor del av befolkningen gjennomgår dem og samfunnet kan også forvente et individ å gjennomgå slike overganger på bestemte tidspunkt over livsløpet. Hareven og Masaoka (1988) definerer vendepunkt som oppfattede kjennemerker gjennom livsløpet og er individets subjektive evaluering av kontinuiteter og diskontinuiteter. Dette gjelder spesielt innvirkningen av tidlige livsløpshendelser på etterfølgende. Et vendepunkt kan bli oppfattet som en kritisk endring eller som en ny begynnelse (Hareven og Masaoka, 1988: 272).

Et vendepunkt er ikke en isolert hendelse og alle livsløpsoverganger er potensielle vendepunkter siden de er subjektivt definert. Et vendepunkt er en kursendring i selve livsløpet. Lengden av et vendepunkt i livsløpet er avhengig av flere faktorer som for eksempel personlighet, forventinger, livserfaring, ressurser, kulturelle verdier og den historiske konteksten som påvirker individets liv. Et vendepunkt trenger ikke ha lang varighet, og noen kan være korte og gi liten innvirkning på *livsbanen* når de inntreffer. Individet kan derimot oppfatte dem som vendepunkt i ettertid (Hareven og Masaoka, 1988:274-275).

Et annet viktig bidrag på dette forskningsfeltet er studien *Critical moments* av Thomson, Bell, Holland, Henderson, McGrellis og Sharpe (2002). Et kritisk øyeblikk blir her definert som en hendelse som har en viktig konsekvens for liv og identitet (Thomson mfl., 2002:339). Der identifiserer de kritiske øyeblikk i unge menneskers liv og utforsker hvordan disse øyeblikkene er implisert i prosessene rundt sosial inklusjon og eksklusjon. Funnene i denne studien indikerer at karakteren av disse kritiske øyeblikkene og unge menneskers respons til dem, er sosialt strukturerte (Thomson mfl., 2002:335). Det er fordi de unge informantene i studien, på tross av lignende hendelser, handler ulikt. Dette mener de viser at det ikke er hendelsene som inntreffer i livsløpet, men responsen deres som muligens best viser sosial ulikhet. Denne responsen innebærer hvordan unge mennesker involverer seg i risiko, har kontroll over hendelser og utøver valg i deres respons (Thomson mfl., 2002:342-343). Hvordan de unge møter disse kritiske øyeblikkene er derfor avhengig av hvilke sosiale og økonomiske miljø som rammer det

individuelle narrativ, og de personlige og kulturelle ressursene som de unge innehar (Thomson mfl., 2002:351).

De unge kan sies å ha opplevd flere kursendringer som igjen har hatt konsekvenser for videre livsløpshendelser. De er preget av flere kritiske øyeblikk enn unge som ikke har gjeldsproblemer. Et vendepunkt kan for eksempel være å *innse* at man har et gjeldsproblem. Et annet er å søke hjelp for gjeldsproblemet og se lys i den ellers mørke tunnelen. Slike vendepunkt har konsekvenser for de videre livsovergangene og livsløpshendelsene – både negative og positive.

5.2 Vendepunktet – ”*dette lar seg ikke reparere*”

Gjeldsprosessen del *å innse* kan gjerne bli satt i gang av at de unge blir nektet mer opptak av lån. Når de unge blir nektet mer opptak av lån kan man enten betale gjelden eller la den være. Med renters renter som katalysator vil resultatet i mange situasjoner være det samme – lånet vil være uoverkommelig. Dette er fordi de unge tok opp lån for å betale utgifter de i utgangspunktet ikke hadde råd til, og de vil derfor ha disse utgiftene i lån i tillegg til renter. For når gjeldsspiralen er satt i gang vil den ikke stoppe når den unge slutter opptak av nye lån, den vil fortsette nedover. Gjelden vil bli høyere for hver dag på grunn av høye rentene og renters rente på usikrede lån. De unge kan gjerne oppleve et vendepunkt og dermed innse alvoret i sin situasjon når de gjennomgår økonomien sin. Dette er gjerne et gjøremål de unge har unngått lenge, for de vet at det vil bli en utrivelig affære. Når de unge setter seg ned og prøver å ta tak i dette vil de likevel bli overveldet. Dette blir et vendepunkt for dem. De kunne aldri sett for seg å havne så dypt i gjeld. *Sara* (27 år) forteller:

”Og så til slutt så satt jeg meg ned og prøvde å få en oversikt over hvor mye det var blitt snakk om nå og da...ja. Da gikk jeg rett i kjelleren når jeg så hvor mye det var snakk om. Jeg visste at det var snakk om mye, men jeg hadde jo ikke trodd at det var snakk om så mye...”

Her ser man at *Sara* visste at hun var i gjeld på grunn av samboerens spillavhengighet og tilhørende låneopptak, og hennes gjentatte forsøk på å refinansiere lånene for lavere rente. Men hun visste ikke omfanget av gjeldsproblemet. De unge som havner i dype gjeldsproblemer innser først alvoret av situasjonen når raske løsninger som refinansiering er utelukket. Dette har bakgrunn i at de følte de *måtte*. Tiltak som refinansiering var den logiske løsningen i deres øyne

for å håndtere forventningene rettet mot dem. Det var et avgjørende vendepunkt når *Thomas* (32 år) innså at han ikke var i stand til å fikse husholdets økonomi:

”(Fra låneopptak til dåp) er det jo tohundre og femti tusen ekstra i året kanskje som har blitt lånt... Ja, jeg vet ikke, jeg skjønner liksom ikke hvor...hvor det har gått og jeg skjønner ikke hvordan det har blitt sånn, men plutselig så satt jeg der og bare åh faen, liksom. Dette lar seg ikke reparere.”

Thomas’ (og samboerens) låneopptak, som har bakgrunn i forventninger til foreldreskapet og rollen hans som forsørger, var større enn han kunne forestilt seg. Dette var et kritisk øyeblikk som førte *Thomas* dypere inn i depresjon og skam – det forsterket følelsen av å ikke strekke til både som selvstendig voksen og forsørger. For *Kjetil* (25 år) sin del utspilte gjeldsproblemet seg så langt at myndighetene vurderte å sette han i fengsel på grunn av hans ubetalte statlige gjeld. Dette var et kritisk øyeblikk for *Kjetil*, og når han fikk dette brevet ”gikk livet hans i revy”: ”Jeg ringte jo dem og sa ”herregud, hva skal jeg gjøre nå?” (...) Så sa jeg, ”ja, men jeg har jo jobb, jeg jobber i (arbeidsplass)”, jeg så hele, når jeg fikk det brevet, så så jeg hele livet gikk i...”. *Kjetils* far hjalp han med et lån for å betale den statlige gjelden og han unngikk dermed fengselstid. Dette er et eksempel på hvordan sosiale relasjoner kan hjelpe de unge ut av vanskelige situasjoner. Hvis ikke hans far hadde hatt mulighet til å låne han et par titallstusen til statlig gjeld, ville han nå hatt et fengselsopphold på rullebladet. I stedet har han nå et privat lån til hans far i tillegg til forbruksgjelden.

For *Torill* (25 år) sin del så var aldri opptak av usikret kreditt et alternativ siden hun så og si ikke har vært kredittverdig på grunn av inkassogjeld før myndig alder. Når gjelden begynte å akkumulere ble hun overveldet av alle kravene hun fikk i posten fra kreditorene. Dette er en vanlig problematikk for mennesker med gjeldsproblemer: de antar at alle brevene de får i posten tilsvarer mer enn de kan håndtere og løsningen blir derfor å la gjelden være. Gjelden vil derfor forbli uhåndterbar og den vil fortsette å vokse på grunn av løpende renter. Som vist i kap.4 har *Torill* ikke fulgt de normative overgangene til voksenlivet på grunn av en vanskelig oppvekst og rusproblematikk:

”Ja, det blir jo glemt litt egentlig, driter i det. Og på en måte gidder ikke å ta tak i det eller noe, så... Men sånn har det egentlig vært hele veien på en måte. At jeg føler at jeg ikke har hatt kontroll og så har jeg ikke sett poenget med å begynne å nøste i det (personlig økonomi) når jeg ikke har råd. Men nå så nøster jeg jo opp i det, men jeg har ikke råd da til å betjene det. Men jeg har iallfall kontakt med dem (kreditorene), sånn at jeg slipper å bli dynget ned med brev da.”

Torill har hatt flere betydelige utfordringer, og økonomi har derfor alltid vært sisteprioritet fram til hun kom i rusbehandling. Men den følelsen hun fikk når hun så alle brevene med inkassokrav fikk henne til å føle seg maktesløs. Dette kan også defineres som et vendepunkt til det verre, hun *innså* at hun ikke kom til å klare å betale i hennes situasjon og ga derfor opp:

”Ja, og så er det jo i tillegg ADHD. Så jeg blir, før jeg begynte på medisinene og sånt, så ble jeg veldig fort overveldet av ting. At på en måte ting virket så stort når det ikke var det, da når man egentlig bare må sette seg ned å ta tak i det da, så ble det på en måte mer sånt at det ble for mye for meg. Så... Og så økonomien min har jo vært dårlig, generelt (ler). Og gått både på sosial stønad og AAP, på minstesatsen over lengre tid. Så... Men jeg skulle selvfølgelig ønske at jeg tok tak i det tidlige, for da hadde jeg kanskje vært gjeldfri nå da.”

Torill mistet både håp og motivasjon for å betale ned gjelden som ung voksen. Hun så ikke poenget i å prøve å betale noe ned som hun uansett ikke ville klare å betale ned når hun levde på minstestønnen fra staten. *Torill* har vært i myndighetens omsorg i mange år, men inkassogjelden er noe hun ene og alene må ansvar for. Det at den unge *innser* at den er i et gjeldsproblem er ikke synonymt med å søke hjelp for gjelden. Det er her en forskjell på å *innse* at man er i et gjeldsproblem og det å *innse* at man ikke klarer å komme seg ut av gjeldsproblemene uten hjelp. *Torill* følte hun hadde mistet kontrollen og så ikke poenget i å ta tak i situasjonen når hun hadde flere store utfordringer knyttet til blant annet rus i denne tiden av livet.

Flere av informantene har uttalt at når de først så sin gjeld ble de helt overveldet. I dag ser skylderne tilbake på dette beløpet som lite og overkommelig. Flere av disse skylderne har i dag såpass stor gjeld at det ikke vil være mulig å betale ned hele gjelden (med konstant påløpende renter) i deres levetid. Dette vendepunktet beskriver alle informantene som et kritisk øyeblikk som manifesterte seg som et tap av kontroll og en følelse av at alt håp var ute. På tross av forskjellige årsaker for låneopptak kan vi finne likheter i de unges respons på gjeldsproblemet. Dette er fordi de unge *måtte* ta opp lån nettopp på grunn av et pengebehov for å oppfylle *forpliktelse*, *forventninger* og *fristelser*.⁴⁶ Dette understreker Thompson mfl. (2002) sitt funn: det er den unges tilgang på sosiale og økonomiske ressurser som avgjør hvordan den unge reagerer og handler i situasjonen, og reaksjonen er derfor en god indikator på sosial ulikhet (Thomson mfl., 2002:351).

⁴⁶ Se de unge informantenes inngang til gjeldsproblem i kap.4 *Å måtte*.

5.3 Alene i skam og gjeld

Når de unge har innsett omfanget av gjeldssituasjonen kan livet føles håpløst. Nederlag og skamfølelse blir nå hverdagen for de unge. Denne tunge hverdagen blir også gjerne skjult for omverdenen – de unge vil forsøke å holde fasaden så lenge det lar seg gjøre. Det å måtte skjule gjeldsproblemene legger en ekstra byrde på deres skuldre. De må gjerne finne på unnskyldninger for å slippe situasjoner der gjeldsproblemet kan bli ”avslørt”. Konsekvensen av å bli avslørt er for de unge å vise at de ikke oppfyller de periodespesifikke forventningene knyttet til å bli - og å være - voksen. Denne skammen er noe de unge går til store lengder for å unngå.

Når de unge innser at de har et gjeldsproblem vil gjerne skrekken inntreffe. Dette er fordi de ikke kan imøtekomme de krav som blir rettet mot dem og det kan bli vanskelig å se klart når problemene har tårnet opp rundt dem. Dette kan føre til angst som gjør at de prøver å unngå påminnelser om problemene som en slags overlevelsesteknikk. Dette er et fenomen som flere av gjeldsrådgiverne kalte for postkasse-skrekk. Vi kan også finne fenomenet og tilhørende navn innenfor faglitteraturen. På tross av de unges innsats for å unngå postkassen og henvendelser via telefon, vil til slutt virkeligheten innhente dem. Ved spørsmål om hvorfor de unge ikke makter å betale gjelden sin svarer gjeldsrådgiver *Hanne* dette:

”Og det er som jeg sier, det er den strutse-virkosomheten sant. De åpner ikke posten for de har regelrett egentlig ikke peiling på hva som skjer. Og så blir de kjempestresset ut av det. (...) Altså, jeg skal ikke si at de tror at det forsvinner, for de har vel skjont at det forsvinner ikke, så oppegående er de. Men de klarer, altså det blir bare sånt at de klarer ikke å ta tak i det. Jeg hadde en som hadde faktisk skrudd av postkassen sin, det var så mye at han fikk ikke åpnet den, så han skrudde av hele postkassen og tok den med seg på møtet i sekken sin. Det var en ungdom. Da ble jeg satt ut (...)”

I denne rådgivningssamtalen hadde den unge fysisk tatt med seg postkassen sin fordi han ikke maktet å gå gjennom posten sin alene. Kreditorenes pågang har flere ganger blitt beskrevet som nådeløs blant informantene – både av de unge og gjeldsrådgiverne. Antallet brev som kommer i postkassen beskrives som nærmest endeløse og kreditorene kan også få tak i deg på din private telefon. De unge prøver ofte å unngå kreditorenes gjentatte forsøk på kontakt, nettopp fordi de ikke har inntekt til å gjøre noe med situasjon og dette blir derfor den første og beste overlevelsestaktikken. Å *innse* at man er i et gjeldsproblem man ikke kan håndtere er tungt og belaster i de fleste tilfeller helsen, både psykisk og fysisk. Det å ikke kunne imøtekomme kreditors krav og forventinger skapte en sterk skam og angstfølelse som *Thomas* enda ikke klarer å legge fra seg. ”Så jeg tror liksom størrelsen på lånet og depresjonen (ler) min gikk

begge opp og i størrelse ganske likt føler jeg". Jo mer uhåndterlig gjelden ble, jo vanskeligere ble det å snakke om det. Dette eskalerte hans psykiske problemer:

"(...) Jeg drev å så på Luksusfellen og bare tenkte "herregud, for noen tullinger" liksom. Og så nå klarer jeg ikke se på Luksusfellen fordi det de har der er jo mindre enn det jeg har, ofte (...) ja, det knyter seg i magen min av å se på det der og bare tenke at jeg er verre enn de liksom."

Thomas innså han var "verre" enn personene med gjeldsproblemer som ble hjulpet for underholdning i beste sendetid, og dette ble en stor belastning for hans psykiske helse. Det å være på Luksusfellen blir assosiert med mangel på kontroll og brukes som en advarsel om å ikke være uansvarlig med pengebruk. DnB lanserte nylig en reklame for deres Lærepenger⁴⁷ der det uttales "bidra til at barna dine ikke havner i luksusfellen når de blir store" (Giske, 2020). Slik reklamering understreker den moraliserende diskursen i samfunnet; det handler ikke om hvor mye penger du har, men hvordan du bruker dem. Internasjonale forskningsbidrag, særlig fra England, har trukket fram at personer med økonomiske problemer er en stigmatisert gruppe. Stadig flere reality-programmer viser hvordan de håndterer sine økonomiske utfordringer for underholdning. Wood og Skeggs (2008) mener dette individualiserer arbeiderklassens problemer og fører til stigma. I sin bok *Stigma: The Machinery of Inequality* relaterer Tyler (2020) anti-fattigdom til offentlig innstrammingspolitikk (austerity). Hun kaller stigma for "stigmcraft" på grunn av dens skapende potensial, og forstår stigma som et middel for å disiplinere. Anti-fattig stigmaet er dermed en form av den moraliserende diskursen som påføres skyldnere for sin hensynsløse oppførsel. Dette minner om det *Thomas* har prøvd å unngå siden første låneopptak; å ikke oppfylle forventningene til voksenlivet og forsørgerrollen (Sennett 2004, referert i Jones, 2009:152; Nilsen, 2021:124). Det å ha mer i gjeld enn en reality-deltaker blir derfor oppfattet av *Thomas* som den ultimate skammen. *Torill* sin psykiske helse har også blitt forverret av gjeldsproblemet. Men i hennes tilfelle er det vanskelig å si om gjeldsproblemet er årsak for de psykiske problemene eller et symptom av det:

"Jeg tenker nok at det er en litt sånn kombinasjon. Med tanke på at mamma har en del gjeld og har sin økonomiske greie, i tillegg til at jeg slet med rus, jeg åpnet ikke posten... Og at da når jeg blir rusfri og så kommer all gjelden, så slår det en i trynet og gjør det verre på en måte. Så det er jo, det gjør jo psyken verre, for det at det blir en sånn ekstra påminnelse om at man ikke klarer noe i livet, skulle jeg til å si."

⁴⁷ Lærepenger er utviklet av DnB og er et interaktivt læringsverktøy som lærer barn og unge om økonomi.

Gjelden blir for *Torill* en ekstra påminnelse om at hun ikke klarer noe i livet. Forskning har gjentatte ganger vist at det er en klar sammenheng mellom gjeldsproblemer og psykiske plager. Det er særlig usikret gjeld som øker risikoen for psykiske helseplager, og det å ha psykiske helseplager til å begynne med øker risikoen betraktelig for å havne i uhåndterlig gjeld.⁴⁸ Det er heller ingen tradisjonell indikator på sosioøkonomisk status som henger sterkere sammen med psykisk helse enn gjeldsbyrde (Holte, 2020).⁴⁹ Ved spørsmål om gjeldsproblemer belaster psyken svarer *Torill*:

”Mhm. Altså jeg tror de fleste med gjeld prøver å bare ikke se og ikke åpne posten og lalala, men det ligger jo der. Så man vet jo det. Så jeg tror nok det påvirker mer enn hva man tror selv. For jeg merker jo det at når (...) det plutselig popper opp en regning på syvtusen ifra en kreditor så er jo det sånt ”ååh”... Men jeg har ikke råd da. Altså hadde jeg hatt en vanlig inntekt, så skulle jeg ha levd på ingenting bare for å få betalt det ned. Så det er på en måte... Det blir fortvilende da når jeg ikke kan betale, for at det ligger ikke på det at jeg ikke vil betale da (ler). Og så maser de og maser og maser, og sender brev og liksom ”ja, nå blir det overvåkning, nå blir det sendt til rettslig pågang, blablabla”. Og selvfølgelig så er jo det fordi man må ta kontakt med dem, men det er jo ikke alltid så lett.”

Det er den konstante påminningen som blir belastende ifølge *Torill*. For i betaling av gjelden er det ikke vilje som stopper, men mulighet. *Torill* har ikke en inntekt til å kunne betale barnegjelden. Skammen knyttet til gjeldsproblemet gjør gjeldsbyrden enda tyngre å bære. *Sara* sine erfaringer sammenfaller også med *Thomas* og *Torill* sine erfaringer: gjeldsbyrden påvirker alle delene av det sosiale livet:

”Ja. Det er jo...det påvirker jo psyken veldig mye. Jeg tror jeg aldri har vært så sliten før i hele mitt liv uansett hvor mange timer jeg har trent eller hvor mye jeg har jobbet eller...men det er det stresset med å...hele tiden gå å tenke på har jeg råd til et brød nå, eller må jeg vente til jeg får lønning igjen. Altså det påvirker psyken mye mer enn folk tror. Og det... Alle på jobben har jo merket det og.”

I dag sliter de unge med å forstå hvordan de kunne tillate seg å havne i en slik situasjon. Flere kjenner også på en skyldfølelse ovenfor at situasjonen gikk såpass ut av kontroll. *Sara* som har flere millioner i forbruksgjeld på grunn av nær relasjons spillavhengighet forteller:

⁴⁸ Dette er en problemstilling som flere av gjeldsrådgiverne viser til – hva kom først høna eller egget, gjeld eller helseplager? Gjeldsproblemer og psykiske og fysiske helseproblemer er sammenvevd og er både grunnen og konsekvensen til mange menneskers gjeldsproblem. I Kahrs' (2018) bok *Gjeldsrådgivning: Sosialfaglige perspektiver på gjeldssaker i NAV* viser han at gjeldsproblemer kommer sjeldent alene (Kahrs, 2018:150).

⁴⁹ I artikkelen *Gjeld øker risikoen for psykiske helseplager – en usystematisk oversikt* viser Holte (2020) til at det er en klar sammenheng mellom gjeld og psykiske helseplager. Han oppsummerer forskning fra flere forskningsfelt: medisin, psykologi og sosiologi.

”(...) og så blir det...er jo det og vanskelig å snakke om for det at jeg blir så sint på meg selv. Jeg vet jo at det ikke er meg som har gjort dette, men jeg har jo visst om det. Jeg blir så sint hvorfor jeg ikke har klart å stoppe det før det har gått så langt. Og tenke på at situasjonen min kunne vært helt annerledes hvis jeg bare hadde gjort noe med det tidligere. Men det var jo ikke det at jeg ikke ville, jeg bare klarte det ikke.”

Sara synes det er vanskelig å tenke tilbake til perioden med låneopptak. Hun har et ambivalent forhold til skyldfordeling av situasjonen og skylder på seg selv for å ha ”latt seg” havne i gjeld. Man kan her se den moraliserende diskursen som vektlegger mangel på selvkontroll som årsak for å havne i et gjeldsproblem (Hohnen mfl., 2020:369). Hun forsøkte å håndtere situasjonen, men fikk det ikke til gitt de utfordrende omstendighetene og skammer seg over dette.

For de unge oppleves skammen tilknyttet gjeldsproblemet enda sterkere på grunn av pågangen fra kreditorene. Det er som en konstant påminnelse om det som defineres som feilsteg i deres økonomiske liv. Sammenlagt kan skammen de unge opplever for å ikke ha klart å håndtere personlig økonomi, det å skjule gjeldsproblemet fra omgivelsene, samt pågangen om betaling ifra kreditorene, bli for mye. De unge opplever en forverring i psykisk helse som går ut over andre aspekter i livet. Gjeldsproblemene påvirker alle lag av deres liv og gjør at de unge føler seg maktesløse. Når de unge *innser* gjeldsproblemet, så står det ikke på manglende økonomisk kunnskap eller dårlig betalingsmoral – de unge har ikke inntekt til å kunne imøtekomme kreditorenes krav. Det er skamfullt å være fattig, det er skamfullt å være i gjeld og det er skamfullt og ikke kunne følge det normaliserte forbruksmønsteret i samfunnet. Derfor holder skammen de unge alene i gjeldsproblemet.

5.4 Anerkjennelse i åpenhet

Et vendepunkt for de unge er lettelsen ved å kunne dele sine problemer med menneskene rundt seg, enten det er familie, nære venner, kollegaer eller gjeldsrådgiver. Denne åpenheten rundt gjeldsproblemene fører til at hverdagen blir enklere å mestre, og de unge kan slippe opp på fasaden de har bygget seg og dermed senke skuldrene litt. Gjennom åpenheten kan de slippe byrden med å stadig finne nye unnskyldninger på hvorfor de ikke kan delta på for eksempel sosiale arrangementer. De blir også overrasket over hvor ”godt” nærmiljøet takler å få vite om gjeldsproblemet. Dette kan gjerne forklares i at den unge har holdt tett om problemene og bygget det opp i sitt eget hode, og skapt verst tenkelige scenarioer på hva som skjer når ”verden” får vite om gjeldsproblemene. *Thomas* fortalte en kompis om gjeldsproblemene og ble overrasket over gesten hans:

”Jeg har jo blitt flinkere til å snakke mer om mine problemer og jeg har jo fått hjelp av en kompis som har...han har gitt meg titusen kroner til å liksom hjelpe meg med verkstedsregning på bilen og sånne ting og det er fordi jeg har vært åpen om det. Og han hadde liksom hatt et godt år og satt igjen med litt penger og da var det liksom, da ville han hjelpe meg. Og det er liksom, ja. Ikke ofte jeg griner, men da begynte jeg å grine for det var...det var liksom noe jeg ikke hadde opplevd før på en måte, det var bare helt sinnsykt at bare noen kunne gjøre noe sånt. Bare gi meg, GI meg penger liksom sånn for å hjelpe meg. Så det var helt sinnsykt.”

De unge kan oppleve å få stor emosjonell støtte, og i noen tilfeller også økonomisk støtte, ved å åpne seg opp om problemene. Dette kan være problemer som enten har ført til gjeldsproblemer, eller som er blitt til som en konsekvens av gjelden. Relasjoner til andre kan med andre ord få dem inn, men kan også hjelpe dem ut av gjeldsproblemene. *Thomas* innså at det å være i gjeldsproblemer er noe som burde deles. *Sara* har nå smått begynt å dele om sine gjeldsproblemer. Tæringen av gjeldsproblemet hadde vært merkbart på de rundt henne før hun endelig åpnet seg om vanskelighetene:

”Hun ene lederen min kom bort og spurte om det gikk bra med meg for jeg så så sliten ut, og så knakk jeg i sammen fullstendig. Og så åpnet jeg meg opp og fortalte hva som hadde skjedd da. Og da hadde jo folk merket det på meg kjempe lenge, for jeg pleier å være hun som går på jobb og smiler og er full i energi og... Mens nå var jeg bare innesluttet og trist og lei meg hele tiden. Og det var bare på grunn av at jeg stresset sånn i forhold til økonomien.”

Sara åpnet seg til venner og foreldre, men dette var en lang og vanskelig prosess for henne, da gjeldsproblemene hennes hadde rot i samboers spillavhengighet. Å fortelle noen om gjeldsproblemet betyr dermed å fortelle om det utrygge forholdet hun befinner seg i. Hun er nå mer åpen om hennes økonomiske situasjon som gjør situasjonen lettere for henne:

”Men det har blitt litt lettere nå når...nå er det flere som vet om situasjonen min, og de har jo forståelse på hvorfor jeg ikke blir med. Men jeg synes jo det er kjipt selvfølgelig, jeg føler meg jo litt sånt utenfor på en måte når jeg ikke kan være med på de sosiale tingene.”

Alle belastningene rundt et gjeldsproblem forsvinner ikke nødvendigvis når man åpner seg om dem, men man slipper belastningen ved å skjule problemet. Dette viser igjen at sosiale relasjoner er viktig i møte med personlige utfordringer, i dette tilfellet gjeldsproblemer. De sosiale relasjonene kan bidra til at de unge havner i et gjeldsproblem, men de kan også hjelpe dem ut. En person med et ressurssterkt sosialt nettverk vil da ha et bedre utgangspunkt til å håndtere gjeldsproblemene, enn de uten. Dette viser igjen i de unges situasjoner og hvordan det

sosiale nettverket er sammenvevd, og kan både gi emosjonell og økonomisk støtte når situasjonen krever det (Elder mfl., 2003:13).

5.5 I møte med hjelpen – ansvarliggjøring og økonomisk bevissthet

Som en del av den nordiske velferdsmodellen tilbyr velferdsstaten ikke bare overføringer, men tjenester til sine borgere (Kvist mfl., 2012:3). Det første møtet med gjeldsrådgivertjenesten kan for mange mennesker med gjeld bli et vendepunkt i livsløpet. Noen mennesker innser ikke omfanget av gjelden og alvorlighetsgraden knyttet til å ikke innfri forpliktelsene til misligholdet, og møtet med gjeldsrådgivertjenesten blir et kritisk øyeblikk. For mange kan møtet med gjeldsrådgiver oppleves som en lettelse. De er nå på rett sted og i kontakt med en velferdstjeneste som er designet for å hjelpe dem. Det blir et vendepunkt – endelig får de hjelp og støtte i gjeldsproblemet. Gjeldsrådgiver *Ingeborg* forteller om det typiske møtet med en skyldner:

”Gjeld er veldig skambelagt. Så når folk kommer til meg så har de gjerne skuldrene langt over hodet. De er veldig flau over at det er blitt sånt som det er blitt. Så du kan si at den første samtalen når folk kommer så må man kanskje være like mye psykolog det første kvarteret som jobben sin. Fordi folk er stressa, de synes det er leit at de har havnet sånn. Og det er mange årsaker for at folk har havnet der, det er ikke bare selvforskyldt. Hvis man kan si det sånt. Det meste har en årsak har jeg funnet ut. Eller alt har en årsak. Så folk har behov for å tømme seg på en måte. Og så kan vi, og på en måte da har pratet ferdig og jeg har lyttet og spurt litt hvis jeg har følt behov for det. Alltid så trenger jeg ikke å vite allting som har skjedd i livet til folk, men mange forteller jo uansett. Så av og til så må jeg liksom stoppe folk og si at ”nå må vi gå over til det du har komt hit for”.

En person med gjeldsproblemer har muligens lenge vært alene i skam og gjeld. Gjeldsrådgiveren kunne tidvis få en terapeut-rolle det første møtet, og personen opplever en lettelse i å kunne fortelle og få spesialisert hjelp med gjelden. *Kjetil* hadde ikke oversikt over gjelden sin, og han kontaktet offentlig gjeldsrådgivning etter sitt vendepunkt for å få hjelp. Det var først når gjeldsrådgiveren forklarte han situasjonen at han virkelig innså alvorret:

” Det ble litt sånt ”du kommer til å sitte med sånt og sånt, du kommer ikke til å ha sånt, du må være hard mot deg selv, er du klar for det?” (...) hun var ikke redd for å si det hun mener da, så hun satt meg liksom mer på plass da, sånt at hun vekket meg, ”oi, shit! Det er sant det, ja.”

For *Kjetil* var møtet med gjeldsrådgiver et vendepunkt. For han opplevdes møtet som en lettelse, selv om ”*det var jo hardt å møte virkeligheten*”. For noen så krever det ett ekstra dytt for å *innse* alvorlighetsgraden av situasjonen, og jobben med å få den unge til å *innse* dette tilfaller

gjeldsrådgiver. For *Kjetil* sin del var det også en befrielse å få en konkret plan på hva som måtte gjøres:

”(...) hun kunne ta litt ansvar for det som skjedde da. Jeg ville ha en oversikt, jeg hadde jo ikke oversikt. Jeg visste at det var gjeld, men jeg ville ha en oversikt. Jeg vil vite, sånt skal det være, sånt skal det betales og hvor mange år. Enn å vite sånt, nei, jeg har betalt tohundre kroner der, trehundre der, femhundre der, sekshundre der.”

Kjetil hadde mistet kontrollen, og gjeldsrådgiver hjalp han med å lage en nedbetalingsplan. For *Sara* var gjeldsrådgivning et vendepunkt til det bedre. Med flere millioner i gjeld med påløpende høye renter er den umulig å nedbetale, og gjelden øker for hver dag. Hun hadde en venninne med som støtte på første møte:

”Jeg klarte ikke si så mye på det første møtet med hun for da satt jeg bare og gren og gren og gren. (...) Jeg er så takknemlig for at det finnes en sånn ordning her. Det...det er kjempegodt. Hun hjelper meg med alt, og hvis jeg får et brev i posten som jeg ikke skjønner så mye av, så sender jeg bare melding til hun og så forklarer hun og...ja. Det har vært helt fantastisk.”

For *Sara* var gjeldsrådgivertjenesten en vei ut av gjeldsproblemene. Hun har fått beskjed om å søke gjeldsordning når gjelden er ”gammel nok” og hun får støtte til å håndtere gjeldsproblemene underveis. *Sara innså* etter møtet med gjeldsrådgiver at det er en vei ut av gjelden, og hennes gjeldsrådgiver motiverer og hjelper henne i denne prosessen.⁵⁰ Å møte en gjeldsrådgiver hjelper de unge å *innse* gjeldsproblemet og gir dem en strategi for hvordan de skal komme seg ut av det. Dette vendepunktet blir derfor et veiskille i de unges liv – de har nå en velferdstjeneste spesialisert på problemstillingen og kan begynne å nøste opp i gjeldsproblemene istedenfor å grave dem ned. *Torill* oppsøkte også gjeldsrådgiver etter å ha blitt anbefalt dette av saksbehandler på NAV for å få bukt med gjelden. I motsetningen til de andre unge som er i kontakt med gjeldsrådgivning opplevde *Torill* å ikke få hjelpen hun trengte, fordi hun ikke har inntekt å forhandle med:

”Så da reiste jeg hjem igjen og tok kontakt med (inkassoselskap) selv...(...) Og da fikk jeg en bedre avtale på en måte når jeg ringte de selv og presset de litt. Så jeg har funnet ut at det er bedre at jeg tar tak i det selv, og jeg har sittet og lest meg opp på en del sånn lover og regler rundt det og, ja... Bare ta tak i det selv egentlig.”

⁵⁰ Gjeldsordning og tanker om framtiden for de unge med gjeldsproblemer tas opp i kap.6.

Dette ble et vendepunkt for *Torill* og hun *innså* at hun måtte fikse gjeldsproblemene selv. Hun har lest seg opp på informasjon om lånesystemet og hennes rettigheter. På denne måten har hun klart å ha en dialog med kreditorene og til og med fått berostilt enkelte av kravene.⁵¹ *Torill* klarte også å forhandle til seg en lavere sum på inkassogjelden som i dag er dobbelt så stor på grunn av renter – men kun hvis hun betalte på stedet. Problemet er at hun ikke har penger til å gå med på et slikt ”skambud”. *Torill* understreker derimot at hun mener gjelden er overkommelig og at hun vil klare å betale den ned – hun må bare få høyere inntekt først:

”Nei, for jeg tror det at når jeg får vanlig inntekt så er jeg såpass vant med å leve av ingenting (ler), at jeg skal klare å prute ned og få betalt det innen fem år da. For det at, det går veldig fort når man først kommer i gang, så lenge man klarer å leve på ingenting. Og det gjorde jo jeg, jeg betalte jo nesten all gjelden min til (kreditor) (...) Og da hadde jeg tjueto tusen igjen, og så fikk jeg tilbud hvis jeg betalte syv, så kunne jeg få det slettet. Men jeg hadde ikke syvtusen. Men når man først betaler så går det fort.”

Torill og hennes gjeld faller ikke innenfor kravene for en offentlig gjeldsordning. Dette korresponderer også med funnene til Thommesen og Misund (2014): ungdommenes situasjon er definert som vanskelige på grunn av deres unge alder. Blant disse ungdommene som *Torill* kan relateres til er gjeld kun ett av flere sosiale og helsemessige problemer, og gjelden vil da fortsette å vokse i eventuelle rehabiliteringsperioder. De unge har for ”lav” gjeld for gjeldsordning og deres unge alder er en ulempe i lovens krav om ”varig ut av stand til å betale”. Thommesen og Misund mener at når et barn pådrar seg gjeld før myndighetsalder er ”reglene for gjeldsordning verken designet eller praktisert gunstig for dem”. På grunn av de unges eksiterende sosiale og helsemessige problemer bidrar gjelden til å holde dem i en avmaktssituasjon der sannsynligheten er stor for å forbli stønadsmottaker (Thommesen og Misund, 2014:66). *Torill* vil gjerne betale gjelden sin, men er aldri i en posisjon der hun kan foreta en stor engangsbetaling til kreditor. Hun er i en tilnærmet umulig situasjon og dette viser klart et viktig poeng – det er dyrt å være fattig. Det er inntekt, ikke vilje, og gjeldsordningslovens utforming står i veien for en løsning for unge skyldnere.

⁵¹ Å berostille vil si å sette lånet ”på vent” i det som vanligvis er tre måneder. Dette betyr at rentene stoppes i dette tidsrommet, og lånet og tilhørende renter vil derfor ikke vokse selv om du ikke betaler ned på det. Gjennom gjeldsrådgiver-intervjuene er inntrykket at det per høst 2020 er vanskelig å få berostilt krav av kreditor, og at dette også varierer mellom ulike kreditorer på markedet.

5.6 Avslutning

I dette kapittelet har jeg vist til situasjoner de unge opplevde som vendepunkt – kritiske øyeblikk der livssituasjonen deres endret seg. Som vist er det nødvendigvis ikke bare et vendepunkt de unge med gjeldsproblemer gjennomgår, men flere. Et vendepunkt er når den unge *innser* at gjelden er uoverkommelig. Et annet vendepunkt er når den unge endelig er åpen om gjeldsproblemene og dermed kan oppleve en form for lettelse. Dette er fordi den unge har vært alene i skam og gjeld, og gjerne opplevd psykiske vansker. De unge kan ikke forstå at de har latt situasjonen utspille seg til dette uoverkommelige nivået, og tar på seg skyld for problemet og opplever en lammende skam som fører til at de venter med å søke hjelp. Deres skam reflekterer den moraliserende diskursen i samfunnet – det er individets gjeldsproblem, derfor individets feil. De unge opplever en lettelse i å kunne være åpen om problemene, og med dette får de gjerne emosjonell og økonomisk støtte for å lette hverdagen.

Å være åpen kan være å dele vanskelighetene med nære relasjoner, en gjeldsrådgiver eller en kombinasjon av begge. Det å møte gjeldsrådgivertjenesten blir som oftest en lettelse for de unge – de er nå på rett sted og kan senke skuldrene. Gjeldsrådgivertjenesten besitter kompetansen til å håndtere gjeldsproblemene som i mange tilfeller er blitt et økonomisk og juridisk mareritt med mange krav til flere ulike kreditorer – dette er langt over kompetansenivået til den gjengse forbruker. Gjeldsproblemene handler likevel om inntekt, og om gjeldsproblemene er store nok til å oppfylle kravene til en offentlig gjeldsordning. Veien til gjeldsrådgiverkontoret har i mange tilfeller vært lang, som fører til at veien ut av gjeldsproblemene er langt ifra over.

Den økonomiske lærepenge, som vist i kap.4, kan for noen være bokstavelig talt fengslende om man ikke har tilstrekkelig med økonomiske eller sosiale ressurser som familie og venner til å kunne hjelpe seg ut av det økonomiske problemet. Det er en klassesdimensjon i gjeldsproblemene: de unge har ikke mulighet til å gå med på avtaler med kreditor på grunn av manglende/lav inntekt og ikke et tilstrekkelig økonomisk ressurssterkt sosialt nettverk. Gjeldsproblemene vil da eskalere til det for dem oppleves som uante høyder. Dette viser at de unge ikke er like frittstående individer i sin håndtering av gjeldsproblemene som de blir behandlet som juridisk og betraktet som i rent individualistiske fremstillinger av hvordan folk havner i gjeldsproblemer.

6. Å vente – på veien ut

Den siste delen i den prosessuelle typologien er *å vente*. De unge venter på offentlig og utenrettslig gjeldsordning, de venter på å bli avklart av NAV, de venter på stabil lønning, de venter på at gjelden skal bli ”gammel nok” og de venter på muligheten til å oppfylle drømmene sine. De venter også på å bli et fullverdig (les: kredittverdig) medlem av samfunnet igjen og slippe ut av det *digitale fengselet* forårsaket av betalingsanmerkninger. Jeg vil bruke Ann Nilsen typologi om unges syn på fremtiden (1999) for å bedre forstå de unges planer, håp og drømmer.

I Ann Nilsens artikkel (1999) utforskes det hvordan miljøproblemer i det globale samfunn er sammenvevd og knyttet sammen med måten unge mennesker forestiller seg fremtiden. Hun utformet en typologi med hverdagsbegrepene planer, håp og drømmer som er ment for å begrepsliggjøre tidshorisonter på det personlige plan (Nilsen, 1999:175). I typologien er drømmer adskilt fra tid og sted, og forventer ingen forpliktelser fra personen som eier drømmen, og er dermed behagelige og ønskelige. I de unges sinn er drømmer ikke noe som nødvendigvis trenger å skje. Håp er midlertidig noe som kan komme til virkelighet hvis omstendighetene i tid og rom gir mulighet for å legge planer (Nilsen, 1999:190).

I ventetiden funderer de unge over lånemarkedet som ga dem lån de ikke kan betjene. Samtidig som de er klar over at det er noe feil med tilgjengeligheten av kreditt, så skylder de fremdeles på seg selv for å være i et gjeldsproblem. De kjenner på en skam (som vist i kap.5) av å ikke kunne delta på lik linje som alle andre i samfunnet og de skammer seg over å være fattig på grunn av egen hensynsløs oppførsel. De unges håp og drømmer for fremtiden er å slippe den skammen og bli gjeldfri. De har ikke lenger planer, men drømmer – ventetiden gjør fremtiden såpass usikker at de kun har drømmene igjen. Marerittet blir å leve i gjeldsproblemet på ubestemt tid, som mange av de unge allerede gjør. Problemstillingen som skal besvares i dette kapittelet er: *hvordan forholder unge med gjeldsproblemer seg til fremtiden?*

6.1 Å vente på den hellige gjeldsordningen

Som nevnt gjennom oppgaven er best gitte alternativ for mennesker med for stor gjeldsbyrde å gjennomføre en gjeldsordning. Det å søke om gjeldsordning kan man gjøre uten gjeldsrådgiver, og gå rett til namsmannen, men her vil gjeldsrådgiver gi råd om når du kan søke og hva som er det beste neste steget. Å vente på at gjelden blir ”gammel nok” og vente på at

gjeldsordningssøknad blir behandlet er derfor en integrert del av de unges institusjonelle ramme i håndtering av et uoverkommelig gjeldsproblem.

Sara og *Thomas* har fått beskjed av gjeldsrådgiver at de kan søke gjeldsordning. *Torill* og *Kjetil* oppfyller ikke lovens krav om ”varig ut av stand” og kan derfor i teorien betale ned gjelden innen fem år (Gjeldsordningsloven, 2019). For de som ikke kvalifiserer til en gjeldsordning kan gjeldsrådgiver bistå med å lage en nedbetalingsplan av gjelden med kreditorene for å gjøre prosessen mer oversiktlig å gjennomføre. De som kan bli kvalifisert til en gjeldsordning må vente og se den rentebærende gjelden vokse seg større for hver dag. Det er fordi gjelden deres er stor nok, men ikke gammel nok for en gjeldsordning. Dette er en vanlig problematikk for unge skyldnere i og med at de ikke nødvendigvis har hatt gjelden over lengre tid, nettopp på grunn av alderen deres. Det samme gjelder gjelden. Skyldnerne er unge og lovende, og selv om *Torill* ikke er i stand til å betale gjelden i dag, kan hun i teorien betale den om hun er i fulltidsjobb innen få år. For *Sara* er gjeldsordning eneste løsning for å noen gang ha et håndterlig økonomisk liv. *Sara* nærmer fristen seg for å kunne søke gjeldsordning, og denne har hun ventet på lenge:

”Vi måtte vente til mesteparten av gjelden var to år, så det er jo nå snart da. De har jo sagt hele veien at jeg skulle søke i slutten av dette året så... (...) Det var litt kjipt at...for når jeg begynte med dette så fikk jeg jo beskjed at det var ett års ventetid, mens nå er det oppe i nesten to års ventetid. Så det er jo kjedelig, men...ja. Det er fremdeles åtte år kontra resten av livet (ler).”

Mens *Sara* har ventet på å kunne søke har ventetiden økt, og dermed utsatt drømmen om å bli gjeldfri:

”Jeg vet at etter jeg har fullført gjeldsordningen, hvis jeg får den da, så blir jo all gjeld slettet. Så jeg føler jo nesten at jeg har vunnet i Lotto hvis jeg får den gjeldsordningen. Selv om det blir beintøft så er jo det på en måte...alternativet er jo å leve med dette til jeg dør. Så bare det å vite at om åtte år kan jeg være gjeldfri, det gjør jo mye med motivasjonen da.”

For *Sara* er gjeldsordning et håp – det er innen rekkevidde hvis hun fortsetter med nedbetalingsplanen som gjeldsrådgiver har satt opp til henne. Ved å følge denne nedbetalingsplanen viser hun til namsmyndighetene at hun er en aktuell deltaker som klarer å følge et stramt budsjett over en lengre tidsperiode. Ved spørsmål om han synes gjelden er overkommelig svarer *Thomas*:

” (...) det er ikke overkommelig på noe som helst slags måte bortsett fra gjeldsordning. Det går ikke an å betale det ned (ler) i det hele tatt, selv om jeg hadde brukt alle pengene jeg har på å bare betale det ned så hadde ikke det gått. I hvert fall nå så tror jeg rentene og bare gjør at jeg ikke har sjans.”

Thomas har ventet lenge på å få kunne søke om gjeldsordning, slik som *Sara*. Gjeldsordningen blir et håp fram i tid, men drømmen er å bli gjeldfri. De unge må derfor vente på å kunne søke, og dermed gjennomføre gjeldsordningen på fem år. Dette fører til at perioden utenfor samfunnet ikke er fem år, men mer.⁵²

6.2 Utenforskap – å vente med å kunne delta i samfunnet

Som en konsekvens av gjeldsproblemene kan man ikke delta på de sosiale arrangementene som man ønsker. Dette er på grunn av det i flere sosiale settinger er et betinget forbruk – slik som det å ta seg en kopp kaffe sammen. Mens den unge venter på en løsning på gjeldsproblemene må den unge også vente med å delta i samfunnet. Gjeldsrådgiver *Astrid* forklarer det som et digitalt fengsel:

”Men konsekvensene for gjeld, tjuetusen eller to millioner, er akkurat det samme fordi de har betalingsanmerkning stort sett. De kan ikke gjøre ditt, de kan ikke gjøre datt, og de sitter på en måte i et slags digitalt fengsel. De forstår det som et bur, de kan ikke skifte strømleverandør, de kan ikke skifte telefonleverandør, de kan ikke gjøre mange ting. Og reglene endres hele veien, og de kan kanskje ikke få boliglån. De må ordne dette og det er vanskelig. Og hvor mye det (gjeldsbyrden) er: ti, fem, femti tusen, det spiller ingen rolle. Det er bare på en måte hvor mye de har i hodet sitt, klarer jeg å håndtere det eller ikke. Konsekvensene er akkurat det samme.”

Som vist i kap.5 er det en skam knyttet til det å ha et gjeldsproblem, og at denne skammen blir lettere å bære ved å være åpen om gjeldsproblemene. Selv i å være åpen om problemene er det fremdeles skam i å være fanget i en situasjon man enda ikke ser utgangen av. Det å ikke kunne ha råd til utgifter knyttet til sosialt samvær blir også mer skamfullt med alderen ifølge *Thomas* som venter på å kunne få søke gjeldsordning:

”Jeg husker når jeg var yngre så var det liksom helt innenfor å si, sant, tjue år og si liksom ”nei, jeg kan ikke være med å drikke, jeg har ikke penger”, sant. Det var et annet liv, men nå skal jo jeg være toogtredve og jeg skal være... Det skal ikke være et problem og kunne ta seg noen øl liksom, sant. Så jeg setter ikke meg selv i de situasjonene

⁵² Som vist i kap.2 starter Sveriges gjeldsordning samtidig med forhandlingsperioden. Gjeldtyngede mennesker må derfor vente lenger i Norge enn i Sverige, og det kan gjerne ta svært lang tid før man kommer seg ut av gjeldssituasjonen.

der jeg må bruke penger. Så jeg er liksom lite sosial og...ja. Så jeg trives egentlig med å jobbe mye for da slipper jeg å tenke på de tingene der.”

På grunn av skam knyttet til det å ikke ha penger til den ”obligatoriske” ølen i hånden, unngår derfor *Thomas* sosiale situasjoner der han kan bli møtt med denne problemstillingen. Vi kan her se de periodespesifikke forventningene knyttet til *Thomas* livsfase som ung voksen. Gjelden og tilhørende skam er dermed med på å utestenge *Thomas* fra de sosiale situasjonene og begivenhetene han trives i. Dette er på grunn av aldersnormer knyttet til inntekt – en 32 år gammel mann ”skal” kunne unne seg en øl til 90 kroner hvis han ønsker det. Når han ikke kan oppfylle de forventede betingelsene for sosialt samvær, så unngår han heller situasjonen for å minimere ubehag. *Sara* har også kjent på det samme:

”Jeg har jo kjent veldig på den at...spesielt her på jobb så er jo det mange som ikke vet om situasjonen min. Og vi er jo mange ansatte her som er veldig sosiale, og det skjer noe hele tiden og jeg blir invitert på ting hele tiden som jeg føler jeg må finne unnskyldninger for å ikke være med, for det at jeg har ikke råd til å gå på byen eller, ja... Jeg føler at det ikke blir riktig fra min side å bruke penger på det da, og så gjerne stå i slutten av måneden og ikke har råd til en ny bukse til (barnet hennes), eller ja. Så jeg synes jo det er veldig vanskelig å hele tiden komme med unnskyldninger på hvorfor jeg ikke blir med på ting.”

Sara prioriterer hennes barns behov over sine egne sosiale behov og kjenner derfor på et utenforskap på grunn av gjeldsproblemene. Hun tillater seg ikke å bruke penger på noe sosialt fordi konsekvensen kan bli stor, det vil si det kan gå ut over velstanden til barnet. Sosiale restriksjoner knyttet til den pågående pandemien oppleves derfor som en lettelse for *Sara*. Det betyr at det ikke er særlig med sosiale arrangementer som arrangeres, og hun slipper derfor å finne på unnskyldninger for å ikke delta på ting. Nå som sosiale arrangementer mer eller mindre frarådes, kan *Sara* slippe denne skammen.

Torill er åpen om gjeldsproblemene med familien, men har derimot ikke så stort nettverk utenfor familien. Hun har vært ”utenfor” samfunnet i flere år og synes det er vanskelig å stifte bekjentskaper på grunn av hennes historie. Uten en jobb å gå til, og det at hun har brutt kontakt med venner i rusmiljøet, gjør henne ekstra sårbar. *Torill* sier at hun ikke har noe å vise til av utdanning, men har mye livserfaring som ikke er hverdagslig å småprate om:

”(...) Men, samtidig så er det lettere å være i rusmiljøet, for det at det er mindre kriterier, skulle jeg til å si. Det er litt vanskelig å bli kjent med vanlig oppegående folk, og så har man ikke jobb eller man har ikke gjort noe særlig og kanskje så ser de ned på folk for at de tror jeg har gjort det av latskap. For det er jo litt sånt, når skal man

begynne å brette ut hele livshistorien som en forklaring på hvorfor man ikke er på det punktet som de er på. Så det blir sånt, hva skal man velge? (ler) (...) for at det er helt vanlig liksom, ”hva er det du driver med” for eksempel. Og så ”nei, ingenting”. Og så blir det sånt, det første de tenker er jo, eller føler jeg da, det er jo det at jeg gjør det fordi jeg ikke gidder eller ett eller annet. Og så kan jeg ikke akkurat begynne å utlevere meg selv til en fremmed for å prøve å forklare (ler). Så det blir jo litt sånt...hva skal man si på en måte.”

Torill påpeker selv at ”*jeg er ikke på det punktet de er på*” og viser her til de normative overgangene samfunnet forventer noen på hennes alder ”burde” gjennomgått på denne tiden i livsløpet (Hareven og Masaoka, 1988:272). Hun kjenner på skammen knyttet til å ikke ha oppfylt disse periodespesifikke forventningene og stigma knyttet til «velferdsavhengighet» i form av å ikke ha en jobb og være en selvforsynende ung voksen (Jones, 2009:153). I tillegg til det å komme seg ut av rusmiljøet har *Torill* sin manglende tilknytning til arbeidslivet og gjeld gjort at det ikke er enkelt for henne å ta del i det sosiale livet utenfor leiligheten hennes. Covid 19-situasjonen har gjort det enda verre. Hun ville melde seg som frivillig hos hjelpeorganisasjoner for å gjøre noe meningsfullt og ta del i noe sosialt, men dette er ikke mulig når samfunnet er delvis stengt ned. Hun kjenner ekstra på utenforskap i disse tider. Dette fører til at dagene hennes består av å navigere i både kredittsystemet og velferdssystemet for å prøve å korte ned den lange ventetiden hun opplever.

Utenforskapet det her er snakk om gjør seg med andre ord gjeldende i både tradisjonell sosial omgang, men også digitale rom – de unge har begrenset tilgang til begge. De unge blir fanget i et digitalt fengsel av begrensninger knyttet til å ikke ha mulighet til å velge billigere alternativer for tjenester de må ha på grunn av gjeldsproblemene. Det digitale aspektet viser dermed betydningen av den periodespesifikke institusjonelle konteksten. *Thomas* forteller:

”Første prioritet har liksom alltid vært de tingene jeg på en måte trenger for å kunne ha en vanlig hverdag, sant, sånt som til slutt så ble det der bompengeregningene (...) jeg kan fortsatt komme meg til og fra jobb uten å betale bompengeregningen, sant. Og det ble jo ganske mye hver måned fordi jeg passerer jo to bompenger hver dag liksom, og så blir ikke det gjort om til én fordi har du avtale så kan du passere så mange ganger du vil på en time. Men det gjør jo ikke det nå, så nå blir det på en måte mer enn dobbelt opp av det jeg egentlig må betale. Så til slutt så bare nei, jeg har ikke råd til å betale så mye og når de ikke vil på en måte hjelpe meg, så kan ikke jeg hjelpe de (ler). Men når det er sånt som det er så kan jeg liksom ikke...for at jeg skal ha penger til andre ting så må jeg...det er ikke noe luksus, jeg unner jo ikke meg noe luksus i det hele tatt og sånne ting.”

Det at han ikke kan få en billigere bompenggeavtale fører til at han får en enda høyere regning. Gjennom bommen må han for å komme til og fra jobb. Dette blir da et problem som ikke lar seg løse for *Thomas*. Hans eneste mulighet er å ikke betale for seg.

De unge er fratatt muligheter på grunn av gjeldsbyrden. Den unge må vente med å kunne velge den økonomisk fordelaktige avtalen og må vente på å kunne delta i samfunnet på lik linje med de uten et gjeldsproblem. Bradshaw og Ostberg' (2019) studie viser hvordan innstrammingsideologien (austerity) sprer seg over Europa. "This ideology mobilizes the figure of the feckless consumer, who has overspent, who must come to regard their consumption as stupid, and therefore will accept austerity; not just as an inevitable outcome of bad decisions, but as holding the potential for moral redemption" (Bradshaw og Ostberg, 2019:448). Det blir derfor individet sin skyld for å ta opp lån for å prøve å holde tritt med det konsumerende samfunn på tross av en utilstrekkelig inntekt. De unge med gjeldsproblemer må nå betale prisen for sitt hensynsløse forbruk i form av utestengelse fra tjenester og sosiale arenaer med betinget forbruk. De unge må akseptere "gjeldskarantene", i henhold til lovverket, til de har ventet og gjort opp for sine handlinger.

6.3 Systemet – institusjonalisert ventetid

I ventetiden de unge opplever har de som regel en mening om utlånepaksisen, og de kan ikke forstå hvorfor tilbudet om usikrede lån er såpass utbredt og tilgjengelig. De unge var ikke passive offer i den institusjonaliserte ventetiden, men inntok en kritisk innstilling til de institusjonelle rammebetingelsene. Dette viser til prinsippet om personlig agens og viser hvordan individer på forskjellige måter har rom for å handle kreativt og kritisk i møte med strukturelle begrensninger (Elder mfl. 2003:11). Deres kritikk mot systemet kom uoppfordret i intervju situasjonene og viste en tydelig frustrasjon:

"Og så er jo jeg forbannet på hele systemet og, for det er jo...jeg kan ikke skjønne at det er så lett. Altså (ekssamboer) søkte jo om lån i mine navn hele tiden, og da spør jo de hvor mye du har i gjeld og såne ting. Og da kunne han skrive tohundre tusen i gjeld, selv om vi egentlig hadde en og en halv million i gjeld. Og så fikk du ett nytt lån. Jeg kan ikke skjønne at det skal være så enkelt å ta opp lån, det er skremmende."

For *Sara* er dette spesielt frustrerende. Hun må betale konsekvensene for tidligere samboers spillavhengighet og lånesystemet som fortsatte å dele ut lån på tross av eksisterende forbruksgjeld. Flere av de unge skulle ønske det var en aldersgrense og en lånegrense opp til en

viss alder – nettopp for å forhindre for høyt opptak av lån i overgangen til voksenlivet. *Helene* som enda tar opp usikret kreditt, og betaler noe av det, deler sin frustrasjon over lånemarkedet:

”Jeg tror jeg er veldig positiv, og jeg tror det er det som gjør det så lett å bruke kredittkort. Og jeg synes det er så kjipt at vi unge kan ha så mange kredittkort og så mye gjeld som man ikke har råd til. Det er et stort problem (...) For jeg synes det var veldig lett å få de kredittkortene, og nå er det veldig vanskelig å bli kvitt det. For du tenker du trenger de, det kan alltid skje noe, du trenger plutselig noe. Plutselig går vaskemaskinen i stykker, og så trenger du ny vaskemaskin, og så blir det litt sånt lettere å dra et kredittkort enn å spare det.”

Her understreker *Helene å måtte* – det er alltid noe man må ha penger til. Dette gjør det vanskelig å bli kvitt kredittkortene når de har fått fast plass i lommeboken. Det er fordi *Helene* i utgangspunktet ikke har råd til å betale *forpliktelsene* sine med hennes lave lønn. Hun kjenner flere som sliter med kredittkortgjeld, og mener at ”*bankene bør ikke bruke oss unge mennesker*”, og mener opptak av kreditt burde være strengere:

”Unge mennesker bør ha si maks femtitusen kroner i gjeld før de fyller tjuefem år eller før de er i hundreprosent stabil jobb, ikke sant. Det er et, tror jeg, stort problem for alle, ikke bare meg, men at alle kan slite med det og alle synes det er lett at plutselig er det en reklame du får på eposten din som sier at du kan få kredittkort ikke sant, og da liksom.. Er det bare et klikk unna for å få det.”

Helene sin oppfatning av dette er at låneaktørene bruker vanskeligstilte mennesker ved å gjøre lånemuligheter tilgjengelig og attraktivt for dem. Hun understreker at et lån bare er ”et klikk unna” og viser her til hvor lett det er å få et lån man ikke kan betjene. Denne tilgjengeligheten gjør at *Helene* setter deler av hennes liv på vent, som det å begynne på skolen igjen, fordi hun må bli ferdig med gjelden først. Tilgjengeligheten og muligheten til å få et usikret lån med høye renter er det som drar de unge inn i et mulig gjeldsproblem. *Kjetil* skulle ønske usikret kreditt ikke var så tilgjengelig og attraktivt, og tenker da spesielt på studenter som allerede er i en sårbar situasjon, som han selv var:

”(...) Og så skulle jeg ønske liksom at det ikke var mulighet til å ta opp lån til studenter da, på fem tusen kroner. Da må du vise til dokumentasjon at du har penger til å betale, enn å bare gi ut her, gi ut der, gi ut der... Og liksom sette mer alvor på det da. (...) Nesten som røyking, ”advarsel røyking dreper”. Sånn video, eller sett liksom hvordan det kan gå før de godtar betingelsene, fordi betingelsene er så små, så små er de (viser med fingrene)! Med skrift (ler).”

Kjetil sammenligner de enorme rentene på de usikrede lånene, og gjeldsspiralen de kan føre til, med konsekvensene av tobakksbruk. Dette er på grunn av de store og utilsiktede konsekvensene av bruken av begge. *Torill* synes spesielt at avtaler med avbetaling av produkt og tjenester er problematisk:

”Det er jo veldig dumt at det blir tilbudt egentlig, og spesielt til unge folk. Og det å kjøpe noe og betale i februar, eller forbrukslån og... Det er jo helt sykt egentlig at det ikke er høyere aldersgrense, for man har ikke peiling. Og jeg er veldig glad for at jeg ikke får tatt opp forbrukslån (ler), for jeg har jo kun inkassogjeld. Og jeg kjøpte en telefon når jeg var atten på avbetaling, og den ble jo aldri betalt. Men jeg hadde sikkert tatt opp flere hundretusen i forbrukslån hvis jeg hadde hatt mulighet før.”

Erfaringene de unge har gjort seg i lånesystemet har ført til at de i dag problematiserer hvordan det er regulert. Det er tilgjengeligheten og de lave utlånskravene de unge stiller seg særdeles kritisk til, og det er vondt for dem å tenke på hvordan deres livssituasjon ville vært i dag uten gjelden hengende over dem.

De siste årene har antall låneaktører på markedet eksplodert.⁵³ Det uttaler også gjeldsrådgiver *Marie* som forteller at de nye inkassoselskapene og låneaktørene kan ha en annen tilnærming til dette med betalingsproblemer enn disse ”gamle” låneaktørene har. Hun forklarer dette med at de godt etablerte låne- og inkassoaktørene har erfaring med økonomiske konjunkturer og tillater derfor sine kunder pusterom i form av betalingsutsettelse eller berostillelse av lån. De mindre etablerte aktørene kan derimot være mer firkantet på kravene sine. Flere gjeldsrådgivere sier det er blitt vanskeligere med årene å få til betalingsavtaler med kreditorene på vegne av skyldner. Gjeldsrådgiver *Marie* påpeker at det å lage nedbetalingsavtale med flere aktører koster tid og penger, samt krever kompetanse, og mener enkelte kreditorer ikke ser poeng i å lage nedbetalingsavtaler med gjeldsrådgivere: ”Så noen ser jo ikke et poeng, hvorfor skal vi gjøre dobbel jobb? Hvorfor skal vi sitte og gjøre den jobben som man kan gjøre innenfor et lovverk hos namsmannen?”. Dette fører til at en utsettelse eller en betalingsavtale som kunne blitt løst av gjeldsrådgiver på vegne av skyldner og inkassoselskap, vil måtte gå den offentlige veien til namsfogden. Arbeidsmengden øker derfor hos namsfogden, og ventetiden øker for skyldnere som venter på søknadene sine. Man kan derfor her se konturene av et underfinansiert

⁵³ Men hvorfor har antallet låneaktører eksplodert? Markedet formes av etterspørsel (og reguleringer). Dette kan vise til at befolkningen i større grad trenger (som følge av *forpliktelses*, *forventninger* eller *fristelser*) tilgang på penger raskt. Dette kan sees i sammenheng med figur 3 i kap.2 – forskjellen mellom lønnsvekst og boligpriser har siden 1999 økt betraktelig.

system der konsekvensene er privat profitt og offentlige kostnader (Chomsky, 2007:126). Det gjeldsrådgiver *Marie* her påpeker er også det som ØRN viser til i sitt innspill til revidering av gjeldsordningsloven.⁵⁴ Gjeldsrådgiverne beskriver kort sagt en utvikling i løpet av de siste årene med en større belastning på velferdssystemet, lengre ventetid for skyldner og større økonomiske og psykiske konsekvenser for skyldner.

6.4 Å vente på framtiden

De unge må som regel *vente* med å oppfylle drømmer for framtiden. Dette kan for eksempel være å studere. Hvis de har en lavinntektsjobb å gå til i gjeldssituasjonen, vil ikke muligheten være der for å bli student og få jobb innen drømmeyrket. De må *vente* på en eventuell gjeldsordning for å kunne gjøre opp for seg, og først da kan de begynne med å planlegge mål for framtiden, slik som karrieredrømmen. Dette er tilfellet for *Sara*. Hun trives i sin jobb på grunn av gode kollegaer, men hun sier selv hun jobber der for å tjene penger. Det å studere er noe hun har veldig lyst til, men uttrykker at dette ikke er en mulighet før hun har fullført en gjeldsordning og er gjeldfri:

”Jeg har jo fremdeles et ønske om å kunne studere en dag da. Jeg er jo ganske ung enda, jeg vil jo ikke si at det er for sent etter... jeg har jo ikke sjans til det nå før den gjelden er vekke, det sier jo seg selv (...) Så jeg har jo et ønske om at jeg skal få det til. Når jeg...hvis jeg blir kvitt denne gjelden... Og så har jo jeg alltid hatt lyst på et barn til da, men det...det blir nå iallfall ikke før jeg er kvitt denne gjelden. Og så må jo jeg selvfølgelig finne den rette da...og leve sammen med (ler).”

Sara må *vente* før hun kan bygge livet sitt slik hun ønsker. Ut ifra Nilsen typologi ser man at *Sara* ikke har mulighet til å legge planer, men hun har et håp om at omstendighetene lar henne planlegge når ventetiden er over. *Kjetil* svarer dette ved spørsmål på om han ønsker ”A4-livet” med hus og barn:

”(ler) Nei, det er når jeg er ferdig med gjelden. (...) For jeg vil ikke liksom...Jeg vet hvor mye barn koster og hvis jeg skal ha gjelden opp på der... Jeg vil at han skal liksom, eller hun da, skal liksom få mat på bordet, enn at det skal gå til mitt dumme kredittlån da som jeg har tok når jeg var yngre liksom. Jeg vil ha mer kontroll og vite at det jeg får inn kan jeg bruke på ungen.”

⁵⁴ Se kap.2 for innspill til revidering av gjeldsordningsloven.

Kjetil vil være sikker på at han kan oppfylle forventningene som forsørger før han etablerer familie. Han kan derfor ikke planlegge for framtiden før gjeldsbyrden er betalt. Økonomi stresser *Kjetil* og han synes det generelt er vanskelig å være framtidsrettet:

”(...) jeg vil ikke se i framtiden, jeg vil bare se dag for dag. For hvis jeg ser i framtiden...så er jeg redd for å bli deprimert, og der vil ikke jeg være. (...). Men mange er veldig sånt tenker fremtiden, og hvordan skal du klare sånt eller sånt, men jeg vil litt sånt, ja, ta dag for dag, hvis jeg kan si det sånt da.”

For *Kjetil* sin del blir livet uten gjeld for langt fram i tid å tenke på siden veien der til er så lang. Når han drømmer fortøner drømmene seg dermed som mareritt og han blir ”deprimert”. *Kjetil* definerer seg likevel som en positiv person og tenker at gjelden er overkommelig: ”*Men jeg vil liksom ikke tenke på hvor mange år det tar*”. *Thomas* synes det er vanskelig å se for seg framtiden:

”Jeg tørr ikke å håpe på noe, jeg tørr ikke å...jeg tørr liksom ikke å drømme om noe. Eneste jeg drømmer om nesten er at jeg skal ha en...jeg skal ha en bolig der (mine barn) kan bo hvis de vil (...) det skal alltid være et rom der som jeg bor, de skal ha hver sitt rom og det skal bare være deres og det skal de kunne komme til når det måtte passe de om de er femten eller femogtjue liksom, alt ettersom. Så det er liksom det som er...det er det som er målet og kunne...at jeg skal kunne...de skal kunne bo hos meg og jeg skal kunne gi de det de trenger.”

Thomas tørr ikke drømme fordi han ikke vil skape forhåpninger for seg selv som kanskje ikke blir realisert. Ifølge Nilsen (1999) typologi er *Thomas* sine drømmer nettopp drømmer på grunn av at de nå i ventetiden befinner seg ut av tid og rom, og *Thomas* har verken mulighet til å planlegge eller håpe på et ønsket utfall før han får en gjeldsordning. *Thomas* har en drøm om å kunne forsørge barna sine på den måten han mener er tilstrekkelig. Dette viser at *Thomas* sin ventetid og hans drømmer for framtiden også gjelder hans barn. Dette innebærer for han å kunne tilby et sted å være. Vi ser her at både *Kjetil* og *Thomas* har et ønske om å være gode forsørgere og at de har en forventning til at en god forsørger har kontroll over økonomien (Goode, 2012). I og med at de unge befinner seg i et gjeldsproblem uten en klar sluttdato kan det være vanskelig å ha håp og drømmer for framtiden:

”Nei, jeg har vel egentlig ikke det. Jeg...får overleve (ler), det er vel egentlig det som er...ha det greiest mulig. Jeg har ikke noe mål om å liksom kjøpe meg et hus og kjøpe meg en ny bil eller reise noe steder (...) det er ikke noe som jeg klarer å forestille meg i det hele tatt akkurat nå (...)”

Etter flere år i gjeldsproblemer er ønskelisten for framtiden liten. *Thomas* vil bare ha det ” greit”. Han synes det er vanskelig å forestille seg et slikt ”A4-liv”, og at han har en lang vei å gå før han kan begynne å tenke i de baner. Han har ingenting imot å leve enkelt og *vente*, for å en dag kunne si seg ferdig med gjeldsproblemene:

“For altså jeg kan spise toast med First Price skinke til middag tre dager i uken jeg, det går helt fint. Men det er ikke sånt jeg kan drive å gi til ungene sant. Så jeg har ikke noe problem med å liksom deale med at jeg skal på en måte slite og leve litt dårligere fordi jeg har lite penger, det innfinder jeg meg ganske greit med. Fordi det er min feil og sånn er det bare og det er ikke så gale med toast for å si det sånt. Men det er liksom, jeg klarer...men ungene mine skal liksom ikke måtte lide av det og liksom bare hvis de går inn på butikken så ”nei, vi kan ikke kjøpe det fordi jeg har lite penger” sant og...ja, sånne ting. Og da er vi hos foreldrene mine den helgen.”

Det at *Thomas* ikke kan forsørge ungene sine på samme måte han forsørger seg selv viser hvilket ansvar han kjenner på når det gjelder forventinger til hans oppgave som far og forsørger. *Thomas* har ikke inntekt etter tvangstrekkene til å kunne ta vare på barna sine på den måten han ønsker, og som samfunnet forventer. Derfor tilbringer de tiden sammen hos barnas besteforeldre. ”*Det er jo foreldrene mine, selv om de kanskje ikke kan hjelpe meg med alle problemene mine så vil jo de hjelpe*”. *Thomas* sitt sosiale nettverk samlede ressurser blir derfor en nøkkelkomponent i rollen hans som far i gjeldssituasjonen og ventetiden for å kunne forsørge barna slik han ønsker.

Torill har lyst til å bidra innen rus og psykisk helse med sine erfaringer, og i følge Nilsens typologi et håp om å kunne bli delvis uføretrygdet med mulighet for en deltidsstilling innenfor dette feltet:

”Jeg er jo opptatt av dette her med rus og psykisk helse. Jeg har jo lyst til å bidra der helst. Men akkurat nå så er jeg litt sånn på vent (...) Og så venter jeg på et avklaringstiltak ifra NAV, og så går jo det tregt, og så er det korona og så er det... Så jeg venter og venter og venter da (ler).”

Det er slitsomt for *Torill* å stå på stedet hvil. Hun ønsker å komme seg videre, å bidra og starte livet sitt, men velferdssystemet tvinger henne til å stå stille. Det å vente er en uunngåelig del av livet i det moderne samfunn, enten det er på buss, det å vente på overgangen til neste livsfase eller det å få gjennom en søknad i velferdssystemet. Konsekvensene for venting derimot spørs på sårbarhetene til de som venter (Khosravi, 2021:202). Det å være fanget i et gjeldsproblem kan, med sammenligning fra boken *Waithood and the Temporalities of Irregular Migration*, bli kalt for tvungen ventetid (forced waiting) (Khosravi, 2021:203). Det er fordi handlingsrommet

til de unge blir såpass innskrenket at handlingsmulighetene og mulighetene til å forbedre sin situasjon er minimale. Dette fører til en forsinkelse for de unge med gjeldsproblemer i selve livsløpet. De får ikke fullført bestemte overganger og hendelser i livsløpet på grunn av institusjonalisert ventetid de må gjennomgå.

Man kan her si at jakten på å oppfylle de periodespesifikke forventningene i overgangen til voksenlivet har ført til flere brudd på aldersnormer og flere vendepunkt for de unge.⁵⁵ I forsøket på å følge strømmen har de havnet enda lenger vekk, de må vente på å prøve å ta igjen resten av kohorten, og opplever en opphopning når det gjelder milepæler å nå i overgangen til voksenlivet (Elder mfl., 2003:12). Det å ha gjeld over ens evne er en belastning som tærer på den fysiske og psykiske helsen, og de unge håper på å en dag slippe ut av det ”digitale fengselet”. Drømmen er nå å bli gjeldfri – den står øverst av alle. Når de unge endelig blir gjeldfri en gang i framtiden kan de våge å satse på de opprinnelige drømmene sine.

6.5 Avslutning

På det siste stadiet i typologien om unges gjeldsprosess handler det ikke om vilje til å gjennomføre pliktene sine i henhold til låneverket – den unge har rett og slett ikke mulighet. For de som har for stor gjeld til å noensinne kunne nedbetale den, krever gjeldsordningsloven at mesteparten av gjelden må være over to år gammel. I tillegg til dette må den unge *vente* på svar på søknad som kan ta inntil to år enkelte steder i landet. De unge betaler nå derfor gjelden i form av ungdomsårene sine – de unge opplever en institusjonalisert ventetid for å kunne bli kvitt forpliktelsene rettet mot dem. Marerittet er å leve med gjeldsbyrden som ikke vil bli nedbetalt, og drømmen er å bli gjeldfri. Løsningen, for de som oppfyller kravene, er derfor gjeldsordning. I den sammenheng må den unge *vente*. De venter på gjeldsordning, de venter på svar, de venter med å planlegge og de venter på framtiden.

⁵⁵ Se kap.4 og 5.

7. Avsluttende diskusjon

I denne studien har unge menneskers erfaringer og tanker om eget gjeldsproblem blitt studert ved hjelp av et kontekstualisert livsløpsperspektiv. Hensikten har vært å produsere kontekstualisert kunnskap om unge mennesker med gjeldsproblemer som et supplement til den utbredte forståelsen om at mer individuell økonomisk kunnskap alene ville løst problematikken. Studiens overordnede problemstilling er besvart i analysen: *hvilke livsløpshendelser og beslutninger ligger bak unges tilegnelse og håndtering av gjeld?*

7.1 Den prosessuelle typologien

For å besvare oppgavens problemstilling har de unges gjeldsprosess blitt presentert i en prosessuell typologi gjennom analysekapitlene.

Hvilke livsløpshendelser og beslutninger ligger bak å tilegne seg gjeld?

Å *måtte* (kap. 4) viser at inngangen til et gjeldsproblem er sosial og kontekstavhengig. De unge *måtte* ta opp gjeld på grunn av *forpliktelser* – som å dekke nødvendige leveutgifter. De kan også ha tatt opp usikret kreditt på grunn av *fristelser* – ting eller opplevelser de *måtte* ha ”i dag” og heller ta konsekvensene senere. De har også *måtte* ta opp lån på grunn av *forventinger* – periodespesifikke og relasjonsbaserte forventninger knyttet til overgangen til voksenlivet som kan skape et press om å *måtte* oppfylles uansett kostnad. Disse tre årsakene – *forpliktelser*, *fristelser* og *forventinger* – er ikke selvstendige, og er ofte sammenvevd i den unges liv og bærer alle preg av å være periodespesifikke og knyttet til livsfasen de unge befinner seg i. De unges fortellinger om hvor lett det var å få innvilget kreditt reiser spørsmål om hvorfor ikke enda flere unge mennesker sliter med gjeld, som igjen viser tilgjengeligheten av usikret kreditt i den historisk-institusjonelle konteksten unges låneopptak befinner seg i. De unge som ble intervjuet i dette prosjektet var i lavinntektsyrker om de er i arbeid, og de har ikke en økonomisk ressurssterk familie som kan kausjonere dem ut av gjeld og la det bli en økonomisk lærepenge. Gjeldsproblemer blant unge mennesker ser ut til å ha en klassesdimensjon der sosial bakgrunn har betydning på hvor langt inn ned i gjeldsspiralen man havner.

Hvordan håndterer de unge gjeldssituasjonen, og hvordan påvirker det livet som ung voksen?

Kapittel 5 (Å *innse*) viser vendepunktene de unge opplever i gjeldsproblemet i den todelte typologien *alene i skammen* og *anerkjennelse i åpenhet*. Å *innse* gjeldsproblemet beskriver alle informantene som et kritisk øyeblikk som manifesterte seg som et tap av kontroll og en følelse

av at alt håp var ute. Å *innse* at man er i dypt gjeldsproblem som ikke lar seg reparere er et vendepunkt i den unges livsløp og er en stor psykisk belastning som forgreiner seg og påvirker alle aspekter av den unges liv. Den unge vil gjerne holde gjelden skjult, og skammen knyttet til gjelden vil da uunngåelig vokse seg større. Som vist i kap.4 kan relasjoner få de unge inn i et gjeldsproblem, men relasjoner kan også hjelpe dem ut. Denne hjelpen kan være emosjonell eller økonomisk, og den unges barriere i gjeldsproblemet er skammen knyttet til det å ha et gjeldsproblem. Når den unge overkommer denne barrieren og opplever *anerkjennelse i åpenhet* vil gjeldsproblemet i større grad handle om gjeld, og den unge kan som smått begynne prosessen ved å distansere egen selvfølelse fra gjeldsbyrden ved hjelp av åpenheten. Å *innse* er en sosial prosess, og viser livsløpsforskningens sentrale prinsipp om sammenvevde liv.

Hvordan forholder unge med gjeldsproblemer seg til framtiden?

I kapittel 6 (Å *vente*) dro jeg blikket til den unges gjeldssituasjon og hvor vanskelig det er å komme seg ut av den. Som ung voksen befinner man seg i en etableringsfase hvor man gjerne tar utdannelse eller sparer til egen bolig. De unge med gjeldsproblemer opplever en institusjonalisert ventetid, og står nå på stedet hvil og venter på en løsning. De unge kan beskrives å være i "gjeldskarantene" i henhold til lovverket der de blir hindret tilgang til det sosiale og digitale rom på grunn av ressurser. Det *digitale fengselet* de unge befinner seg i er en integrert del av deres periodespesifikke kontekst, og kan hindre deres deltakelse i samfunnet. En tendens gjeldsrådgiverne ser er at de får til færre avtaler med kreditorene, og at en eventuell løsningen på gjeldsproblemet må derfor gå den rettslige veien. Dette øker belastningen på velferdssystemet og den institusjonaliserte ventetiden for de unge. I ventetiden har ikke de unge mulighet til å legge planer, og dette kan hindre den unge i å ta del i livsløpshendelser knyttet til livsfasen. De unge drømmer om en dag å kunne være kvitt gjelden og forhåpentligvis leve et liv som sine jevnaldrende.

7.2 En kontekstsensitiv forståelse av unges gjeldsprosess

I media og enkelte forskningsbidrag blir det lagt vekt på økonomisk kompetanse som skyld til unge menneskers økende gjeld, men også som løsning for å få ned gjeldsbelastningen. Gjennom empirien er det vist at mangel på økonomisk kompetanse ikke nødvendigvis er årsaken for at man havner i dyp gjeld. De unge lærer personlig økonomi gjennom å prøve og feile, og ved å komme ut på den andre siden av gjeldsproblemet innehar de mye kunnskap om kredittsystemet. Flere av de unges gjeldsproblemer ville ikke vært forhindrede av økt økonomisk kompetanse –

de *måtte* ta opp usikret kreditt på grunn av *forpliktelser, forventinger og fristelser*. De unge evner å navigere seg fram i kredittlandskapet for å få *mer* lån til å finansiere forbruk. Å dermed bruke argumentet ”mer økonomisk kunnskap i skolen” som en universell løsning er en simplifisering av problemstillingen og en individorientert forklaring som overfører ansvaret fra system til individ. Det er den unges kontekst, deres sosiale bakgrunn og livssituasjon, som er den avgjørende faktoren i tilegning av gjeld og det er kredittens tilgjengelighet som gjør gjeldsbyrden mulig.

Et aspekt som ofte uteblir i diskusjonen om unge og gjeld er den historiske konteksten. De er unge voksne i en digitalisert og globalisert tid, og kreditt har aldri vært så tilgjengelig som den er nå. Forskjellen fra 2000-tallet til 2020 er at omfanget av usikret gjeld har økt betraktelig, og siden 2014 har det også vært en økning i mislighold av slike lån (SSB, 2021:4). Denne tilegningen av usikret kreditt de unge ikke kan betjene blir oppmuntret av låneinstitusjoner som profitterer på de unges manglende/sene innbetalinger. Det er kredittsystemet og lovgivningen rundt kreditt som gir ut lån med skyhøye renter til mennesker som i utgangspunktet ikke har, eller kommer til å ha, penger i overskuelig framtid. Manglende initiativ fra myndighetenes og bankenes side til å stramme inn utlånspraksisen har eskalert problemet videre. Innføring av gjeldsregisteret blir dernest som en symbolsk gest når låneinstitusjonene ikke er forpliktet til å søke opp en potensiell kunde.⁵⁶ Manglende økonomisk kompetanse som årsak og skyld i unges gjeldsproblem blir derfor et svakt argument opp mot lovgivningen rundt utlån og markedsføring av usikret kreditt.

Studiens empiri tilsier at det er enkelt å tilegne seg gjeld man ikke har muligheten å betale, og de unge lærer seg systemet å kjenne og kan ta opp så mye som mulig når de først er utenfor stupet. Dette er fordi unge vil etterstrebe og oppfylle de periodespesifikke forventningene og handle etter beste evne i jungelen av kreditt når behovet for penger er sterkt nok. De unges gjeldsopptak er kontekstavhengig, og det er ingen selvfølge at løsningen tilgjengelig på problemet de er i tilsvarer den økonomisk beste avtalen (Kay og King, 2020). Det kreves en høyere økonomisk kompetanse for å navigere i dagens lånesystem, og denne kompetansen tilegnes gjennom erfaring. Unge mennesker i overgangen til voksenlivet har ikke denne typen livserfaring å lene seg på, og spørsmålet om den ”obligatoriske” økonomiske lærepenge blir langvarig gjelder på i hvilken grad den unge har tilgjengelige ressurser og om den unge har

⁵⁶ Se lovverket rundt kreditt kap.2.

kompetanse til å ta det i bruk. Dette kritiske øyeblikket vil derfor i større grad få større konsekvenser for de unge som ikke har foreldre med tilstrekkelig økonomiske ressurser. Gjennom analysekapitlene har jeg også vist til at gjeldsproblemer er en sosial prosess. Relasjoner til andre kan med andre ord få dem inn, men kan også hjelpe dem ut av gjeldsproblemene. Dette viser at de unge ikke er like frittstående individer i sin håndtering av gjeldsproblemet som de blir behandlet som juridisk, politisk og sosialt – og betraktet som i rent individualistiske fremstillinger av hvordan folk havner i gjeldsproblemer.

Tidligere forskningsbidrag har påpekt økende skam knyttet til betalingsproblemer blant annet gjennom reality-TV (Wood og Skeggs, 2008). Dette så jeg også tegn til da *Thomas* opplevde en sterk skam av å ha mer i gjeld enn enkelte deltakere på Luksusfellen. Her ser man den moraliserende diskursen i samfunnet som vektlegger sparing og nøysomhet (austerity), og ved å ha tilegnet seg et gjeldsproblem opplever de unge stigma i å ikke klare de periodespesifikke og livsfasespesifikke forventningene knyttet til å være voksen og selvstendig. Det florerer også av gode økonomiske råd for å få kontroll over egen økonomi.⁵⁷ De unges gjeldsproblemer blir individenes problem, når det egentlig henger sammen med tilgjengelighet, og individenes sosiale og økonomiske ressurser. Dette viser hvordan samfunnsproblemer blir individualisert (Mills 2000/1959:12). Disse økonomiske rådene har en tendens til å gjenspeile den moraliserende diskursen i samfunnet: det er individets ansvar å søke opp og lære seg tips og triks om lånemarkedet. De med kapasitet og kompetanse vil oppsøke informasjon og den økende andelen av pengeprofiler på TikTok og Instagram, og dermed lære seg aksjeshorting og fondsparings. Slik vil også avstanden i befolkningens kompetansenivå øke når det er opp til hver enkelt å oppsøke informasjonen selv, uavhengig av økonomisk situasjon. Samtidig vil også den moraliserende diskursen forsterkes: du kan gjøre noe med den økonomiske situasjonen din om du bare jobber hardt nok.⁵⁸ Dette gjør det ekstra skamfullt å være ung og ha et uoverkommelig gjeldsproblem.

Selv om finansmarkedene ble deregulert fra 1970-årene er det viktig å påpeke at selv et sterkt deregulert marked er et reguleringsregime med spesifikke konsekvenser for aktørene i feltet

⁵⁷ I 2021 er det blitt trendy å spare og investere penger. Noe av bakgrunnen for dette kan forklares av økningen antall privatøkonomi-kontoer på sosiale medier, koronasituasjonen og kampanjer fra blant annet DnB som #huninvesterer.

⁵⁸ I mars 2021 var det en debatt om fattigdom og sparing. På den ene side argumenteres det for at hvis man jobber hardt nok kan man for eksempel skaffe seg passiv inntekt og at ”det er dyrt å tenke at man er fattig” (Reynisdottir, 2021). På den andre siden argumenteres det for at slike utsagn forsterker den moraliserende diskursen og at det faktisk er dyrt å være fattig (Møllersen, 2021).

(Kjærnes 2009 referert i Poppe, 2009:253). Det er allerede etablert at individer ikke nødvendigvis handler økonomisk rasjonelt i møte med kredittsystemet, selv med individuell økonomisk kompetanse. Personlig økonomi er ikke nødvendigvis rasjonelt i møte med *forventinger, forpliktelser og fristelser*, og dette er noe som i større grad ville vært hensiktsmessig og ta inn i regnestykket når man skal regulere låne- og kredittsystemet. Konsekvensene av å ikke gjøre det er en potensielt unødig belastning på velferdssystemet. Det blir privat profitt og offentlige kostnader (Chomsky, 2007:126). Långiverne tjener penger, mens velferdssystemet må bruke ressurser på å gi rådgivning og lage nedbetalingsplaner, i tillegg til eventuelle kostnader gjennom helsesystemet på grunn av den psykiske belastningen gjeld utgjør.⁵⁹ Som vist gjennom analysen er det sjeldent at et gjeldsproblem kommer alene, og helseproblemer følger gjerne med stresset av å leve i en slik situasjon. Ikke minst er konsekvensene en gjeldsbelastning har på de unge, og hvordan dette påvirker de unges muligheter og livsløp i den viktige etableringstiden de befinner seg i, med på å sette standarden for resten av livet. For de unge som befinner seg i et gjeldsproblem fører dette til en forsinkelse i livsløpet, og de må vente med å delta i samfunnet i samme grad som et gjeldsfritt individ (Elder, 2007:2). Myndighetene og det offentlige støtteapparatet som tilbyr velferdsordninger er ikke tjent med en økning i antall gjeldsordninger, ei heller å slukke branner når en innstramning i kredittgivning ville hindret gnisten i utgangspunktet. Det er dyrt å være fattig – og kredittsystemet gjør denne distinksjonen enda tydeligere og skaper større forskjeller mellom mennesker med og uten tilstrekkelige økonomiske og sosiale ressurser.

Gjeldskrisen (1987-1993) ga gjeldsproblemer oppmerksomhet både i media, politikk og innen forskning. Det førte til gjeldsordningsloven som ga gjeldtyngede mennesker en vei ut av gjeldsproblemene og innføring av en ny velferdstjeneste: økonomisk rådgivning. Samtidens forbrukskrise blant unge mennesker kan muligens bidra til å endre offentlige diskurser og vise sprekker i lovverket – og dermed føre til nye reguleringer framfor dereguleringer.⁶⁰ Ved hjelp av et kontekstualisert livsløpsperspektiv kan man se sammenheng mellom historie og biografi, og derav se hvordan unges gjeldsproblem i livsløpet er sammenvevd med deres sosiale relasjoner og den historisk spesifikke tilgjengeligheten til kreditt.

⁵⁹ Økonomiske rådgivere i Norge (ØRN) vektlegger belastningen useriøse långivere utgjør på velferdssystemet i deres innspill til revisjon av gjeldsordningsloven. Se kap.2 for utbrodering.

⁶⁰ Som for eksempel den kommende revideringen av gjeldsordningsloven. Se kap.2.

Covid 19-pandemien har, og vil fortsette å ha en negativ effekt på lavinnteksthushold og de med lite oppsparte midler – her er unge voksne overrepresentert.⁶¹ Selv om man kan se økonomiske fordeler ved å ha mindre tilgjengelige *fristelser* i form av færre sosiale arenaer å ”vise fram” sin vellykkethet, kan økonomiske konsekvenser av permitteringer i lavlønnyrker føre til at flere unge mennesker ikke klarer å betale *forpliktelsene* sine. De unge har i pandemien som ellers periodespesifikke *forventinger* å oppfylle. De periodespesifikke forventingene vil skifte form i henhold til den historiske konteksten, men vil fortsatt være der og påminne de unge om hvilke milepæler som burde være nådd. Funnene fra denne studien kan bidra til å forstå unge menneskers gjeldssituasjon nå og også etter pandemien.

7.3 Videre forskning

Videre forskning på feltet vil blant annet kunne undersøke hvordan unge med eller uten allerede eksisterende eller begynnende gjeldsproblemer har håndtert sin økonomiske situasjon under Covid 19-pandemien. Det ville være interessant å forske på om disse har tydd til usikret kreditt for å finansiere forbruk i løpet av pandemien. Dette kan bidra til å synliggjøre hvor og hvordan velferdsstatens sikkerhetsnett ikke strekker til i nasjonale kriser.⁶² I videre forskning ville det også vært hensiktsmessig å se mulige konsekvenser et gjeldsproblem i ung alder har for de senere livsfaser, og hvordan ventetiden under gjeldsordningen påvirker livshendelser i livsfasen de befinner seg i. Det kunne også vært interessant å forske på personer i senere livsfaser som tidligere har gjennomgått gjeldsordning og dermed brukt opp gjeldsordning for håndtering av gjeldsproblemer.

⁶¹ Unntaket her er unge mennesker i ringevikar-stillinger innen helsesektoren som enten har fått flere vakter eller større fast stillingsprosent i pandemien, og dermed fått høyere inntekt. Dette var noe en gjeldsrådgiver tok opp under intervjuet og viste til noen av hennes brukere som er blitt bedre økonomisk stilt under pandemien.

⁶² Permitterte studenter som ikke fanges av velferdsstatens støtteapparat har fått en økonomisk redningspakke i form av økt studielån. Utdanningsminister har i denne sammenheng fortalt landets studenter at de ikke skal ta opp forbrukslån og understreker at det er det lånekassen er til. Det hjelper derimot ikke når lånekassens støtte i form av lån ikke er nok til å dekke vanlige utgifter og man ikke støttes økonomisk av ens familie. Dette kan føre til en økt kredittgjeld blant utsatte unge studenter ved utgangen av pandemien. Se saken *Halvparten av studentene sier studiestøtten ikke holder* (Bjaarstad og Hvitmyhr, 2021).

8. Litteraturliste

- Bakkeli, N.Z. (2020) *Kunnskap om personlig økonomi*. SIFO-Rapport 10-2020. Oslo: Forbruksforskningsinstituttet SIFO/OsloMet. Tilgjengelig fra: <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/10642/8950>
- Barne- og familiedepartementet (2019) *Spørsmål og svar: Gjeldsinformasjonsloven*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/forbruker/gjeldsinformasjonsloven/sporsmal-og-svar-gjeldsinformasjonsloven/id2547821/> (Hentet: 5.februar 2021).
- Barne- og familiedepartementet (2020a) *Livsoppholdssatser*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/forbruker/gjeldsordning/livsoppholdssatser/id691824/> (Hentet: 20. januar 2021).
- Barne- og familiedepartementet (2020b) *Revisjon av gjeldsordningsloven*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/dep/bld/nyheter/2019/gjeldsordningsloven-skal-revideres-og-du-kan-komme-med-innspill2/revisjon-av-gjeldsordningsloven/id2668042/> (Hentet: 20 januar 2021).
- Barne- og likestillingsdepartementet (2016) *Høringsnotat: Lov om registrering av enkeltpersoners gjeld (gjeldsregisterloven)*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/4cb1770efdd0437298987f84c668ed27/horingsnotat.pdf> (Hentet: 12.januar 2021).
- Bjaarstad, J. og Hvitmyhr, B. (2021) Halvparten av studentene sier studiestøtten ikke holder, VG, 16. mars. Tilgjengelig fra: <https://www.vg.no/nyheter/i/nAmE7Q/halvparten-av-studentene-sier-studiestoetten-ikke-holder> (Hentet: 15.mai 2021).
- Bogner, A. og Menz, W. (2009) The Theory-Generating Expert Interview: Epistemological Interest, Forms of Knowledge, Interaction, i Bogner, A., Littig, B. og Menz, W. (red) *Interviewing Experts. Research Methods Series*. London: Palgrave Macmillian, s.43-80.
- Bradshaw, A. og Ostberg, J. (2019) Blaming Consumers: Ideology and European austerity. *Journal of Consumer Culture*, 19(4), s.448-468. doi: 10.1177/1469540519872065
- Brannen, J. og Nilsen, A. (2011) Comparative Biographies in Case-based Cross-national Research: Methodological Considerations, *Sociology*, 45(4), s.603-618. doi: 10.1177/0038038511406602
- Brusdal, R. (2013) *Unge voksne og personlig økonomi*. Oppdragsrapport 4-2013. Oslo: SIFO. Tilgjengelig fra: https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/5281/file78737_oppdagsrapport_4-2013_web.pdf
- Chomsky, N. (2007) *Failed States: The abuse of power and the assault on democracy*. New York: Henry Holt and Company.
- Cooper, M. (2016) Why Financial Literacy Will Not Save America's Finances, *The Atlantic*, 02. Mai. Tilgjengelig fra: <https://www.theatlantic.com/business/archive/2016/05/financial-literacy/480807/> (Hentet: 5.mai 2021).
- Dinero (2021) *Inkassogjelden øker kun blant unge*. Tilgjengelig fra: <https://dinero.no/inkassogjelden-okar-kun-blant-unge/> (Hentet: 8.mars 2021).
- Dunne, C. (2011) The place of the literature review in grounded theory research. *International Journal of Social Research Methodology*, 14(2), s.111-124. doi: 10.1080/13645579.2010.494930
- Elder G.H. (2007) The Life Course Perspective, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, (Internett), s.1-6. doi: 10.1002/9781405165518.wbeosl046

- Elder G.H., Johnsen, M. K. og Crosnoe, R. (2003) The Emergency and Development of Life Course Theory, i Mortimer J.T og Shanahan, M.J. (red) *Handbook of the Life Course*. New York: Kluwer Academic Publishers, s.3-19.
- Ellis-Sloan, K. (2014) Teenage Mothers, Stigma and Their 'Presentation of Self'. *Sociological Research Online*, 19(1), s.1-13. doi: 10.5153/sro.3269
- European Economic and Social Committee (EESC) (2017) *Financial Education for all: Financial education strategies and best practices within the European Union*. 2.utg. Tilgjengelig fra: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-17-075-en-n.pdf> (Hentet: 15.mai 2021).
- Finans Norge (2021) *Finans Norges innspill til revisjon av gjeldsordningsloven*. Tilgjengelig fra: <https://www.finansnorge.no/contentassets/891be35fefcd4f07b09ac3fa9a5b5d4f/2021-januar-innspill-til-gjeldsordningsloven-brev-til-bfd.pdf> (Hentet: 16 mars 2021).
- Finansdepartementet (2019) *Regjeringen innfører nye krav til banker som tilbyr forbrukslån*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/regjeringen-innforer-nye-krav-til-banker-som-tilbyr-forbrukslan/id2628803/> (Hentet: 8.februar).
- Finansdepartementet (2020) *Norsk tilknytning til EUs finanstilsyn*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/finansmarkedene/norsk-tilknytning-til-eus-finanstilsyn/id2503678/> (Hentet: 14 februar 2021).
- Finanstilsynet (2019) *Finansielt utsyn desember 2019*. Tilgjengelig fra: <https://www.finanstilsynet.no/contentassets/345999748fa840e59fff49e6a2dbb1db/finansliet-utsyn-desember-2019.pdf> (Hentet: 10. februar 2021).
- Flyvbjerg, B. (2004) Five misunderstandings about case-study research. *Sosiologisk tidsskrift*, 12(2), s.117-142. doi: 10.18261/ISSN1504-2928-2004-02-02
- Folkehelseinstituttet (2020) *Livskvalitet og psykisk helse under koronaepidemien november-desember 2020*. Tilgjengelig fra: <https://www.fhi.no/div/helseundersokelser/fylkeshelseundersokelser/livskvalitet-og-psykisk-helse-under-koronaepidemien--nov-des-2020/> (Hentet: 14.februar 2021).
- Forbrukerombudet (2011) *Unge voksne og betalingsproblemer*. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/for/konferanse_om_unge_voksne_og_betalingsproblemer/unge_voksne_og_betalingsproblemer.pdf (Hentet: 18.januar 2021).
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giske, Marit Elisabeth (2020) *La barna lære privatøkonomi på Internett*. Tilgjengelig fra: <https://www.dnb.no/dnbnyheter/no/samfunn/barn-trenger-kunnskap-om-sparing-og-pengebruk> (Hentet: 11.mai 2021).
- Gjeldsordningsloven (2019) Lov om frivillig og tvungen gjeldsordning for privatpersoner (gjeldsordningsloven). Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-99>
- Gjeldsregisteret (2021) *Unge under 30 kutter gjelden mest når forbruksgjelden krympet 15 mrd i 2020!*. Tilgjengelig fra: <https://www.gjeldsregisteret.com/blog/post/unge-under-30-kutter-gjelden-mest-nar-forbruksgjelden-krympet-15-mrd-i-2020> (Hentet: 20 april 2021).
- Gjeldsregisteret (u.å.) *Om selskapet*. Tilgjengelig fra: <https://www.gjeldsregisteret.com/pages/om-selskapet> (Hentet: 6.februar 2021).
- Glaser, B. og Strauss, A. (1967) *The discovery of Grounded Theory*. New York: Aldine de Gruyter.

- Goode, J. (2012) Brothers are doing it for themselves?: Men's experiences of getting into and getting out of debt. *The Journal of Socio-Economics*, 41(3), s.327-335. doi: 10.1016/j.socec.2012.02.001
- Hagestad, G.O og Dykstra, P.A. (2016) Structuration of the Life Course: Some Neglected Aspects, i Shanahan, M.J., Mortimer, J.T. og Johnsen, M.K. (red.) *Handbook of The Life Course: Volume II*. Cham: Springer, s.131-157.
- Hareven, T. K. og Masaoka K. (1988) Turning points and Transitions: Perceptions of the Life Course. *Journal of Family History*,13(3), s.271-289. doi: 10.1177/036319908801300117
- Hjertaker, I. og Tranøy, B.S. (2017) *Ustabilitetens politiske økonomi: Om fremveksten av finansialisert kapitalisme*. 1 utg. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Hohnen, P., Gram, M. og Jakobsen, T.B. (2020) Debt as the new credit or credit as the new debt? A cultural analysis of credit consumption among Danish young adults. *Journal of Youth Studies*, 23(3), s.356-370. doi:10.1080/13676261.2019.1609660
- Holte, Arne (2020) *Gjeld øker risikoen for psykiske helseplager – en usystematisk oversikt*. Tilgjengelig fra: <https://psykologisk.no/2020/06/gjeld-okker-risikoen-for-psykiske-helseplager-en-usystematisk-oversikt/> (Hentet: 1 februar 2021).
- Jalovaara, M., Neyer, G., Andersson, G., Dahlberg, J., Dommermuth, L., Fallesen, P. og Lappgård, T. (2019) Education, Gender, and Cohort Fertility in the Nordic Countries. *European Journal of Population*, 35, s.563-586. doi: 10.1007/s10680-018-9492-2
- Jones, G. (2009) *Youth*. Cambridge: Polity Press
- Kahrs, T. (2018) *Gjeldsrådgivning - Sosialfaglige perspektiver på gjeldssaker i NAV*. 2 utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kay, J. og King, M. (2020) *Radical Uncertainty: Decision-making for an unknowable future*. London: The Bridge Street Press.
- Khosravi, S. (2021) Afterword: Waiting, a state of consciousness, i Jacobsen, C., M., Karlsen, M., A. og Khosravi, S. (red) *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Oxon: Routledge, s. 202-209.
- Kvale, S. og Brinkmann, S. (2017) *Det kvalitative forskningsintervju*. 3. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B. Og Kangas, O. (2012) Changing social inequality and the Nordic welfare model, i Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B. Og Kangas, O. (red) *Changing social equality: The Nordic welfare model in the 21st century*. Bristol: The Policy Press, s.1-23.
- Lundberg, K.G. (2012) *Uforutsigbare relasjoner: Brukererfaringer, Nav-reformen og levd liv*. Doktoravhandling. Universitetet i Bergen.
- Lusardi, A., Mitchell, O.S. og Curtso, V. (2010) Financial Literacy among the Young. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), s.358-380. doi: 10.1111/j.1745-6606.2010.01173.x
- McNeill, L.S. (2014) The place of debt in establishing identity and self-worth in transitional life phases: young home leavers and credit. *International Journal of Consumer Studies*, 38(1), s.69-74. doi: 10.1111/ijcs.12065
- Meld.St. nr.24 (2018-2019) Finansmarkedsmeldingen 2019.
- Meyer, L. (2018) Ikke gjør ungdom til gjeldsslaver, *Bergens Tidende*, 9. April. Tilgjengelig fra: <https://www.bt.no/btmeninger/debatt/i/P3qjEz/ikke-gjoer-ungdom-til-gjeldsslaver> (Hentet: 07 februar 2021).

- Mills, C.W. (2000/1959) *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Møllersen, J. (2021) Deprimerende spareråd for fattige, *NRK Nyheter*, 23. mars. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/ytring/deprimerende-sparerad-for-fattige-1.15424783> (Hentet: 6.april 2021).
- Nilsen A. og Brannen, J. (2013) Contextualizing lives: the history biography dynamic revisited, i J. Scott og A. Nilsen (red). *C. Wright Mills and the Sociological Imagination: Contemporary Perspectives*. UK: Edwar Elgar Publishing, s.88-104.
- Nilsen, A. (1999) Where is the future? Time and space as categories in analyses of young people's images of the future. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 12(2), s.175-194. doi: 10.1080/13511610.1999.9968596
- Nilsen, A. (2021) Independence and relationality in notions of adulthood across generations, gender and social class. *The Sociological review*, 69(1), s.123-138. doi: 10.1177/0038026120931425
- Norges Bank (2020) *Finansiell stabilitet 2020: sårbarhet og risiko*
NOU 2011: 1. *Bedre rustet mot finanskriser – Finanskriseutvalgets utredning*.
- NRK (2021) Lives oppdagelsesreise. Tilgjengelig fra: <https://tv.nrk.no/serie/lives-oppdragelsesreise> (Hentet: 28.april 2021).
- Nyhus, E.K. (2019) Forbrukslån, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/forbrukslån> (Hentet: 8.januar 2021).
- Økonomiske Rådgivere i Norge (ØRN) (2020) *Innspill til revisjon av gjeldsordningsloven*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/cc5a149dbf9b4cf1a154af15411f6def/okonomiske-radgivere-i-norge.pdf> (Hentet: 26.februar 2021).
- Oksanen, A., Aaltonen, M. og Rantala, K. (2016) Debt problems and life transitions: a register-based panel study of Finnish young people. *Journal of Youth Studies*, 19(9), s.1184-1203. doi: 10.1080/13676261.2016.1145638
- Pettersen, B.M., Lambertsen, O.F., Graftsrønningen, M., Kråkenes, C., Knudsen, V.P., Seibt, S. og Kvien, V. (2021) Generasjon bolig taper, *NRK Nyheter*, 11 mai. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/nordland/xl/faerre-unge-kjoper-bolig-tram-22-far-ikke-nok-boliglan-i-bodo--ma-ha-over-en-mill.-i-egenkapital-1.15387275> (Hentet: 12.mai 2021).
- Poppe, C. (2008) *Into the Debt Quagmire: How Defaulters cope with Severe Debt Problems*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo.
- Poppe, C. (2009) Ansvar for egen gjeld?, i Asdal, K. og Jacobsen, E. (red) *Forbrukerens ansvar*. Oslo: Cappelen Damm AS, s.251-275.
- Poppe, C., Tufte, P.A. og Borgen, S.O. (2011) Hjelper det å dulte dem som har snublet? – Et atferdsøkonomisk perspektiv på tilgangen av kreditt til utsatte låntagere. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 52(4), s.543-557. Tilgjengelig fra: <https://www.idunn.no/tfs/2011/04/art12>
- Poppe, C.K. (2014) *Betalingsproblemer og livsfaser: En kvantitativ studie av livsfasespesifikke årsaker til betalingsproblemer*. SIFO Fagrapport 2-2014. Oslo: SIFO. Tilgjengelig fra: https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/5301/file79879_fagrapport_2-2014_web.pdf
- Ragin, C.C. og Amoroso, L.M. (2011) *Constructing Social Research: The Unity and Diversity of Method*. 2.utg. California: Sage Publications Inc.
- Rammen, Kent (2020) *Kredittkortgjeld*. Tilgjengelig fra: <https://finanssans.no/kredittkortgjeld> (Hentet: 20.januar 2021).

- Reynisdottir, N. (2021) Deprimerende svartsyn, *NRK Nyheter*, 25. mars. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/ytring/deprimerende-svartsyn-1.15431323> (Hentet: 6.april 2021).
- Roos, G., Klepp, I.G., Laitala, K., Haugrønning, V., Bugge, A.B., Skuland, S.E., Steinnes, K.K. og Teigen, H.F. (2020) *Barn og unges forbruk: Klær, mat og kropp*. SIFO-Rapport 13-2020. Oslo: Forbruksforskningsinstituttet SIFO/OsloMet. Tilgjengelig fra: <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/6458/SIFO-Rapport%2013-2020%20Barn%20og%20unges%20forbruk%20klær%2C%20mat%20og%20kropp.pdf>
- Saunders, B., Kitzinge, J. og Kitzinger, C. (2015) Anonymising interview data: challenges and compromise in practice. *Qualitative Research*, 15(5), s.616-632). doi: 10.1177/1468794114550439
- Silverman, D. (2014) *Interpreting Qualitative Data*. 5. utg. London: SAGE Publications.
- Skuland, S.E. og Poppe, C. (2020) *Veien til gjeldsordning: Skyldnernes erfaringer med Nav, namsmann og regelverk*. SIFO-Rapport 14-2020. Oslo: Forbruksforskningsinstituttet SIFO/OsloMet. Tilgjengelig fra: <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/6467/SIFO-rapport%2014-2020%20Veien%20til%20gjeldsordning.pdf>
- Smedshaug, C. A (2018). *Gjeld: Hvordan vesten lurer seg selv*. 3.utg. Oslo: Kolofon Forlag AS.
- Sønstebø, Anders (2020) *Rekordlav fruktbarhet for tredje år på rad*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/rekordlav-fruktbarhet-for-tredje-ar-pa-rad> (Hentet: 02 april 2021).
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (2021) *Usikret gjeld – omfang og kjennetegn ved låntakerne*. Rapporter 2021/12. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/attachment/449421?ts=1786315b3f0> (Hentet: 25. April 2021).
- The World Bank (2020) *Global Growth: Modest Pickup to 2.5% in 2020 amid Mounting Debt and Slowing Productivity Growth*. Pressemelding: 2020/101/EFI. Tilgjengelig fra: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/01/08/modest-pickup-in-2020-amid-mounting-debt-and-slowing-productivity-growth> (Hentet: 23. mai 2021).
- Thommesen, H. og Misund, G.F. (2014) Det gjelder gjeld, ungdom og rehabilitering. *Psykologi i kommunen*, 49(2), s.55-67. Tilgjengelig fra: <http://fpkf.no/artikler/tidsskrift/psykologi-i-kommunen-2-2014/Hanne-Thommesen-2-2014.pdf>
- Thomson, R., Bell, R., Holland, J., Henderson, S., McGrellis, S. og Sharpe, S. (2002) Critical moments: Choice, Chance and Opportunity in Young People's Narratives of Transitions. *Sociology*, 36(2), s.335-354. doi: 10.1177/0038038502036002006
Tilgjengelig fra: https://www.norges-bank.no/contentassets/b3eb84932f954041899b357b19a5259c/fs_finansiell_stabilitet_2020.pdf (Hentet: 10. februar 2021).
- Tomasgard, J.A. (2020) *Finanstilsynet uroet over historisk høy gjeld*. Tilgjengelig fra: <https://www.finansfokus.no/2020/10/28/finanstilsynet-uroet-over-historisk-hoy-gjeld/> (Hentet: 4.februar 2021)
- Tufte, P.A. (2005) *Gjeldsordning som fortjent? En studie av oppfatninger om rettferdige levekår under gjeldsordning*. Doktoravhandling: Universitetet i Oslo.
- Tvangsfullbyrdelsesloven (2021) Lov om tvangsfullbyrdelse (tvangsfullbyrdelsesloven). Tilgjengelig fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-06-26-86/*
- Tyler, I. (2020) *Stigma: The Machinery of Inequality*. London: Zed Books.

- Vogt, K. C. (2017) Vår utålmodighet med ungdom. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58(1), s.105-119). doi: 10.18261/ISSN.1504-291X-2017-01-05
- Wig, K. (2020) Gjeldsregisteret skulle bremse bankene – men i dag sitter enda flere med 20 forbrukslån hver, *E24*, 30.januar. Tilgjengelig fra: <https://e24.no/privatoekonomi/i/OpBJxb/gjeldsregisteret-skulle-bremse-bankene-men-i-dag-sitter-enda-flere-med-20-forbrukslaan-hver> (Hentet: 6.januar 2021).
- Wood, H. og Skeggs, B. (2008) Spectacular morality: 'Reality' television, individualisation and the remaking of the working class, i Hesmondhalgh, D. og Toynbee, J. (red) *The Media and Social Theory*. London: Routledge, s.176-193.
- Zaloom, C. (2019) *Indebted: How Families Make College Work at Any Cost*. New Jersey: Princeton University Press.

9. Vedlegg

Vedlegg 1:

INTERVJUGUIDE – unge med gjeldsproblemer

I dette prosjektet vil jeg snakke med unge med gjeldsproblemer og dette intervjuet er en veldig viktig del av forskningsprosjektet. Dette betyr ikke at jeg kun vil snakke med deg om gjeld og problemer knyttet til dette. Jeg vil gjerne høre om hvordan livet ditt er, dine erfaringer og dine opplevelser knyttet til f.eks. det å bli voksen. Jeg vil rett og slett høre din livshistorie og dine erfaringer og tanker. Det er dine erfaringer og tanker dette intervjuet handler om, og det er du som er eksperten. Hvis du kommer på noe du vil si så må du gjerne fortelle meg det.

Jeg tar opp intervjuet for å unngå å notere så masse. Opptaket fra intervjuet blir anonymisert og behandlet slik at det blir umulig å kjenne deg igjen eller andre folk du kanskje nevner i løpet av intervjuet. Når forskningsprosjektet er ferdig juni 2021 vil opptaket av deg bli slettet. Dette prosjektet er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD). Du kan når som helst trekke deg fra forskningsprosjektet og dette intervjuet. Har du noen spørsmål før vi begynner?

BAKGRUNN

1. Først vil jeg gjerne spørre deg om noen faktaopplysninger og generelle ting om deg, vi kan komme innom gjeld etterhvert.
 - a. Når og hvor er du født?
 - b. Er du i jobb, utdanning eller annet?
 - c. Hvis du er under utdanning, hva studerer du og hvor langt er du i skoleløpet?
 - d. Hvis du er i jobb, hva jobber du med? Er det fulltid eller deltidsstilling?
 - e. Hvordan er din bosituasjon? Bor du med noen (familie/venner/partner/andre)?
 - f. Har du en partner/ektefelle? Hvis ja, hva gjør partner? Er partner i jobb, under utdanning eller annet?
 - g. Har du barn? Hvis ja, (antall, alder, kjønn).
 - h. Har du søsken? Hvor mange, kjønn og alder.
2. Jeg vil gjerne bli litt bedre kjent med deg, kan du fortelle meg litt mer om deg selv?
3. Jeg vil gjerne spørre litt mer om livet ditt nå for tiden. Hvordan er livet ditt nå og hverdagen din, er det noe spesielt som opptar deg eller noe du er opptatt av?
 - a. I forhold til familie?
 - b. I forhold til jobb/studier?
 - c. Er det andre ting du er opptatt av for tiden på fritiden, f.eks. hobbyer?
 - d. Hvordan ser en typisk hverdag ut for deg?

4. Kan du fortelle meg litt om oppveksten din?
 - a. Kommer du fra en stor familie? Hvem bodde du med gjennom oppveksten?
 - b. Vokste du opp med begge foreldre? (eventuelt to hjem?)
 - c. Hadde du noen organiserte fritidsaktiviteter du gikk på? Hva var dine interesser og hva likte du å gjøre?
 - d. Husker du hva du ville etter ungdomsskolen? Med tanke på videre skolegang og muligens jobb enda lenger fram i tid. Hva var aktuelt for deg og hva var absolutt ikke aktuelt? Hva ville du ikke gjøre?
 - e. Når du bodde hjemme, var økonomi et samtaletema i din familie? Var det noe dere snakket om?

5. Kan du huske første gang du tjente dine egne penger? Hvor tjente du dem? Hva gjorde du med pengene?
 - a. Har du hatt fast inntekt siden den gang?
 - b. I tenårene og i begynnelsen av 20-årene, om du skulle trenge økonomisk støtte, var det mulig for deg å få økonomisk støtte om du skulle trenge det? Hvis ikke av foreldre, av besteforeldre eller annen familie?
 - c. Når du først begynte å tjene penger, bidro du økonomisk til familien? Hvordan opplevdes det, følte dette valgfritt?

LÅN OG GJELD

6. Kan du huske første gang du lånte penger?
 - a. Hvem lånte du de av?
 - b. Hva gjorde du med dem?
 - c. Var de opptatt av å få pengene tilbake?
 - d. Betalte du dem tilbake?

7. (Hvis det ikke var et institusjonelt formelt lån) Har du noen gang tatt et lån i en bank? Når var første gang og kan du huske hva pengene skulle brukes til?
 - a. Før du tok dette lånet, hadde du prøvd å få tak i penger på en annen måte? Husker du hva du tenkte på denne tiden, hvordan var din tankeprosess med tanke på fordeler og ulemper med å ta opp et slikt lån?
 - b. Kan du huske første gang du fikk problemer med å betale tilbake et slikt lån?
 - c. Hvor mye var lånet på og kan du huske hva betingelsene var?

8. Kredittkort er jo blitt veldig vanlig, har du kredittkort eller har du noen gang hatt det?
- Betalte du tilbake før det begynte å påløpe renter på det?
 - Måtte du betale mer enn du opprinnelig lånte? Husker du hvor mye?
 - Er kredittkort noe du bruker til vanlig?
9. Kan du huske når du fikk såpass mye gjeld at det ble et problem for deg? Hvordan opplevde du dette?
- Er økonomi noe som stresser deg eller noe du synes er vanskelig?
 - Har du noen gang fått hjelp av familie, partner(e) eller venner med gjelden? I så fall hvordan (emosjonell eller økonomisk støtte)?
 - Har gjelden noen gang påvirket vennskapene dine eller forholdet ditt til familien? På hvilken måte?

NAV

10. Vi kom jo i kontakt gjennom NAV, hvordan kom du i kontakt med NAV sin gjeldshjelp til å begynne med?
- Hvordan opplevde du det?
 - Hva slags hjelp fikk du? Hva fikk du hjelp til?
 - Hvordan opplevdes det? Hjalp det deg? Var du glad for hjelpen, eller opplevdes den som en byrde?
 - Hvordan går det med deg nå med tanke på det økonomiske? Har du fremdeles gjeld? Hvis du har det, føles den overkommelig? Får du fremdeles gjeldsrådgivning fra NAV?

FRAMTID

11. Hvis vi tenker litt fram i tid, har du noen planer for fremtiden? Når det gjelder jobb, utdanning eller familie.
- Hvor ser du deg selv om 5 år?
 - Om du ikke har planer, har du noen ønsker eller drømmer for fremtiden? Drømmejobb, bosituasjon eller hendelser du gjerne vil skal skje.
12. Er det noe annet du vil tilføye til det vi har snakket om, eller er det noe annet du vil ta opp?

Da er vi ferdige her, tusen takk for at du tok deg tid til dette intervjuet med meg.

Vedlegg 2:

INTERVJUGUIDE - gjeldsrådgivere

Formålet med dette forskningsprosjektet er å belyse unges gjeldsproblemer ved hjelp av intervjuer med unge som har eller har hatt gjeldsproblemer, og gjeldsrådgivere i NAV som deg som veileder unge i å håndtere gjeldsproblemer. Det er dine erfaringer og tanker dette intervjuet handler om, og det er du som er ekspert. Hvis du kommer på noe du vil si så må du gjerne fortelle meg det.

Jeg tar opp intervjuet for å unngå å notere så masse. Opptaket fra intervjuet blir anonymisert og behandlet slik at det blir umulig å kjenne deg igjen eller andre folk du kanskje nevner i løpet av intervjuet. Når forskningsprosjektet er ferdig juni 2021 vil opptaket av deg bli slettet. Dette prosjektet er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD). Du kan når som helst trekke deg fra forskningsprosjektet og dette intervjuet. Har du noen spørsmål før vi begynner?

GENERELT

1. Først vil jeg gjerne spørre deg om noen faktaopplysninger om deg, vi kan komme innom gjeldsproblematikken etterhvert.
 - a. Hva er du utdannet som?
 - b. Hvor lenge har du jobbet her?

2. Jeg er i en tidlig fase av dette forskningsprosjektet: kan du fortelle meg litt om hvordan du jobber som gjeldsrådgiver i NAV?
 - a. Hva er dine arbeidsoppgaver?
 - b. Hvordan ser din arbeidsdag ut?

DE UNGE

3. Nå vil jeg gjerne stille deg noen spørsmål om de unge menneskene (20-29 år) med gjeldsproblemer som søker hjelp hos deg.
 - a. Ut i fra din erfaring hva kjennetegner de unge som får gjeldsproblemer? Har de noen fellestrekk?
 - b. Har kjønn noen betydning i din erfaring blant unge mennesker for å få for stor gjeld?
 - c. Har du inntrykk av at det er vanlig at unge får hjelp av foreldre til å håndtere gjeldsproblemer? Hva er ditt inntrykk av foreldrenes rolle?
 - d. Hva er ditt inntrykk av de unges partnere eller venner? Har du noen inntrykk av hvilken rolle de spiller i de unges gjeldsproblemer? Kan du gi eksempler?
 - e. Hva tror du fører til at unge ikke makter å betale gjelden sin?
 - f. Hva slags livshendelser bidrar i din erfaring til at unge tilegner seg gjeld?

- g. Disse unge menneskene som får hjelp hos NAV for å håndtere gjeldsproblemer, hvor mye er det vanlig de har i gjeld?
 - h. I disse sakene du er involvert i, hva tror du hadde skjedd om du ikke hadde kompt på banen?
4. Hvordan legger du en plan for/sammen med dem? Hvordan hjelper du dem? Gi gjerne en utdypende forklaring slik at jeg kan forstå arbeidet ditt litt bedre.

ENDRINGER?

5. Har noe endret seg siden du begynte å jobbe med dette (gjeldsrådgivning)?
- a. Hva er ditt inntrykk av hvordan det har forandret seg over tid? Da tenker jeg spesielt på antall henvendelser du får fra unge mennesker som trenger hjelp, har de økt? Eller mengden på gjelden disse menneskene har når de henvender seg til deg.
 - b. Synes du situasjonen er blitt bedre eller verre med tanke på antall mennesker med for mye gjeld og mengde? Hvorfor tror du det?
 - c. Har du noen formening om innstramninger av statlige ytelser som arbeidsavklaringspenger (AAP) har påvirket unge menneskers gjeldsbyrde? I så fall hvordan, har du eksempler?
6. Er det noe annet du vil tilføye til det vi har snakket om, eller er det noe annet du vil ta opp?

Da er vi ferdige her, tusen takk for at du tok deg tid til dette intervjuet med meg.

Vedlegg 3:

Vil du delta i forskningsprosjektet

”Unge med gjeldsproblemer”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke *hvilke livsløpshendelser og hvilke beslutninger som ligger bak det at mange unge opparbeider seg gjeld, og hva som fører til at unge ikke makter å betale gjelden sin*. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Forskningsprosjektet ”Unge med gjeldsproblemer” søker å belyse problematikken med unge mennesker i overgangen til voksenlivet (18-29 år) som har eller har hatt en gjeldsbyrde for stor for deres gjeldsevne. Dette forskningsprosjektet er en masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Bergen som utarbeides i 2020/21. Unges gjeldsproblemer er en økende problematikk og dette forskningsprosjektet søker å belyse dette ved hjelp av intervjuer med unge som har eller har hatt gjeldsproblemer, og gjeldsrådgivere i NAV som veileder unge i å håndtere gjelden sin.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen er ansvarlig for prosjektet. Dette prosjektet er en masteroppgave og vil utføres av masterstudent Marthe Birkeland i samråd med veileder/prosjektansvarlig Kristoffer Chelsom Vogt.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta siden du har oppsøkt NAVs gjeldsrådgivere til å håndtere gjeldsbyrde. Utvalgsriteriene er at du er mellom 18 og 29 år gammel og har eller har hatt en gjeldsbyrde som du har henvendt deg til det offentlige (NAV) for å håndtere. I utvalget ønskes det mellom 8-10 unge mennesker som har eller har hatt en gjeldsbyrde for stor for dem å håndtere.

Hva innebærer det for deg å delta?

For å samle inn data for dette forskningsprosjektet vil det brukes intervju. Under intervjuene vil det bli tatt notater og lydopptak av selve intervjuet, og dette lydopptaket vil bli transkribert til tekst. Intervjuet vil vare i ca. 1 time og utført av masterstudent Marthe Birkeland. Du vil bli stilt generelle spørsmål om ditt liv og dine erfaringer som f.eks. din bakgrunn, det å bli voksen og spørsmål om din økonomi.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. Deltakelse i forskningsprosjektet vil ikke påvirke ditt forhold til din NAV-avdeling og all informasjon som fremkommer i intervjuet vil ikke bli knyttet opp mot ditt navn og personopplysninger. Dine personopplysninger er konfidensielle og vil **ikke** bli delt med NAV eller andre utenfor forskningsprosjektet. Alle identifiserbare kjennetegn ved deltakere vil bli anonymisert og det vil ikke være mulig for andre å gjenkjenne deg ut fra resultatet som presenteres.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. De som vil ha tilgang til dine opplysninger er førsteamanuensis Kristoffer Chelsom Vogt og masterstudent Marthe Birkeland. For å sikre at ingen uvedkommende får tilgang til personopplysninger som navn på prosjektdeltaker og selve intervjuet, vil navnet og kontaktopplysningene dine bli erstattet med en kode i datamaterialet. Personopplysningene lagres på en egen navneliste fraskilt fra opptak og transkripsjonen av intervjuet.

Dette gjøres for å forhindre at intervjumaterialet kan bli knyttet til intervjudeltakers personopplysninger og identifisere deltakere.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er juni 2021. Personopplysninger, transkripsjon av intervju og opptak av intervju vil dermed bli slettet.

Dine rettigheter

Du har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Kristoffer Chelsom Vogt på kristoffer.vogt@uib.no (prosjektansvarlig) eller Marthe Birkeland marthe.birkeland@student.uib.no (masterstudent) ved Universitetet i Bergen.
- Vårt personvernombud: Janecke Helene Veim. Kontakt: personvernombud@uib.no

Med vennlig hilsen

(Forsker/veileder)

(Masterstudent)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Unge med gjeldsproblemer*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 4:

Vil du delta i forskningsprosjektet

”Unge med gjeldsproblemer”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke *hvilke livsløpshendelser og hvilke beslutninger som ligger bak det at mange unge opparbeider seg gjeld, og hva som fører til at unge ikke makter å betale gjelden sin*. I dette skrevet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Forskningsprosjektet *”Unge med gjeldsproblemer”* søker å belyse problematikken med unge mennesker i overgangen til voksenlivet (18-29 år) som har eller har hatt en gjeldsbyrde for stor for deres gjeldsevne. Dette forskningsprosjektet er en masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Bergen som utarbeides i 2020/21. Unges gjeldsproblemer er en økende problematikk og dette forskningsprosjektet søker å belyse dette ved hjelp av intervjuer med unge som har eller har hatt gjeldsproblemer, og gjeldsrådgivere i NAV som veileder unge i å håndtere gjelden sin.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen er ansvarlig for prosjektet. Dette prosjektet er en masteroppgave og vil utføres av masterstudent Marthe Birkeland i samråd med veileder/prosjektansvarlig Kristoffer Chelsom Vogt.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta siden du arbeider som gjeldsrådgiver hos NAV og hjelper unge mennesker i å håndtere gjeldsbyrde. I utvalget ønskes mellom 4-6 gjeldsrådgivere for å belyse de unges gjeldssituasjon, og gjeldsrådgivning som en velferdstjeneste.

Hva innebærer det for deg å delta?

For å samle inn data for dette forskningsprosjektet vil det brukes intervju. Under intervjuene vil det bli tatt notater og lydopptak av selve intervjuet, og dette lydopptaket vil bli transkribert til tekst. Intervjuet vil vare i ca. 1 time og utført av masterstudent Marthe Birkeland. Spørsmålene vil handle om gjeldsrådgiveres erfaringer med de unge med gjeldsproblemer som de møter i sitt arbeid og utviklingen de har sett i sitt arbeid med unge med gjeldsproblemer.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. Deltakelse i forskningsprosjektet vil ikke påvirke ditt forhold til din NAV-avdeling og all informasjon som fremkommer i intervjuet vil ikke bli knyttet opp mot ditt navn og personopplysninger. Dine personopplysninger er konfidensielle og vil **ikke** bli delt med NAV eller andre utenfor forskningsprosjektet. Alle identifiserbare kjennetegn ved deltakere vil bli anonymisert og det vil ikke være mulig for andre å gjenkjenne deg ut fra resultatet som presenteres.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. De som vil ha tilgang til dine opplysninger er førsteamanuensis Kristoffer Chelsom Vogt og masterstudent Marthe Birkeland. For å sikre at ingen uvedkommende får tilgang til personopplysninger som navn på prosjektdeltaker og selve intervjuet, vil navnet og kontaktopplysningene dine bli erstattet med en kode i datamaterialet. Personopplysningene lagres på

en egen navneliste fraskilt fra opptak og transkripsjonen av intervjuet. Dette gjøres for å forhindre at intervjumaterialet kan bli knyttet til intervjudeltakers personopplysninger og identifisere deltakere.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er juni 2021. Personopplysninger, transkripsjon av intervju og opptak av intervju vil dermed bli slettet.

Dine rettigheter

Du har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Kristoffer Chelsom Vogt på kristoffer.vogt@uib.no (prosjektansvarlig) eller Marthe Birkeland marthe.birkeland@student.uib.no (masterstudent) ved Universitetet i Bergen.
- Vårt personvernombud: Janecke Helene Veim. Kontakt: personvernombud@uib.no

Med vennlig hilsen

(Forsker/veileder)

(Masterstudent)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Unge med gjeldsproblemer*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 5:

Universitet i Bergen søker deltakelse til forskningsprosjektet

Unge med gjeldsproblemer

Studien undersøker unge mennesker i overgangen til voksenlivet som har eller har hatt gjeldsproblemer. Dette forskningsprosjektet er en masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Bergen. Selv om gjeldsproblemer har blitt stadig vanligere blant unge de siste årene, er det lite forskning og kunnskap om det. For å bedre forstå unges gjeldsproblemer vil jeg gjerne intervju unge selv.

Intervjuene er uformelle og ligner på vanlige samtaler. De vil bli utført av masterstudent ved Sosiologisk institutt Marthe Birkeland. Spørsmålene er hverdagslige og lett å svare på fordi de handler om egne erfaringer og tanker.

- Intervjuene foregår individuelt
- De som skal intervjues bestemmer tid og sted
- Et intervju varer i 1-2 timer
- Jeg intervjuer personer med alle typer bakgrunn og livssituasjon
- Prosjektet er godkjent av Datatilsynet (NSD). Masterstudenten har taushetsplikt og alle personopplysninger blir anonymisert. Alle intervjuede må være over 18 år.
- De som blir intervjuet vil få et gavekort som takk for deltakelse.

Hvis du er mellom 18-29 år og enten har eller har hatt gjeldsproblemer ønsker jeg å komme i kontakt med deg. Ring eller send SMS til 95330406 eller send epost til marthe.birkeland@student.uib.no (masterstudent). Ved spørsmål om prosjektet kan også min veileder Kristoffer Chelsom Vogt (førsteamanuensis, Sosiologisk institutt) kontaktes på epost kristoffer.vogt@uib.no.

